

5DE VERGADERING

VERGADERING VAN WOENSDAG 31 JULI 1963

(Bijeenroepingsuur 11.00)

Ingekomen stukken. — Benoeming van en verslag uitgebracht door de commissie tot onderzoek van de geloofsbrieven, met bijbehorende stukken, van een aantal nieuwbenoemde leden der Kamer. — Beëdiging en toelating van de heren J. M. Aarden, F. Porthéine, C. A. Kammeraad, A. A. M. Verdijk, H. G. Abma, N. G. Geelkerken en Th. E. Westerterp als lid der Kamer. — Aanneming van een verklaring voor kennisgeving. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Aanneming voor kennisgeving van regeringsbescheiden. — Benoeming van leden van de Centrale Afdeling. — Afliegging van een regeringsverklaring. — Regeling van de werkzaamheden. — Schorsing en hervatting van de vergadering. — Beraadslaging over de regeringsverklaring. Schorsing en hervatting van de vergadering. — Beraadslaging over de regeringsverklaring.

Voorzitter: de heer Van Thiel

Tegenwoordig zijn 120 leden, te weten:

de heren Van Thiel, Ruygers, Van den Tempel, Franssen, Brandsma, Willems, Kranenburg, mevrouw Singer-Dekker, de heren Vermooten, Oele, Reehorst, Wierda, Scheps, Engelsman, Patijn, Bommer, Versteeg, Koopman, Kleijwegt, Vis, Van Dongen, mevrouw Heroma-Meilink, de heren Andriessen, Tolman, Suurhoff, Visser, De Kort, Walburg, mejuffrouw Rutgers, de heren Mellema, Van Eibergen, Van Bennekom, De Vreeze, Schmelzer, Cals, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen, de heren Bos, Mommersteeg, Engels, Notenboom, Van Dijk, Oldenbanning, Van Son, Lankhorst, Scholten, Brouwer, Van Rijckevorsel, Baeten, Egas, Lucas, Engelbertink, Blaisse, Corver, mejuffrouw Klompé, de heren Smalzenbroek, Van der Mei, Tilanus, Duynstee, Joekes, mevrouw Kuiper-Struyk, de heren Beernink, Diepenhorst, Schuring, Moorman, Van der Ploeg, Van Koeverden, Blom, Van den Heuvel, Voogd, mevrouw Stoffels-van Haften, mevrouw Van Someren-Downer, de heren Aalberse, Jongeling, Laan, Zwanikken, Geertsema, Nelissen, Roemers, mevrouw Brautigam, de heren Vondeling, Van Buel, Gijzels, Berger, Berkhouwer, De Groot, Hoekstra, Van Lier, Jager, Bakker, Van Doorn, Aantjes, Peschar, Koekoek, Harmsen, Van der Stoel, Baart, Slotemaker de Bruine, Kleisterlee, Weijters, Westerterp, Kammeraad, Van Geelkerken, Porthéine, Abma, Verdijk, Aarden, Assmann, Van Gelder, Van Dis, Elfferich, Roolvink, Drosen, Albering, mejuffrouw Kessels, mejuffrouw De Vink, de heren Van Helvoort, Schuijt, Maenen, Kikkert, Posthumus,

en de heer Marijnen, Minister-President, Minister van Algemene Zaken, de heer Biesheuvel, Vice-Minister-President, Minister van Landbouw en Visserij, de heer Luns, Minister van Buitenlandse Zaken, de heer Scholten, Minister van Justitie, de heer Toxopeus, Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Bot, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de heer Witteveen, Minister van Financiën, de heer De Jong, Minister van Defensie, de heer Van Aartsen, Minister van Verkeer en Waterstaat, de heer Bogaers, Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, de heer Andriessen, Minister van Economische Zaken, de heer Veldkamp, Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, mevrouw Schouwenaar-Franssen, Minister van Maatschappelijk Werk, en de heer Van den Berge, Staatssecretaris van Financiën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van verhindering tot bijwoning van de vergadering van:

mejjuffrouw Ten Broecke Hoekstra en de heer Zegering Hadders, wegens verblijf buitenslands, ook morgen; de heer Van der Peijl;

de heer Tans, wegens het bijwonen van een internationaal onderwijscongres in Wenen, ook morgen;

de heer Schoemaker, wegens vakantie, ook morgen; mejuffrouw Kok, wegens bezigheden elders, ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. acht missives van de heren mr. B. W. Biesheuvel, drs. P. C. W. M. Bogaers, mr. Th. H. Bot, mr. J. M. A. H. Luns, mr. V. G. M. Marijnen, mr. E. H. Toxopeus, dr. G. M. J. Veldkamp en dr. H. J. Witteveen, houdende mededeling, dat zij hebben opgehouden lid der Kamer te zijn.

Van de inhoud van deze brieven is mededeling gedaan aan de voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

3°. de geloofsbrieven met bijbehorende stukken van de nieuwbenoemde leden der Kamer.

Ik stel voor, deze stukken te stellen in handen van een commissie van vijf leden, waartoe ik benoem de heer Versteeg, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen, de heren Van den Tempel, Baeten en Corver.

Daartoe wordt besloten;

4°. de volgende missives van de voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer A. A. M. Verdijk te Moergestel tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer V. G. M. Marijnen;

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer P. J. Lardinois te Watford (Herts), Engeland, tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer P. C. W. M. Bogaers;

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer A. P. Th. van Pol te Amsterdam tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer Th. H. Bot;

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer N. G. Geelkerken te Leiden tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer B. W. Biesheuvel;

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer G. A. Kammeraad te Middelburg tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer E. H. Toxopeus;

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer J. M. Aarden te Voorburg tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer G. M. J. Veldkamp;

Voorzitter e.a.

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer Th. E. Westerterp te Bereldange, Luxemburg, tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer J. A. M. H. Luns;

een, dd. 26 juli 1963, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van die datum, waarbij de heer F. Portheine te Leiden tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt benoemd verklaard in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen van de heer H. J. Witteveen;

een, dd. 29 juli 1963, houdende mededeling, dat de heer J. M. Aarden te Voorburg hem heeft bericht, dat hij zijn benoeming aanneemt en dat de heer J. M. Hoonhout te 's-Gravenhage, gemachtigde voor de heer Th. E. Westerterp te Bereldange (Luxemburg), hem heeft bericht, dat de heer Th. E. Westerterp zijn benoeming aanneemt;

drie, dd. 29 juli 1963, houdende mededeling, dat de heren A. A. M. Verdijk te Moergestel, N. G. Geelkerken te Leiden en F. Portheine te Leiden hem hebben bericht, dat zij hun benoeming aannemen;

een, dd. 30 juli 1963, houdende mededeling, dat de heer C. A. Kammeraad te Middelburg hem heeft bericht, dat hij zijn benoeming aanneemt.

Deze stukken zullen worden gesteld in handen van de zo juist benoemde commissie voor het onderzoek van de heden ingekomen geloofsbriefen.

De Voorzitter: Het is mij gebleken, dat de leden van deze commissie reeds kennis hebben genomen van de in haar handen gestelde stukken en dat de commissie gereed is haar rapport uit te brengen.

Ik geef het woord aan de heer Versteeg tot het uitbrengen van verslag namens de commissie voor het onderzoek van de geloofsbriefen.

De heer **Versteeg**, voorzitter der commissie:

De commissie voor het onderzoek van de geloofsbriefen, met bijbehorende stukken, van de heren A. A. M. Verdijk, te Moergestel, N. G. Geelkerken, te Leiden, C. A. Kammeraad, te Middelburg, J. M. Aarden, te Voorburg, Th. E. Westerterp, te Bereldange (Luxemburg), en F. Portheine, te Leiden, heeft haar eervolle taak met blijmoedigheid verricht en heeft de eer het navolgende te rapporteren:

De ingezonden geloofsbriefen bestaan uit de bij de Kieswet voorgeschreven stukken, namelijk de aan de benoemden door de voorzitter van het Centraal Stembureau gezonden kennisgeving van benoeming tot lid der Kamer en het door die voorzitter aan de benoemden gezonden bericht van ontvangst hunner mededeling, dat zij hun benoeming aannemen.

In handen van de commissie zijn behalve de geloofsbriefen gesteld de volgende missives van de voorzitter van het Centraal Stembureau:

a. zes, gedagtekend 26 juli 1963, ten geleide van afschriften van zijn besluiten van die datum, waarbij in de vacatures, ontstaan door het ontslag nemen van de heren V. G. M. Marijnen, B. W. Biesheuvel, E. H. Toxopeus, G. M. J. Veldkamp, J. A. M. H. Luns en H. J. Witteveen, worden benoemd verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal respectievelijk de heren A. A. M. Verdijk, N. G. Geelkerken, C. A. Kammeraad, J. M. Aarden, Th. E. Westerterp en F. Portheine;

b. vijf, gedagtekend 29 en 30 juli 1963, houdende mededeling, dat deze benoemd verklaarden hebben bericht, dat zij hun benoeming aannemen.

Versteeg e. a.

Volgens de in handen gestelde besluiten van de voorzitter van het Centraal Stembureau van 26 juli 1963 zijn de heren A. A. M. Verdijk, N. G. Geelkerken, C. A. Kammeraad, J. M. Aarden, Th. E. Westerterp en F. Portheine benoemd verklaard tot lid der Kamer met inachtneming van de volgorde, vastgesteld overeenkomstig artikel N 19 der Kieswet. Deze rangschikking der kandidaten is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel van de *Nederlandse Staatscourant* van 22 mei 1963. Hieruit is gebleken, dat de benoeming van de heren Verdijk, Geelkerken, Kammeraad, Aarden, Westerterp en Portheine terecht heeft plaatsgehad.

Aangezien de heer Aarden reeds eerder lid van de Kamer is geweest, blijkt, dat hij de vereiste leeftijd heeft bereikt, terwijl dit ten aanzien van de overige benoemden uit de bij hun geloofsbriefen gevoegde stukken eveneens blijkt.

Uit de bij de geloofsbriefen gevoegde stukken blijkt voorts, dat zij geen betrekkingen bekleden, welke onverenigbaar zijn met het lidmaatschap der Kamer, terwijl aan de commissie ten aanzien van geen van hen van enige omstandigheid is gebleken, welke hun Nederlanderschap in twijfel zou moeten doen trekken, noch van enige andere omstandigheid, ten gevolge waarvan zij op grond van artikel 94 der Grondwet van de kiesbaarheid ontzet zouden zijn.

De commissie heeft derhalve de eer voor te stellen als lid der Kamer toe te laten de heren A. A. M. Verdijk, N. G. Geelkerken, C. A. Kammeraad, J. M. Aarden, Th. E. Westerterp en F. Portheine, nadat zij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) hebben afgelegd.

De Voorzitter: Ik bedank, namens de Kamer, de commissie voor het volbrengen van haar taak.

Overeenkomstig het voorstel der commissie stel ik voor, de heren A. A. M. Verdijk, N. G. Geelkerken, C. A. Kammeraad, J. M. Aarden, Th. E. Westerterp en F. Portheine toe te laten als lid der Kamer, nadat zij de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De heren Verdijk, Geelkerken, Kammeraad, Aarden, Westerterp en Portheine, alsmede de heer Abma, tot wiens toelating werd besloten in de vergadering van 2 juli 1963, zijn in het gebouw der Kamer verschenen, ten einde de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven eden (verklaring en beloften) af te leggen.

Ik verzoek de heer griffier de heren binnen te leiden.

Nadat de heren Aarden, Portheine, Kammeraad, Verdijk, Abma, Geelkerken en Westerterp door de griffier zijn binnengeleid, leggen zij in handen van de Voorzitter de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven eden af.

De Voorzitter: Ik wens de zo juist toegelaten leden geluk met hun benoeming en verzoek hun in ons midden plaats te nemen.

De heren Abma en Kammeraad zullen behoren tot de derde afdeling. De heer Verdijk zal behoren tot de eerste afdeling. De heren Geelkerken en Portheine zullen behoren tot de tweede afdeling. De heer Aarden zal behoren tot de vijfde afdeling. De heer Westerterp zal behoren tot de vierde afdeling.

Voorzitter

Voorts deel ik aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

5°. een afschrift van het Koninklijk besluit van 24 juli 1963, nr. 1, houdende ontslag:

van de heer dr. J. E. de Quay als Minister-President en als Minister van Algemene Zaken;

van de heer drs. H. A. Korthals als Vice-Minister-President en Minister van Verkeer en Waterstaat;

van de heer mr. A. C. W. Beerman, als Minister van Justitie;

van de heer mr. J. M. L. Th. Cals als Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

van de heer dr. J. Zijlstra als Minister van Financiën;

van de heer ir. S. H. Visser als Minister van Defensie;

van de heer drs. J. W. de Pous als Minister van Economische Zaken;

van mejuffrouw dr. M. A. M. Klompé als Minister van Maatschappelijk Werk;

van de heer drs. W. K. N. Schmelzer als Staatssecretaris van Algemene Zaken;

van de heer dr. H. R. van Houten als Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken;

van de heer mr. Th. H. Bot als Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken;

van de heer mr. Y. Scholten, als Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

van de heer prof. dr. H. H. Janssen als Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

van de heer M. R. H. Calmeijer als Staatssecretaris van Defensie;

van de heer P. J. S. de Jong als Staatssecretaris van Defensie;

van de heer E. G. Stijkel als Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat;

van de heer drs. F. J. W. Gijzels als Staatssecretaris van Economische Zaken;

van de heer B. Roolvink als Staatssecretaris van Sociale Zaken en Volksgezondheid;

houdende mededeling van het niet verlenen van ontslag als Minister aan:

de heer mr. J. M. A. H. Luns, Minister van Buitenlandse Zaken;

de heer mr. E. H. Toxopeus, Minister van Binnenlandse Zaken;

de heer mr. J. van Aartsen, Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid;

de heer mr. V. G. M. Marijnen, Minister van Landbouw en Visserij;

de heer dr. G. M. J. Veldkamp, Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid;

de heer dr. W. H. van den Berge, Staatssecretaris van Financiën;

van de benoeming tot Minister-President van de heer V. G. M. Marijnen en van diens ontheffing van het beheer van het Departement van Landbouw en Visserij;

van het ontheffen van de heer mr. J. van Aartsen van het beheer van het Departement van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid en het hem opdragen van het beheer van het Departement van Verkeer en Waterstaat;

van het benoemen

tot Minister van Justitie van de heer mr. Y. Scholten;

tot Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van de heer mr. Th. H. Bot;

tot Minister van Financiën van de heer prof. dr. H. J. Witteveen;

tot Minister van Defensie van de heer P. J. S. de Jong;

tot Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid van de heer drs. P. C. W. M. Bogaers;

tot Minister van Economische Zaken van de heer prof. dr. J. E. Andriessen;

tot Minister van Landbouw en Visserij van de heer mr. B. W. Biesheuvel;

tot Minister van Maatschappelijk Werk van mevrouw dra. J. F. Schouwenaar-Franssen;

en van de benoeming tot Vice-Minister-President van de heer mr. B. W. Biesheuvel, Minister van Landbouw en Visserij.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. acht Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

Naturalisatie van Peter Carstens en 21 anderen (7243);

Naturalisatie van Albert Napoleon Bloem en 22 anderen (7244);

Wijziging van hoofdstuk IX A der rijksbegroting voor het dienstjaar 1962 (7245);

Wijziging van het tweede boek van het Wetboek van Koophandel en van het eerste boek van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering (7248);

Vereniging van de gemeenten Noordbroek en Zuidbroek (7249);

Goedkeuring van het op 10 oktober 1957 te Brussel gesloten Internationaal Verdrag nopens de beperking van de aansprakelijkheid van eigenaren van zeeschepen, met Protocol van ondertekening (7250, R 354);

Regelen met betrekking tot het verrichten van arbeid door vreemdelingen (Wet arbeidsvergunning vreemdelingen) (7258);

Wijziging van hoofdstuk IX B der rijksbegroting voor het dienstjaar 1962 (7259).

Deze Koninklijke Boodschappen zijn met de daarbij behorende stukken reeds gedrukt en rondgedeeld;

7°. achttien missives van de Directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit een aantal door de Staten-Generaal aangenomen ontwerpen van wet heeft goedgekeurd.

Deze missives, welke betrekking hebben op ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergaderingen van 7, 22 en 28 mei, 11, 18 en 25 juni en 2 juli 1963, worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. negentien missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft verenigd met een aantal haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergaderingen van 2 en 9 juli 1963, worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. twee missives van de Vice-Minister-President en van de Minister van Financiën:

een, ten geleide van het Verslag betreffende de besteding van de in het kader van het Tienjarenplan voor Suriname beschikbaar gestelde middelen over het jaar 1962.

Deze missive, welke niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen; het verslag is nedergelegd ter griffie, ter vertrouwelijke kennisneming door de leden;

Voorzitter

een, ten geleide van het Protocol van conclusies inzake de besprekingen Nederland-Nederlandse Antillen aangaande steun aan ontwikkeling Nederlandse Antillen (7260).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; de daarbij behorende stukken zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

10°. een missive van de Staatssecretaris van Algemene Zaken, ten geleide van het jaarverslag over 1961 van een aantal bedrijfslichamen.

Deze missive, welke niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen; de verslagen zijn geplaatst in de boekery der Kamer;

11°. de volgende missives van de Minister van Buitenlandse Zaken:

een, houdende mededeling van de intrekking van het wetsontwerp Goedkeuring der Verklaring nopens de oprichting van een Vereniging van gebruikers van het Suezkanaal, op 21 september 1956 te Londen tot stand gekomen (4990, R 88, nr. 8).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; het wetsontwerp is van de lijst van werkzaamheden afgevoerd.

De **Voorzitter**: In verband hiermede stel ik voor, de Verklaring nopens de oprichting van een Vereniging van gebruikers van het Suezkanaal, op 21 september 1956 te Londen tot stand gekomen (4687, R 60), voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten;

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 78, waarin is opgenomen de tekst van het op 13 mei 1963 te 's-Gravenhage tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk België gesloten Verdrag betreffende de verbinding tussen de Schelde en de Rijn (7188, nr. 2);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 80, waarin is opgenomen de tekst van de op 20 mei 1963 te 's-Gravenhage gesloten operationele Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Staten van Amerika betreffende regelingen voor een bezoek van het atoomschip „Savannah” aan Nederland (7246);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 72, waarin is opgenomen de tekst van het op 15 maart 1963 te Wenen ondertekend Aanvullend Protocol tussen het Koninkrijk der Nederlanden, het Koninkrijk België en het Groothertogdom Luxemburg enerzijds en de Republiek Oostenrijk anderzijds, strekkende tot schrapping van de bij de op 29 juni 1957 gesloten Handelsovereenkomst behorende Lijst A 1 en tot vervanging van de bij die Overeenkomst behorende Lijst B 1 door Lijst B 2 (7247, R 353);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 50, waarin is opgenomen de tekst van het op 30 augustus 1962 te 's-Gravenhage tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Bondsrepubliek Duitsland gesloten Verdrag betreffende de wederzijdse erkenning en tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen en andere executoriale titels in burgerlijke zaken (7251, R 355);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 84, waarin is opgenomen de tekst van de op 25 april 1963 te 's-Gravenhage tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Staat Israël gesloten Overeenkomst betreffende de uitbetaling van ouderdoms-, weduwen- en wezenpensioenen (7252);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 51, waarin is opgenomen de tekst van het op 6 februari 1963 te 's-Gravenhage gesloten Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Oostenrijk, betreffende de wederzijdse erken-

ning en tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen en authentieke akten op het gebied van het burgerlijk recht (7261, R 356);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 83, waarin is opgenomen de tekst van het op 5 april 1963 te Brussel gesloten Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk België houdende verdere vaststelling van een ontginningsgrens voor de aan beide zijden van de grens langs de Maas gelegen steenkolenmijnen (7262).

Deze missives, welke reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, worden voor kennisgeving aangenomen; de *Tractatenbladen* zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1962, nr. 98, waarin is opgenomen de tekst van de op 13 juli 1962 te Santiago de Chile gesloten Luchtvaartovereenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Chili (7242, R 352);

een, ten geleide van *Tractatenbladen* 1959, nrs. 81 en 171, waarin is opgenomen de tekst van de op 30 september 1957 te Genève tot stand gekomen Europese Overeenkomst betreffende het internationale vervoer van gevaarlijke goederen over de weg (7255);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 40, waarin is opgenomen de tekst van het op 18 oktober 1962 te Brussel gesloten Vijftiende Aanvullend Protocol bij het op 25 juli 1958 te Brussel ondertekende Protocol tussen het Koninkrijk der Nederlanden, het Koninkrijk België en het Groothertogdom Luxemburg tot vaststelling van een nieuw tarief van invoerrechten (7256);

een, ten geleide van *Tractatenblad* 1963, nr. 41, waarin is opgenomen de tekst van het op 14 december 1962 te Brussel gesloten Zestiende Aanvullend Protocol bij het op 25 juli 1958 te Brussel ondertekende Protocol tussen het Koninkrijk der Nederlanden, het Koninkrijk België en het Groothertogdom Luxemburg tot vaststelling van een nieuw tarief van invoerrechten (7257).

Deze missives zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; de *Tractatenbladen* zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

12°. een missive van de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, ten geleide van de Uitgave nr. 75 van het Ministerie van Buitenlandse Zaken „De zeventiende Algemene Vergadering van de Verenigde Naties” (6900, hoofdstuk V, nr. 21).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; een exemplaar van de uitgave is nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

13°. twee missives van de Minister van Binnenlandse Zaken:

een, houdende mededeling, dat het door de Tweede Kamer aan hem toegezonden rapport betreffende het onderzoek van de processen-verbaal der stembureaus aan de gemeentebesturen is toegezonden.

Deze missive, welke niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen;

een, ten geleide van een kaart, betrekking hebbende op het wetsontwerp Vereniging van de gemeenten Noordbroek en Zuidbroek (7249, nr. 4).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; de kaart is nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

Voorzitter

14°. de volgende missives van de Minister van Financiën: een, ten geleide van de Staat van kredieten ten laste van de hoofdstukken der rijksbegroting en van de begrotingen van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en het Gemeentefonds voor het dienstjaar 1963, welke zijn verleend met toepassing van het 2e lid van artikel 15 der Comptabiliteitswet (*Stb.* 1927, 259) (7253).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal met de daarbij behorende staat worden gesteld in handen van de vaste Commissie voor de Rijksuitgaven;

een, ten geleide van een overzicht van de door het Rijk geheven belastingmiddelen ultimo mei 1963 met bijbehorende toelichting.

Deze missive, welke niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen; een exemplaar van het overzicht is aan de leden toegezonden;

een, ten geleide van het Verslag over de uitvoering van de Wet toezicht kredietwezen gedurende het jaar 1962.

Deze missive, welke niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen; de daarbij behorende verslagen zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

15°. een missive van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, betreffende de formatie van het rijkschooltoezicht bij het lager onderwijs (6900, hoofdstuk VIII, nr. 30).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen;

16°. drie missives van de Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (de heer mr. Y. Scholten):

een, ten geleide van een exemplaar van de Rijksregeling inzake subsidieering van de overkoepelende organisaties voor jeugdwerk voor het jaar 1961;

een, ten geleide van een exemplaar van de Rijksregeling inzake subsidieering van de vrije jeugdvorming voor het jaar 1963.

Deze missives, welke niet zullen worden gedrukt, worden voor kennisgeving aangenomen; de daarbij behorende stukken zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

een, ten geleide van persbulletins inzake de salarisregeling van leden van symfonie-orkesten (6900, hoofdstuk VIII, nr. 31).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; de daarbij behorende stukken zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

17°. de volgende missives van de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid:

een, houdende mededelingen omtrent de vorderingen van de op 16 mei 1963 ingestelde Commissie Verletbestrijding (7117, nr. 2);

een, ten geleide van het rapport over zandwinningsvraagstukken in het Westen des Lands (7254).

Deze missives, welke reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, worden voor kennisgeving aangenomen; de daarbij behorende stukken zijn voor wat betreft stuk nr. 7117 nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden; voor wat betreft stuk nr. 7254 nedergelegd ter griffie, ter vertrouwelijke kennisgeving door de leden;

18°. een missive van de Minister van Verkeer en Waterstaat, ten geleide van het Verslag Openbare Werken over 1958.

Deze missive, welke niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen; het verslag is geplaatst in de boekerij der Kamer;

19°. een missive van de Minister van Economische Zaken, ten geleide van het bedrijfseconomisch rapport van de Staatsmijnen in Limburg over het jaar 1962 (6900 J, nr. 8).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; het rapport is nedergelegd ter griffie, ter vertrouwelijke kennisgeving door de leden;

20°. twee missives van de Staatssecretaris van Economische Zaken:

een, ten geleide van het advies van de Commissie Economische Mededinging inzake de verticale prijsbinding (6900, hoofdstuk XIII, nr. 21).

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; het daarbij behorende advies is nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

een, ten geleide van het zevenentwintigste verslag ingevolge de Wet Tijdelijke regeling betreffende afbetalingsovereenkomsten (6900, hoofdstuk XIII, nr. 22).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; de daarbij behorende stukken zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

21°. een missive van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid met betrekking tot het tijdstip, waarop de Wet op de Geneesmiddelenvoorziening in werking zou kunnen treden (6900, hoofdstuk XV, nr. 21).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen;

22°. een missive van de Minister van Maatschappelijk Werk, ten geleide van een exemplaar van haar beschikking van 2 juli 1963, houdende wijziging van de Rijksgroepsregeling Gerechtvaardigden (6900, hoofdstuk XVI, nr. 16).

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; een exemplaar van deze beschikking is nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

23°. een missive van de Gevolmachtigde Minister van Suriname, de heer mr. R. H. Pos, houdende mededeling van zijn aftreden als Gevolmachtigd Minister van Suriname, en van de benoeming als zodanig van de heer mr. S. D. Emanuels.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

24°. twee missives van de Gouverneur van Suriname, ten geleide van de verslagen van de Staten omtrent de volgende ontwerpen van Rijkswet:

Naturalisatie van de Andrade, Antonio José en 5 anderen (7096, R 330);

Naturalisatie van Chin, A Cheong en 5 anderen (7119, R 334);

Naturalisatie van Gomes Baltazar, Antonio en 5 anderen (7122, R 335);

Wijziging van de Cassatieregeling voor de Nederlandse Antillen (7103, R 331);

Voorzitter

Goedkeuring van het op 10 juni 1958 te New York gesloten Verdrag over de erkenning en tenuitvoerlegging van buitenlandse scheidsrechterlijke uitspraken (7055, R 326);

Goedkeuring van het op 2 december 1961 te Parijs tot stand gekomen Internationale Verdrag tot bescherming van kweekprodukten, met bijlage en verklaring (7160, R 340);

Regelen met betrekking tot het vijandelijk vermogen (7145, R 337).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

25°. twee missives van de Voorzitter der Staten van de Nederlandse Antillen, ten geleide van het verslag omtrent de volgende ontwerpen van Rijkswet:

Naturalisatie van de Andrade, Antonio José en 5 anderen (7096, R 330);

Naturalisatie van Gomes Baltazar, Antonio en 5 anderen (7122, R 335);

Naturalisatie van Fang, Chee Tong en 10 anderen (7200, R 346);

Goedkeuring van de op 6 september 1952 te Genève gesloten Universele Auteursrechtconventie, met drie Protocollen (7211, R 348);

Wijziging van de Cassatieregeling voor de Nederlandse Antillen (7103, R 331).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

26. een missive van de Gevolmachtigde Minister van de Nederlandse Antillen, ten geleide van de tekst van de rede, welke is uitgesproken op 9 juli 1963 door Zijne Excellentie de Minister-President E. Jonckheer in de Staten van de Nederlandse Antillen.

Deze stukken zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

27°. een missive van de griffier van de Gemengde Commissie van Toezicht op de griffie der delegaties naar internationale parlementaire vergaderingen, houdende mededeling, dat deze commissie tot haar voorzitter heeft gekozen de heer Van Thiel en tot haar ondervoorzitter de heer Kapteyn.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

28°. een missive van de Voorzitter van de Assemblee van de West-Europese Unie, ten geleide van de tekst van de in de juni-zitting 1963 aangenomen aanbevelingen.

Deze stukken zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

29°. een missive van de Voorzitter van het Europese Parlement, ten geleide van de tekst van een resolutie, aangenomen tijdens zijn plenaire vergadering van 27 juni 1963, nopens de taken en bevoegdheden van het Europese Parlement.

Deze stukken zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

30°. de volgende missives:

een, van de Stichting Geologisch onderzoek Nederlands Nieuw-Guinea, te 's-Gravenhage, ten geleide van het jaarverslag van deze stichting over 1962;

een, van het Havenschap Delfzijl, te Groningen, ten geleide van de notulen van de vergadering van de raad van bestuur van het havenschap van 6 juni 1962;

een, van J. den Hollander, te 's-Gravenhage, waarin hij wijzigingen voorstelt in de Kieswet, teneinde de toedeling van de zetels rechtvaardiger te doen geschieden;

een, van mr. F. J. M. Drogdat Doeve, te 's-Gravenhage, waarin hij er bij het Parlement op aandringt zijn vertrouwen aan het Kabinet-Marijnen niet te geven.

Deze stukken zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

31°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het wetsontwerp Omzetting van het Staatsmijnbedrijf in Limburg in een N.V., van de Algemene Rekenkamer te 's-Gravenhage;

een, van H. Verhoeve, te 's-Gravenhage, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de naar zijn gevoelen op hem toegepaste surveillance wordt beëindigd en de uit deze surveillance voortgevloeide schade wordt vergoed;

een, van Johan Drost, te Rotterdam, houdende verzoek te willen bevorderen, dat hem alsnog — wegens noodgedwongen ontslag in verband met leerlingentekort — een bedrag ad f 2983 wordt uitgekeerd wegens salarisderiving en onkostenvergoeding;

een, van A. Schraivesande, te 's-Gravenhage, ten vervolge op zijn vorig adres in verband met het tegenover hem niet inlossen van een mondelinge toezegging, dat hij na 3 jaren bevorderd zou zijn tot de rang van commies-A;

een, van W. J. Delorme jr., te Amsterdam, houdende verzoek een onderzoek te willen doen instellen naar de wijze, waarop het laatst gehouden examen voor het Middenstandsdiploma is gehouden;

een, van de Vereniging van Oud-Onderofficieren van het K.N.I.L. „Madjoe”, te Rhenen, houdende verzoek te willen bevorderen, dat aan mevrouw Wielkens alsnog worden terugbetaald de overtochtskosten van haar en haar kinderen van Paramaribo naar Nederland.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de daarvoor in aanmerking komende commissies;

32°. de volgende moties:

een, van het Bestuurscollege van het Eilandsgebied Aruba, aangenomen in zijn openbare vergadering van 24 juli 1963, betreffende de sociale en economische opbouw der eilandgebieden;

een, van de raad van de gemeente Maastricht, aangenomen tijdens zijn vergadering van 2 juli 1963, betreffende de steeds groter wordende verkeerschaos in de binnenstad van Maastricht;

een, van het Studentencomité Mensasubsidie, te Amsterdam, aangenomen tijdens zijn vergadering van 30 mei 1963, betreffende de subsidiëring van de eettafelmaaltijden.

Deze stukken zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

33°. de volgende resoluties:

een, van het Australische Huis van Afgevaardigden, te Canberra, aangenomen tijdens zijn vergadering van 23 mei 1963, betreffende het nemen van maatregelen ter bereiking van een universele ontwapening;

een, van de Nationale Woningraad, te Amsterdam, aangenomen tijdens zijn vergadering te Zwolle op 2 juli 1963, betreffende de subsidiepolitiek voor woningwetwoningen.

Deze resoluties zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

34°. de volgende boek- en drukwerken:

van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: „Verslagen der rijksverzamelingen van geschiedenis en kunst, deel LXXXIII - 1961”;

Voorzitter

van de Minister van Verkeer en Waterstaat, de brochure: „Beschrijving van de provincie Overijssel”;

van de Chef van de Generale Staf: „Nasporingen en Studiën op het gebied der Krijgsgeschiedenis”;

van Gedeputeerde Staten van Gelderland: „Agrarisch Welzijnplan voor Gelderland”;

van het Ministerie van Financiën van Suriname, de publicatie: „5 jaar financieel en fiscaal beleid in Suriname (juli 1958—april 1963)”;

van de directie van het A.N.V.V., het jaarverslag over 1962;

van het Nederlands Instituut voor Vliegtuigontwikkeling, te Delft: het jaarverslag over 1962;

de volgende academische proefschriften:

van de bibliothecaris van de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam, van W. J. M. Maas: „De Dijkwet van 1810 een algemene bijdragewet in de franse tijd”;

van de bibliothecaris van de Vrije Universiteit te Amsterdam, van G. H. A. Schut: „Rechterlijke verantwoordelijkheid en wettelijke aansprakelijkheid”;

van de bibliothecaris van de Rijksuniversiteit te Leiden:

van G. H. J. Den Otter: „Voogdijkinderen”;

van M. R. van Gils: „De militaire straf- en tuchtklasse”;

van H. W. van Soest: „De civielrechtelijke ETTYH (Garantieovereenkomst) in de Griekse Papyri uit het Ptolemaeische Tijdvak”;

van H. P. M. Goddijn: „Het functionalisme in de sociologie”;

van de bibliothecaris van de Rijksuniversiteit te Groningen, van H. J. J. van Beinum: „Een organisatie in beweging”;

van de bibliothecaris van de Rijksuniversiteit te Utrecht, van C. F. Brenkman: „De huisarts en het gezin van zijn patiënt”;

van de bibliothecaris van de Katholieke Universiteit te Nijmegen, van J. A. M. Mullink: „Thuisloze mannen”;

van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, te 's-Gravenhage, de resultaten van een enquête naar de financiële positie van ingenieurs.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De Voorzitter: Voorts deel ik mede, dat het verslag gereed is van de vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken omtrent het wetsontwerp Opheffing van de gemeenten Bunnik, Odijk en Werkhoven en vorming van een nieuwe gemeente Bunnik, alsmede wijziging van de grenzen der gemeenten Cothen, Houten en Zeist (7019).

Dit verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Aangezien door geen van beide Kamers der Staten-Generaal, noch door de Gevolmachtigde Minister van Suriname, onderscheidenlijk van de Nederlandse Antillen, binnen de termijn, bedoeld in artikel 61 der Grondwet, de wens te kennen is gegeven, dat

de Herziene Overeenkomst, op 16 februari 1961 te 's-Gravenhage tot stand gekomen, betreffende de oprichting van een Internationaal Octrooi Instituut (7212, R 349);

de Notawisselingen, op 21 november 1960, 7 april en 30 september 1961 tot stand gekomen, tussen de Nederlandse regering en respectievelijk de Paraguese, de Chileense en de Boliviaanse regering inzake afschaffing van de visumplicht;

de Notawisseling op 3 augustus 1962 tot stand gekomen tussen de Nederlandse regering en de Columbiaanse regering inzake afschaffing van de visumplicht (7231, R 351),

Voorzitter e.a.

welke stukken respectievelijk op 30 mei en 17 juni 1963 ter griffie zijn ontvangen, aan de uitdrukkelijke goedkeuring der Staten-Generaal zullen worden onderworpen, stel ik voor, deze stukken voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ook is door geen van beide Kamers binnen bovenbedoelde termijn de wens te kennen gegeven, dat

de Internationale Verdragen, op 25 februari 1961 te Bern tot stand gekomen, betreffende het goederenvervoer per spoorweg en betreffende het vervoer van reizigers en bagage per spoorweg, met inbegrip van het tezelfdertijd gesloten Aanvullend Protocol bij beide Verdragen (7228);

het Verdrag, op 17 december 1962 te Madrid gesloten, tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Spaanse Staat inzake sociale zekerheid, met Slotprotocol (7237),

welke stukken respectievelijk op 12 en 26 juni 1963 ter griffie zijn ontvangen, aan de uitdrukkelijke goedkeuring der Staten-Generaal zullen worden onderworpen.

Ik stel voor, deze stukken voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: In de vacatures in de Centrale Afdeling, ontstaan door het ontslag nemen als lid der Kamer door de heren Toxopeus en Biesheuvel, respectievelijk lid en plaatsvervangend lid, benoem ik tot lid de heer Geertsema en tot plaatsvervangend lid de heer Smallenbroek.

Ik geef het woord aan de heer Minister-President voor het afleggen van een verklaring.

De heer **Marijnen**, Minister-President, Minister van Algemene Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wil mij, voor de eerste maal optredend in deze Kamer als Minister-President van het zo juist gevormde Kabinet, toestaan te beginnen met uiting te geven aan de grote waardering, die wij gevoelen voor hetgeen door het Kabinet-De Quay tot stand is gebracht en voor de wijze, waarop de afgetreden Ministers en Staatssecretarissen zich persoonlijk hebben ingezet. Een speciaal woord wil ik wijden aan mijn voorganger in deze verantwoordelijke functie, dr. De Quay. Zelf niet deze taak zoekend en zich bewust van de bijzondere verantwoordelijkheid, die daarmede op hem kwam te rusten, heeft hij, nadat daartoe een nadrukkelijk beroep op hem gedaan was, ter wille van het landsbelang persoonlijke wensen opzij gezet. Zijn persoonlijkheid wordt gekenmerkt door het zoeken naar wat vereent boven datgene, wat verdeeld houdt; daarmede heeft hij er ongetwijfeld in belangrijke mate aan kunnen bijdragen, dat de homogeniteit van het Kabinet, dat zijn naam droeg, ook in moeilijke omstandigheden bewaard bleef. Mijn ambtgenoten en ik zelf verheugen ons in de waardering, die zijn werk en zijn persoon in toenemende mate hebben verworven. Zijn aandeel in de achter ons liggende formatieperiode — het moge dan niet tot directe resultaten hebben geleid — is een belangrijke bijdrage geweest voor de totstandkoming van het Kabinet, dat ik de eer heb thans aan uw hoge college voor te stellen.

In aansluiting hierop moge ik de erkentelijkheid van de Regering naar voren brengen voor de arbeid van dr. Beel, die zich reeds zo vele malen voor ons land verdienstelijk heeft gemaakt. Ik vergeet daarbij niet het werk van dr. Romme en dr. De Kort, die hem als informateur en formateur vooraf zijn gegaan; ik vermeld de heer Beel in het bijzonder wegens zijn grote aandeel in de totstandkoming van het akkoord van Wassenaar, waarover ik nader kom te spreken en dat voor het welslagen van mijn formatie van zoveel betekenis is geweest. Het thans optredende Kabinet is, mijnheer de Voorzitter, dankbaar voor de nu reeds geboden gelegenheid de uitgangspunten van zijn beleid aan dit hoge college en daarmede aan het Nederlandse volk te kunnen voorleggen.

Minister Marijnen e. a.

Ik meen goed te doen achtereenvolgens eerst kort stil te staan bij de gebeurtenissen, die aan de vorming van dit Kabinet vooraf zijn gegaan, vervolgens te behandelen de beginselen, die dit Kabinet voor zijn beleid tot uitgangspunt heeft gekozen, en ten slotte op concrete programmapunten van dit Kabinet in te gaan.

Voorafgaande aan de verkiezingen bood het Kabinet-De Quay op 15 mei jl. Hare Majesteit de Koningin zijn ontslag aan. De uitslag van de verkiezingen heb ik als formateur — in het voetspoor van de heer Beel — aldus geïnterpreteerd, dat het Nederlandse volk zich daarmee in grote lijnen heeft uitgesproken zowel ten gunste van de door het Kabinet-De Quay uitgezette koers als voor de politieke combinatie, waaruit het vorige Kabinet bestond. De voortzetting daarvan bleek ook de wens van de partijen, die in het Kabinet-De Quay door geestverwanten waren vertegenwoordigd.

De informateur dr. Beel heeft met de vier fractievoorzitters van de partijen, die ook aan het Kabinet-De Quay steun gaven, op 4 juli een akkoord weten te bereiken, dat bekend is geworden als het akkoord van Wassenaar.

Nadat dr. De Quay zijn formatie-opdracht had teruggegeven, heb ik van de Koningin, zoals u bekend is, de opdracht tot het vormen van een kabinet gekregen, zulks zonder nadere beperkingen. Hoewel deze ruime opdracht mij de gelegenheid bood ook andere richtingen uit te gaan, heb ik toch gemeend in eerste instantie te moeten beproeven, of overeenkomstig de opzet van de heer De Quay, op basis van het akkoord van Wassenaar, een kabinet zou kunnen worden gevormd. Dat ik hierin in betrekkelijk korte tijd heb kunnen slagen, dank ik mede aan hetgeen in de voorafgaande fasen van de kabinetsformatie was bereikt.

Het door mij gevormde Kabinet is samengesteld volgens de politieke formule: 6 - 3 - 2 - 2, waarin de krachtsverhouding, zoals die bij de verkiezingen is gebleken, zo goed mogelijk wordt weerspiegeld. Het werd volgens de bekende formulering gevormd „in overleg” en niet enkel „na overleg” met de fractievoorzitters van de K.V.P., de V.V.D., de C.H.U. en de A.R.P. Het akkoord van Wassenaar met de daarbij behorende „bouwstenen” bevat het belangrijkste resultaat van dat overleg. De Ministers traden tot het Kabinet toe niet zonder medeweten van de fractievoorzitters. Het Kabinet bestaat grotendeels uit gekozen volksvertegenwoordigers. Deze feiten overziende, meen ik te mogen stellen, dat het nieuwe Kabinet een parlementair kabinet is.

Het akkoord van Wassenaar bevat in de eerste plaats de aard en de omvang van de aangegane bindingen. In de tweede plaats bevat het de bepaling van de financiële mogelijkheden in de komende jaren en de wijze, waarop — rekening houdend met een overgrote hoeveelheid wensen — deze mogelijkheden zullen worden benut en prioriteiten tegen elkaar zullen worden afgewogen. In de derde plaats bevat het akkoord de uitgangspunten van het woning- en bouwbeleid, het landbouwbeleid, het sociale beleid en het fiscale beleid. Ten slotte werd overeenstemming bereikt over de procedure inzake het gebruik van het tweede televisienet. Ik meen, dat ik voor de duidelijkheid en omdat ik prijs stel op openheid in de politiek goed doe u, mijnheer de Voorzitter, voor te stellen de volledige tekst van het akkoord van Wassenaar als noot in de *Handelingen* te doen opnemen.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, aan het verzoek van de heer minister tot het doen opnemen van een noot in de *Handelingen* te voldoen, tenzij mij blijkt, dat daartegen om technische redenen bezwaar bestaat.

Daartoe wordt besloten ¹⁾.

De heer Vondeling (P.v.d.A.): Is het de bedoeling, dat de leden van de Kamer er vandaag kennis van kunnen nemen?

¹⁾ Voor noot zie achter dit Verslag.

De Voorzitter: Ik neem aan, dat de Minister het akkoord van Wassenaar na het uitspreken van zijn rede in gestencilde vorm aan de Kamer zal overleggen.

Minister Marijnen: Ik zie daaraan gaarne toegevoegd „de bouwstenen” (grotendeels in de redactie van dr. Romme; drie in de redactie van dr. De Kort), die in het slot van dit akkoord worden vermeld. Het akkoord van Wassenaar heeft de instemming en van het Kabinet en van de aan de kabinetsleden geestverwante fractievoorzitters; deze laatsten als de door hun groepen gekozen leiders.

Dit akkoord wil niet zijn een volledig regeringsprogramma; dat blijkt reeds uit de tekst zelf. Wel is het in zijn geheel opgenomen in het programma, dat door dit Kabinet is vastgesteld. Het Kabinet heeft in zijn constituerende vergadering besloten, ook de zo juist genoemde bouwstenen in ongewijzigde redactie in zijn programma op te nemen en heeft verder aan zijn eigen verantwoordelijkheid gestalte gegeven. Deze eigen verantwoordelijkheid houdt mede in de vrijheid van het Kabinet om — uiteraard rekening houdend met de uitgangspunten van het Wassenaarse akkoord — een beleid te voeren, dat zich aanpast aan zich wijzigende verhoudingen en wisselende omstandigheden.

Ter aanduiding van de beginselen van dit Kabinet wil ik allereerst overnemen datgene, wat ook in de regeringsverklaring van 26 mei 1959 als beginsel van het Kabinet-De Quay werd vermeld, nl. de christelijk grondslag onzer beschaving, die van zoveel betekenis is voor de ontwikkeling der menselijke persoonlijkheid.

Eerbiediging van de persoonlijkheid van de mens en van zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid staat ook dit Kabinet bij zijn beleid voor ogen. Het zal streven naar verbreding en verdieping van de mogelijkheden voor de enkeling tot het dragen van eigen verantwoordelijkheid en tot het tot ontplooiing brengen van zijn talenten.

Het Kabinet wil zich richten naar de koers van het Kabinet-De Quay. Wel heeft het tot verwezenlijking van zijn doelstellingen op verschillende onderdelen aanpassingen aangebracht.

De Regering is voornemens het beleid te continueren, gericht op verhoging van de sociale, culturele en materiële welstand van ons volk, en dit op een wijze, die past bij de persoonlijke en sociale bestemming van de mens naar christelijke opvattingen.

In deze tijd van ongekend snelle ontwikkeling der techniek en van stijgende welvaart vraagt de bevordering van het geestelijk en cultureel welzijn van het Nederlandse volk meer dan ooit de aandacht. De Regering acht het daarom noodzakelijk bij haar beleid voort te bouwen op de hechte grondslag van hetgeen in het verleden is tot stand gekomen; zij houdt daarbij mede het oog gericht op een toekomst van steeds verder gaande internationale integratie. Daarin zal Nederland eerst ten volle zijn eigen bijdrage kunnen leveren, indien voor de ontwikkeling van het geestelijke en culturele leven de nationale samenwerking tot volle ontplooiing komt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dan willen ingaan op de concrete programmapunten, die het Kabinet zich heeft gesteld. Ik neem eerst drie afzonderlijke onderwerpen.

Het beleid met betrekking tot Suriname en de Nederlandse Antillen zal op dezelfde voet worden voortgezet. De Regering vertrouwt op het voortduren van de constructieve sfeer, waarin tot dusverre met deze landen werd samengewerkt. Zoals bekend, worden de koninkrijksaangelegenheden behandeld door het kabinet van de Vice-Minister-President. Enige wijziging daarin zal niet worden aangebracht dan na overleg met de landsregeringen van Suriname en de Nederlandse Antillen.

Zoals bekend zal zijn, zijn uit de Ministerraad enkele vaste colleges gevormd voor de behandeling van bepaalde sectoren van het regeringsbeleid. Het ligt nu in het voornemen naast de Raad voor Economische Aangelegenheden, de Raad voor de Burgerlijke Rijksdienst, de Raad voor de Ruimtelijke Ordening en de Algemene Verdedigingsraad — overeenkomstig het

Minister Marijnen

Reglement van Orde voor de Ministerraad — een vast college voor Europese Aangelegenheden te vormen. Van het nieuwe college zullen, onder voorzitterschap van de Minister-President, deel uitmaken de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Financiën, van Economische Zaken, van Landbouw en Visserij, van Sociale Zaken en Volksgezondheid en van Verkeer en Waterstaat.

De behandeling van de aangelegenheden betreffende de bezitsvorming en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie zal overgaan van het Ministerie van Algemene Zaken naar het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Met deze onderbrenging beoogt het Kabinet aan de zorg voor dit beleid een meer definitieve plaats te geven.

Op het terrein van de internationale betrekkingen zal dit Kabinet het door het vorige Kabinet gevoerde beleid voortzetten; het meent er voor het ogenblik mede te kunnen volstaan zijn standpunt ten aanzien van enkele belangrijke internationale vraagstukken aan te geven.

De toenemende onderlinge afhankelijkheid der volkeren vereist een ver gaande internationale samenwerking, zowel op wereldwijde als op regionale basis. Deze ontwikkeling onderstreept de noodzaak van actieve deelneming door Nederland aan internationale samenwerking op velerlei terrein. Daarin ligt voor Nederland tevens de mogelijkheid om — naar vermogen — bij te dragen aan de ontwikkeling van een internationale rechtsorde. Aan de rol, die de Verenigde Naties in dit opzicht kunnen vervullen, blijft de Regering grote waarde hechten.

Veel begrip heeft de Regering voor de problematiek der ontwikkelingslanden. Wezenlijke hulp, die een gebiedende eis is, kan alleen bij ruime internationale deelneming worden bereikt. Van Nederlandse zijde zal deze met alle kracht worden bevorderd. Er zal steeds met ruimhartigheid een evenredige bijdrage worden geleverd in de verschillende voor hulpverlening geëigende vormen. Voorzietingen zullen worden getroffen om het beleid te versterken door middel van hechte coördinatie. De mogelijkheden om de welvaart in de wereld te doen toenemen beperken zich niet tot overdracht van kennis en kapitaal. Onder die mogelijkheden valt ook te rekenen de versterking der politiek-economische relaties tussen meer en minder ontwikkelde landen. In dit licht zal de Regering in alle internationale organisaties en met name ter gelegenheid van de voorbereidingen voor de Wereldhandelsconferentie van 1964 een actief en constructief beleid voeren.

De samenwerking in Atlantisch verband zal, gezien haar vitaal belang, zowel voor het Westen als voor de wereld in haar geheel een hoeksteen blijven van het beleid der Regering. Alleen nauwe samenwerking in het kader van het Atlantisch bondgenootschap, politiek zowel als militair, zal het mogelijk maken een krachtig defensiestelsel in stand te houden, waarvan, ook onder de huidige omstandigheden, het behoud van de wereldvrede afhankelijk blijft. Daarnaast zal het beleid der Regering, ook in bondgenootschappelijk verband, gericht blijven op bevordering van overeenstemming omtrent internationale maatregelen van wapeningsregulering en wapeningsbeperking. Het zo juist te Moskou gearafeerde akkoord omtrent een stopzetting der kernproeven acht zij ook juist daarom van betekenis, omdat daarmee een eerste belangrijke stap in die richting is gezet.

In het kader van de eenwording van de vrije landen van Europa zal de Regering blijven aandringen op de handhaving van het open en democratisch karakter van de Europese Gemeenschappen, zoals dit in de Verdragen van Parijs en Rome tot uiting komt. Dit betekent onder meer, dat de toetreding of associatie van andere landen en met name de toetreding van het Verenigd Koninkrijk dient te worden verwezenlijkt en dat de E.E.G. dient bij te dragen tot de vermindering van de beperkingen in het internationale handelsverkeer. Grote waarde hecht de Regering in dit verband aan het slagen van de onderhandelingen, die in Genève zullen worden gevoerd over de verruiming van de wereldhandel. De E.E.G. zal daarin een belangrijke rol hebben te vervullen.

De Regering is zich ervan bewust, dat de taak, die zij aan de Europese Gemeenschappen toedenkt bij de eenwording van Europa en bij de verbetering van de onderlinge betrekkingen in de wereld, slechts vervuld zal kunnen worden wanneer de gemeenschappen aan innerlijke kracht winnen. Zij zal dan ook alle aandacht blijven wijden aan de versterking van de supranationale instellingen en aan de verdere ontwikkeling van het gemeenschappelijke beleid, uiteraard met inachtneming van de algemene doeleinden, die ik zo juist noemde.

De Regering verwacht, dat de West-Europese Unie van toenemend belang zal blijken te zijn voor een coördinatie van de politiek der zeven lid-staten. Daarbij denkt zij met name aan het onlangs genomen besluit tot het voeren van periodiek overleg, ten einde te voorkomen, dat maatregelen worden genomen, welke de mogelijkheid van een latere toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de E.E.G. ongunstig kunnen beïnvloeden. Op deze wijze zal de Europese eenwording tevens bijdragen tot verdieping en evenwichtige ontwikkeling van de Atlantische samenwerking.

De Regering acht het van groot belang, dat de landen van de Benelux — welke als vierde handelsmogendheid van de wereld reeds een rol van betekenis op economisch gebied is gaan spelen — hun samenwerking ook op politiek gebied nauwer coördineren.

In dit verband spreekt de Regering haar grote voldoening uit over het feit, dat het onlangs mogelijk is gebleken het oude geschil met België over het vraagstuk van de Schelde-Rijnverbinding tot een voor beide landen bevredigende oplossing te brengen. Zij meent te mogen verwachten, dat het verdrag van 13 mei 1963 een bijdrage zal vormen tot versterking van de vertrouwensbasis, waarop de samenwerking tussen Nederland en België dient te berusten.

De Regering hecht er grote waarde aan de onlangs herstelde betrekkingen met Indonesië verder te ontwikkelen. Haar beleid te dien aanzien zal zijn gericht op blijvende en wezenlijke verbetering dier verstandhouding. Op verschillend terrein ontwikkelen zich reeds contacten, welke tot een beter begrip tussen de beide landen zullen kunnen bijdragen. De Regering hoopt, dat een bespreking van hangende problemen tussen beide Regeringen binnen niet al te lange tijd zal kunnen plaatshebben.

Van betekenis is, dat Indonesië, nadat eerst de belemmeringen voor de Nederlandse scheepvaart op Indonesië waren opgeheven, thans de meeste discriminatoire restricties ten aanzien van het rechtstreekse handels- en betalingsverkeer tussen Indonesië en Nederland buiten werking heeft gesteld. Daarmede zijn de wegen geopend voor het hervatten van het normale handelsverkeer.

De opbouw van de nieuwe verhouding bevindt zich nog in een beginstadium. De Regering vertrouwt, dat de betrekkingen zich gunstig zullen ontwikkelen.

Het defensiebeleid blijft gericht op het leveren van bijdragen aan het gezamenlijk verdedigingsapparaat van de N.A.V.O. en het voorzien in, onder nationale verantwoordelijkheid vallende, verdedigingsbehoeften. Voorts zal — desverlangd — een bescheiden bijdrage kunnen worden geleverd aan door de Verenigde Naties te vormen strijdkrachten. De Regering zal blijven streven naar versterking van de N.A.V.O. en naar nauwere internationale samenwerking, waarbij die met België de bijzondere aandacht zal hebben, ten einde ook daardoor de Benelux-gedachte te versterken.

Nu de proefneming met een nieuw aanvullingssysteem is geslaagd, zal dit systeem geleidelijk bij de Koninklijke Landmacht worden ingevoerd bij die eenheden, waarbij dit mogelijk is. Dit zal tot gevolg hebben, dat voor de dienstplichtigen ingedeeld bij de parate eenheden de werkelijke dienstdtijd met één of twee maanden kan worden bekort.

De Regering zal doen bezien of de grotere lichtingssterkte ten gevolge van de naoorlogse geboortegolf uitbreiding van dienstplichtfaciliteiten ten behoeve van urgente doeleinden mogelijk maakt.

Minister Marijnen

Het bestaande meerjarenplan voor de civiele verdediging zal tot verdere uitvoering worden gebracht.

Vervolgens zou ik, mijnheer de Voorzitter, willen stilstaan bij de hoofdlijnen van het sociaal-economische beleid, dat de Regering zich voorstelt in de komende jaren te voeren.

Centraal zou de Regering willen stellen de bevordering van een zo hoog mogelijk groeitempo van de economie. Hierdoor wordt niet alleen onze economische positie versterkt, maar kan tevens de doelstelling van optimale werkgelegenheid worden gerealiseerd; een hoog groeitempo verruimt bovendien het perspectief voor een vooruitstrevend sociaal beleid.

Het primair stellen van dit groeitempo heeft beleidsconsequenties. In de eerste plaats zal een bevredigende groei slechts kunnen worden verwezenlijkt, indien de uitvoermogelijkheden gunstig blijven om het betalingsbalansevenwicht te handhaven. Naast medewerking aan maatregelen, die een open internationaal economisch verkeer bevorderen, zal het noodzakelijk zijn zorg te blijven besteden aan onze concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland.

Het streven naar een snelle groei van de economie heeft verder gevolgen voor het investeringsbeleid. Weliswaar mag ons land zich in een hoog investeringsniveau verheugen, doch de vertraging in de toeneming der particuliere investeringen houdt zekere gevaren in. Zo is de beperkte bouwcapaciteit een reële rem voor een verdere stijging der investeringen. Ik kom hierna — in de passages over de bouwnijverheid — daarop terug.

Voorts zal de Regering — gezien de betekenis, die zij hecht aan het betrekken van alle delen van het land in de economische groei — het beleid van de regionale industrialisatie krachtig voortzetten.

De afzonderlijke sectoren van de economie zijn bij een bevredigend groeitempo van de gehele volkshuishouding gebaat. Zulks geldt met name ook voor het midden- en kleinbedrijf, aan welks gezonde ontplooiing de Regering grote waarde hecht. Het stimuleren van de groei zal moeten samengaan met een politiek, die erop gericht is, deze groei evenwichtig te doen verlopen. Bij een evenwichtige situatie op de arbeidsmarkt zal het b.v. eerder mogelijk zijn om de loonontwikkeling binnen de gewenste grenzen te houden.

Onder de factoren, die de mate van loonstijging bepalen, zal speciaal aandacht geboden blijven voor het criterium van de macro-economische produktiviteitsstijging. De Regering hoopt, dat het reeds ingevoerde nieuwe systeem van loonvorming zich op gunstige wijze zal ontplooiën. Ook blijft de Regering het wenselijk achten het op stabilisatie van de prijzen gerichte beleid ten principale voort te zetten. Waar nodig zal dit beleid gevoerd worden in samenhang met andere sectoren van het sociaal-economisch beleid, met name met de loonpolitiek. Door een zo stabiel mogelijk prijsniveau zijn de consumenten in het algemeen en de sociaal-zwakkere groepen in het bijzonder gediend.

In de komende vier jaren zullen weder tal van wensen om vervulling vragen. Bij het voldoen daaraan zullen de grenzen, die worden gesteld door de groei van de reële nationale produktie, niet mogen worden overschreden. Dit betekent, dat de mogelijkheden beperkt zijn en dat dus een keuze zal moeten worden gedaan.

Het met elkaar in overeenstemming brengen van wensen en beschikbare ruimte voltrekt zich voor een belangrijk gedeelte via de overheidsfinanciën. Het vorige Kabinet heeft de grondslag gelegd voor een structureel begrotingsbeleid. Het nieuwe Kabinet wil dit beleid voortzetten.

De groei van het nationale inkomen heeft tot gevolg, dat de staatsinkomsten van jaar op jaar toenemen. Het is een beleidsvraag, in welke mate deze middelenaanwas moet worden aangewend voor uitgavenvergroting dan wel voor verlaging van belastingtarieven. Daarbij is van wezenlijke betekenis, dat bij ongewijzigde tarieven de progressiefactor in ons belastingstelsel de belastingdruk, d.w.z. de verhouding van de totale

belastingopbrengst tot het nationale produkt, bij voortdurende doet toenemen.

De Regering is van oordeel, dat neutralisering van de progressiefactor — die zich voornamelijk openbaart in een sluijpende verzwaring van de druk van de loon- en inkomstenbelasting — als minimum geboden is. De loon- en inkomstenbelasting is door de opbouw van het tarief speciaal voor de lagere en de middeninkomens zwaar, niet alleen op zich zelf gezien, doch ook bij vergelijking met die in andere landen.

Indien budgettaire en sociaal-economische overwegingen zich daartegen niet verzetten, zal de Regering haar streven niet alleen richten op neutralisering van de progressiefactor, doch tevens op een verder gaande verlaging van de belastingdruk. Een vereiste hiervoor zal zijn, dat de procentuele stijging van de staatsuitgaven bij die van het nationale produkt achterblijft. Het Kabinet is zich ervan bewust, dat, mede in het licht van de gestelde prioriteiten, dit allerminst eenvoudig is. Bovendien zijn er tal van andere verlangens, die nog om vervulling vragen. Ook neemt een goede voortzetting van de bestaande activiteiten van Rijk en gemeenten, zonder dat iets nieuws wordt aangevat, telkenjare een belangrijk deel van de middelenaanwas in beslag. Dit betekent, dat ook bestaande overheidsstaken kritisch zullen moeten worden bezien.

Op het aldus geschetste structurele begrotingsbeleid zal het conjuncturele beleid moeten worden geënt. Voor zover het noodzakelijk zal blijken via de overheidsfinanciën corrigerend op te treden, zal dit bij het nemen van structurele wenselijke maatregelen vooral moeten geschieden door het kiezen van het geschikte tijdstip. Hierbij denkt de Regering niet alleen aan wijzigingen van de belastingtarieven — in de eerste plaats aan de aanpassingsverlagingen —, maar ook aan de invoering van uitgaven verhogende of verlagende maatregelen, waarvoor in een aantal gevallen eveneens een zekere bewegingsvrijheid in de tijd aanwezig is.

De bij de Staten-Generaal aanhangige ontwerpen van wet betreffende de belastingherziening zijn reeds in een vorgevorderd stadium van parlementaire behandeling. De Regering zal het op prijs stellen, dat die behandeling zo spoedig mogelijk wordt voortgezet.

Mijnheer de Voorzitter, zoals reeds eerder is opgemerkt, zullen in de komende jaren tal van wensen om vervulling vragen. Eveneens is gesteld, dat — rekening houdend met de beschikbare middelen — een prioriteitsbepaling noodzakelijk is. Gaarne noem ik enkele van de voornaamste punten, waaromtrent dit Kabinet een rangorde heeft bepaald.

Voorrang boven andere desiderata wordt verleend aan het woningbeleid. De Regering ziet de nog steeds bestaande achterstand in de woningvoorziening als een probleem van nationale aard, waarvan de oplossing boven de politieke tegenstellingen uitrijst. De leniging van deze nood acht zij een zaak van rechtvaardigheid en maatschappelijke solidariteit. De Regering hoopt bijgevolg, dat ons gehele volk bereid zal zijn zich grote inspanning te getroosten voor de oplossing van deze nood. Zowel de ervaring van de woningzoekende burgers als de statistische gegevens wijzen uit, dat onder de huidige omstandigheden de achterstand te traag wordt ingelopen. De groei van de woningbehoefte blijkt sterker te zijn dan voorheen was voorzien, terwijl de woningproduktie de laatste jaren achterblijft bij de verwachtingen. Daarom wil de Regering de woningbouw de hoogste prioriteit geven, ook in die zin, dat bij de concretisering van diverse andere beleidsonderdelen bij voorrang rekening zal worden gehouden met de implicaties hiervan op de woningvoorziening.

De Regering zal ernaar streven om door het treffen van bijzondere maatregelen in de komende vier jaar op de woningachterstand aanmerkelijk in te lopen. In deze periode zal een evenredige bijdrage moeten worden geleverd om in 1970 een bevredigend evenwicht op de woningmarkt te kunnen bereiken. Zo nodig moet hiervoor verzwaring van lasten worden aangevaard.

Minister Marijnen

Ten einde een zo goed mogelijke differentiatie van de woningbouw te waarborgen, zal een onderzoek worden ingesteld naar de woningbehoeften der onderscheiden bevolkingsgroepen met een verdeling der woningzoekenden naar het inkomen alsook naar de aard der behoeften. Bij dit onderzoek zullen mede de samenstelling van de reeds aanwezige woningvoorraad en de inkomensverdeling van de gehele bevolking worden betrokken. In afwachting van het resultaat van dit onderzoek meent de Regering voor het jaar 1964 — zonder dat hieruit consequenties voor het verdere beleid mogen worden getrokken — het woningbouwprogramma te moeten bepalen op 90 000 woningen, waarvan 45 000 woningwetwoningen, 25 000 premiewoningen en 20 000 ongesubsidieerde woningen. Indien de bouw van meer dan 90 000 woningen mogelijk blijkt te zijn, zullen de eerstvolgende 5000 woningen worden toegewezen aan de ongesubsidieerde sector.

Het beleid van de Regering zal erop gericht zijn voor hen, die daarbij overheidshulp nodig hebben — hetzij uit de bestaande woningvoorraad door opschuiving, hetzij uit de nieuwbouw —, woningen beschikbaar te doen komen met betaalbare huren.

Daarnaast zal zij het eigen-woningbezit voor de lagere inkomensgroepen blijven bevorderen, waarbij ook structurele maatregelen, houdende faciliteiten voor deze groepen van de bevolking, zullen worden getroffen.

De bouwproductie, nodig om te voorzien in de behoefte van de volkshuisvesting en in de behoeften van vele andere sectoren, die om wille van sociale, culturele en economische belangen niet onvervuld kunnen blijven, blijkt onder de huidige omstandigheid niet voldoende te zijn. De Regering zal haar beleid ten aanzien van het bouwen bij voorrang richten op een ruime en reële expansie van het gehele bouwbedrijf. Zij zal daartoe de middelen onderzoeken, die een vergroting der capaciteit niet alleen op lange, maar ook op korte termijn kunnen bewerken, zulks in nauw overleg en samenwerking met de organisaties van werkgevers en werknemers. Zowel de technische als de meer economisch gerichte research zal zij daarbij met alle haar ten dienste staande middelen bevorderen, dit in nauwe samenwerking met de op dit terrein werkzame instituten. Uiteraard zal niet door één of enkele middelen afzonderlijk op korte termijn de bouwproductie substantieel kunnen worden verhoogd; de Regering erkent de noodzaak van een grote veelzijdigheid en veelsoortigheid van middelen, die zij zal hebben te hanteren of stimuleren. Zij is er zich van bewust, dat tijd nodig zal zijn om genoemd complex van middelen uit te werken, in praktijk te brengen en de resultaten ervan te registreren. Zij doet daarom een beroep op de bevolkingsvertegenwoordiging haar en het bedrijfsleven deze tijd te gunnen. In dit verband wijst de Regering er bovendien op, dat zij tegelijkertijd waakzaam dient te blijven tegen de gevaren van overspanning van de bouwmarkt. Niettemin hoopt zij de grote lijnen van het voorgenomen expansief bouwbeleid op vrij korte termijn te kunnen aangeven.

De Regering zal ten aanzien van de verdeling van de woningbouw in den lande overwegen op welke wijze kan worden gekomen tot een systeem, dat meer dan tot nu toe tegemoet komt aan de noodzaak de woningbouwinitiatieven beter te doen aansluiten op de productie-omstandigheden.

Reeds is gewezen op de grote betekenis van de bouw voor industriële doeleinden bij het streven naar een zo groot mogelijke economische groei. Daarom zullen voor de urgente werken de goedkeuringsmogelijkheden worden verruimd. Bovendien zal bij het verlenen der goedkeuring rekening worden gehouden met de mate van arbeidsgebruik van de betrokken werken.

Voor de oplossing van het vraagstuk van de woningnood zal het streven van de Regering voorts gericht zijn op een reële vermindering van de afstand tussen de diverse huurniveaus. Daarom zullen ook in de komende regeringsperiode huurverhogingen onvermijdelijk zijn. Daarbij zal er echter naar moeten worden gestreefd, dat de huren — met aanvaarding van de opvatting, dat een goede woning haar prijs waard is — binnen de grenzen van de koopkracht der verdiende lonen blijven. Zo nodig zal, met het oog op de redelijke voorziening in de woningbehoefte,

de met huurverhoging gepaard gaande subsidieverlaging matiging dienen te ondergaan. Het reeds eerdergenoemde onderzoek zal hieromtrent informatie kunnen verschaffen.

Mijnheer de Voorzitter, het probleem van de woningvoorziening staat echter niet op zich zelf. Bij het wonen komt immers in wezen het gehele leefmilieu in het geding. Dit raakt in ons kleine en dichtbevolkte land niet alleen de directe woonomgeving, maar ook de ontwikkeling van de streek en in zekere zin zelfs die van het land als geheel. De woningbouwpolitiek zal daarom opgenomen moeten zijn in een samenhangend ruimtelijk beleid. Niet alleen door het scheppen van de op de toekomst berekende werk- en woongebieden zelf, maar ook door het daarvoor nodige stelsel van verkeer en vervoer en in het bijzonder door het voorzien in recreatiemogelijkheden, zal getracht moeten worden te bereiken, dat Nederland ook in zijn sterk veranderde gedaante een goed bewoonbaar land blijft.

Mijnheer de Voorzitter, met betrekking tot het energiebeleid staat de Regering een onderzoek voor naar de vraag, welke maatregelen, in afwachting van een gemeenschappelijk energiebeleid in Europees verband, moeten worden genomen om de Nederlandse mijnen niet in een ongunstige concurrentiepositie te doen verkeren ten gevolge van aanzienlijke overheidsbijdragen in de andere K.S.G.-landen. In afwachting van de coördinatie in Europees verband, zal worden overwogen of en in hoeverre verdere coördinerende maatregelen in nationaal verband dienen te worden bevorderd.

Vervolgens, mijnheer de Voorzitter, zou ik willen stilstaan bij de situatie in de landbouw. De sociaal-economische toestand van de landbouw vervult de Regering met zorg. Geconstateerd moet worden, dat onder de invloed van een complex van oorzaken in de laatste jaren de levensomstandigheden van de agrarische beroepsbevolking zijn achtergebleven bij die van de andere bevolkingsgroepen. Als gevolg daarvan dreigt ook stagnatie op te treden in de noodzakelijke modernisering van het productie-apparaat van de landbouw. De Regering heeft besloten hoge prioriteit toe te kennen aan maatregelen ter verbetering van de huidige situatie.

Voor wat het markt- en prijsbeleid betreft zal de Regering — zowel binnen het kader van het E.E.G.-landbouwbeleid als in het nationale beleid — ernaar streven een redelijke bestaansmogelijkheid voor de sociaal-economisch verantwoorde bedrijven te waarborgen. Daarmee kan tevens een bijdrage worden geleverd tot een snelle aanpassing van de agrarische productiestructuur aan de zich wijzigende omstandigheden. Binnen een dergelijk actief markt- en prijsbeleid zal de Regering bijzondere aandacht schenken aan de mogelijkheden om via de markt redelijke opbrengstprijzen te bereiken voor de verschillende agrarische producten. Dit laatste is mede dringend noodzakelijk met het oog op de verdere ontwikkeling van het gemeenschappelijke landbouwbeleid in de E.E.G.

De Regering zal de verdere uitbouw van een op gezonde economische beginselen gebaseerd Europees landbouwbeleid zoveel mogelijk bevorderen. Gegeven de sterke mate, waarin de Nederlandse land- en tuinbouw zijn ingeschakeld in het internationale ruilverkeer, kan een ontwikkeling in deze richting de huidige moeilijkheden mede helpen overwinnen. Het actieve markt- en prijsbeleid dient naar het oordeel van de Regering gepaard te gaan met — en in toenemende mate verbonden te worden aan — een actief structuurbeleid, dat ertoe moet leiden, dat volledig gebruik gemaakt kan worden van de mogelijkheden, die de voortgang van wetenschap en techniek bieden. De Regering acht het namelijk van groot belang, dat het agrarische bedrijfsleven in de gelegenheid wordt gesteld, alle mogelijkheden te benutten om de produktiviteit verder op te voeren en zodoende zijn concurrentiekracht te verhogen. In dit verband zal o.a. vergroting van de bedrijfsomvang, de noodzakelijke aanpassing van de bedrijfsstructuur en vrijwillige bedrijfsbeëindiging gestimuleerd worden. Het onlangs in samenwerking met het georganiseerde bedrijfsleven opgerichte Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw zal hierbij met inschakeling van bestaande organen, o.m. de Stichting

Minister Marijnen

Beheer Landbouwgronden, goede diensten kunnen bewijzen. De Regering zal bevorderen, dat dit fonds regelmatig van middelen wordt voorzien.

Het beleid met betrekking tot de cultuurtechnische werken zal versterkt worden voortgezet. In streken, waar ook ontwikkeling van niet-agrarische aard aan de orde is, zal de ruilverkaveling meer nog dan tot dusverre mede deze andere behangen gaan dienen.

De werkers in de landbouw zullen bij de huidige snelle ontwikkeling in toenemende mate behoefte gevoelen aan voorlichting in technisch en sociaal-economisch opzicht. Voor zover deze voorlichting niet van overheidswege wordt gegeven, maar door zijn aard beter door de eigen organisaties kan worden verstrekt, zal de Regering hieraan haar medewerking blijven verlenen. De vorming en beroepsopleiding van de toekomstige agrariërs dient op bovenstaande ontwikkeling te zijn afgestemd. Het landbouwkundig onderzoek zal de geschetste ontwikkeling moeten steunen.

Aan de vraagstukken van de visserij zal de Regering haar volle aandacht schenken. Zij acht het van belang, dat deze bedrijfstak zich op een gezonde basis verder zal kunnen ontwikkelen.

In dit verband acht zij mede de totstandkoming van een gemeenschappelijk Europees visserijbeleid van grote betekenis. De Regering zal de ontwikkeling daarvan zoveel mogelijk bevorderen.

Mijnheer de Voorzitter! Thans zou ik willen stilstaan bij de beleidspunten met betrekking tot de sociale zekerheid, de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, de bezitsvorming en de volksgezondheid. Bij de bepaling van de rangorde van de desiderata ten aanzien van het sociaal beleid zal het Kabinet een evenwichtige verdeling van de beschikbare economische ruimte over enerzijds de mogelijkheid van verbetering der arbeidsvoorwaarden bij contractvernieuwing en anderzijds de uitbreiding en versteviging van de sociale zekerheid in acht nemen. In het kader van het sociale zekerheidsbeleid maakt het Kabinet geen beginselkwestie van mede-financiering uit de algemene middelen. Dit punt zal een kwestie zijn van prioriteitsafweging, ten einde het gehele regeringsbeleid zo goed mogelijk te realiseren.

De optrekking van de A.O.W.-uitkeringen tot een sociaal minimum heeft een voorname plaats in het regeringsbeleid. Na uitbreiding van het advies van de S.E.R. met betrekking tot de definitieve vorm van de oudedagsvoorziening zal de Regering zich op korte termijn daarop beraden en de indiening bevorderen van voorstellen om haar beslissing met betrekking tot het algemeen ouderdomspensioen en de daaruit voortvloeiende consequenties voor het weduwenpensioen te effectueren.

De Regering streeft ernaar, in de komende periode tot invoering te geraken van de bij de Tweede Kamer aanhangige regeling inzake een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor loontrekkenden.

In het kader van het te voeren sociaal-zekerheidsbeleid op langere termijn blijft het streven gericht op de totstandbrenging van een volksverzekering voor zware geneeskundige risico's, waaromtrent in de loop van 1962 advies is gevraagd aan de S.E.R. Daarbij zal tevens het vraagstuk van het zogenaamde „eigen risico” onder ogen worden gezien.

Na uitbrenging van het eveneens in 1962 aan de S.E.R. gevraagde advies over een omzetting van de arbeidsongeschiktheidsverzekering in een volksverzekering zal het Kabinet zijn standpunt bepalen.

De Regering streeft ernaar om, met inachtneming van de daarvoor beschikbare mogelijkheden, de regelingen van de kinderbijslag voor de loontrekkenden en voor de zelfstandigen dichter bij elkaar te brengen. Daarmede zal een begin worden gemaakt door op korte termijn de indiening te bevorderen van een wetsontwerp, waarbij zal worden voorgesteld om de in de Algemene Kinderbijslagwet voorkomende inkomensgrens

van f 14 000, boven welke zelfstandigen niet voor kinderbijslag in aanmerking komen, te doen vervallen.

Het Kabinet zal voorts bevorderen, dat er definitieve wettelijke regeling van de lonen en andere arbeidsvoorwaarden het huidige Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen zal worden vervangen door een Arbeidsvoorwaardenwet, nadat daaromtrent nader advies zal zijn ingewonnen van de S.E.R.

Bezitsvorming en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie blijven onverkort de aandacht van het Kabinet behouden. Het zijn beide aangelegenheden van maatschappijstructuur, die van bijzondere betekenis zijn voor het sociaal-economische leven.

De zorg voor de volksgezondheid zal ook in de komende jaren groter aandacht vragen. Naarmate de industrialisatie en de technische toepassingen der wetenschap voortschrijden, nemen de gevaren, die de mens vanuit het biologische levensmilieu bedreigen, toe. Naast de aandacht, welke voor een verdere ontplooiing van de gezondheidszorg reeds aanwezig is, zal in verband met deze ontwikkeling waakzaamheid met betrekking tot de gezondheidsbescherming in de komende kabinetsperiode geboden zijn.

Aan het slot van de sociaal-economische paragraaf gekomen, mijnheer de Voorzitter, zou ik nog willen wijzen op het hoge tempo in de ontwikkeling van het verkeer, waardoor hoge eisen worden gesteld aan de verkeersverbindingen. Dientengevolge zal blijvend grote aandacht moeten worden geschonken aan de uitbreiding en verbetering van land- en waterwegen. Zulks geldt eveneens ten aanzien van de communicatiemiddelen, waaraan steeds groter behoefte blijkt te bestaan.

De ontwikkeling van een gemeenschappelijk vervoerbeleid in de E.E.G. zal in de eerstkomende jaren tot gewichtige beslissingen nopen. De Nederlandse bijdrage tot de vormgeving van dit beleid zal er mede op moeten zijn gericht te verzekeren, dat ondanks de offers, die daartoe mogelijk ook van Nederland zouden worden geleverd, de wezenlijke Nederlandse belangen op dit gebied in de Europese verhoudingen gewaarborgd blijven.

De uitvoering van de Delta- en Zuiderzeewerken zal met voortvarendheid worden voortgezet.

In de samenleving, welke zich op economisch en technisch gebied zo snel ontwikkelt, zal de aandacht der Regering in versterkte mate uitgaan naar het maatschappelijk welzijn der bevolking. Activiteiten uit de bevolking zelf ten behoeve van het welzijn van het gezin en van groepen personen, zoals bejaarden en minder validen, zullen worden aangemoedigd en bevorderd zal worden, dat deze activiteiten onderling worden gecoördineerd en in goed samenspel gebracht met die van de overheid.

Het beleid ten aanzien van de financiële bijstand zal, voor zover daaraan naast sociale verzekering behoefte bestaat, gestalte krijgen door het uitvoeren van de Algemene Bijstandswet.

Aan een commissie op hoog niveau zal opdracht worden gegeven advies uit te brengen met betrekking tot de taakverdeling tussen de Departementen van Maatschappelijk Werk, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Daarbij zal de naamgeving van deze departementen worden betrokken.

De Regering hecht er grote waarde aan, dat het aandeel in de bestuurlijke sector van de lagere publiekrechtelijke lichamen in de totale overheidstaak zowel kwantitatief als kwalitatief wordt gehandhaafd.

De Regering vertrouwt erop, dat in de komende tijd de herziening der ambtelijke pensioenwetgeving kan worden voltooid. De pensioenmaatregelen-1963 zullen worden geïncorporeerd in het ontwerp der nieuwe pensioenwet, waaromtrent het overleg met de centrales van overheids personeel in volle gang is. Bij de parlementaire behandeling van het desbetreffende wetsontwerp zal de gelegenheid bestaan de uitwerking van de beginselen, die in de pensioenmaatregelen-1963 zijn neergelegd, op hun praktische bruikbaarheid te toetsen.

Minister Marijnen

In een rechtsstaat moet het recht, dat er heerst, overeenstemmen met de eisen des tijds. De Regering zal daarom in de komende periode de herziening van ons recht met kracht voortzetten. Zij denkt met name aan de totstandkoming van het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Wat de herziening van het ondernemingsrecht betreft, zal de Regering bijzondere aandacht wijden aan de voorstellen, welke door de commissie-Verdam zullen worden gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Zoals ik reeds in de aanvang van mijn betoog opmerkte, vraagt de tijd, waarin wij leven, in sterke mate een voortdurende aanpassing van de mens aan de nieuwe eisen, welke hem worden gesteld, en aan de nieuwe materiële mogelijkheden, welke hem worden geboden. Wij dienen ons voortdurend te bezinnen op de vraag, hoe de geestelijke spankracht van ons volk niet alleen kan worden gehandhaafd, doch ook verder versterkt en ontwikkeld. Slechts een nationale inspanning, die wordt geïnspireerd door wat ons als natie verenigt en waarbij ten volle rekening wordt gehouden met de geestelijke stromingen van ons volk, zal in staat zijn te verzekeren, dat ons geestelijke en culturele leven zich met de toeneming van de materiële welvaart eveneens krachtig blijft ontplooiën.

Tegen deze achtergrond beoogt de Regering, voor zover het haar taak is, zowel de opgroeiende mens als de volwassene in zo ruim mogelijke mate de gelegenheid te bieden zijn levensbestemming als persoon en als lid der gemeenschap te volgen.

Op het gebied van het onderwijs zal de Regering met kracht streven naar de invoering op zo kort mogelijke termijn van de Wet op het voortgezet onderwijs. Daartoe zal zij de reeds ter hand genomen arbeid aan de totstandkoming van het overgangsrecht en van de door de wet gevorderde uitvoeringsbesluiten bespoedigen.

Voorts zal zij, met het oog op de invoering van nieuwe vormen van onderwijs en de verbetering van bestaande, aan onderzoekingen en experimenten positieve steun blijven verlenen. Zij is ervan overtuigd, dat zij bij dit alles de medewerking van al degenen, die actief zijn betrokken bij het onderwijs, niet kan ontberen. Daarom zal zij het op prijs stellen van hun ervaring en kennis gebruik te maken.

De verdere vorming van de jeugdigen, die, ondanks de sterk gestegen deelneming aan het voortgezet onderwijs, na het bereiken van de leeftijd, waarop zij leerplichtvrij worden, de school verlaten, en van hen, die op een leeftijd, waarop hun vorming nog allerm minst als voltooid kan worden beschouwd, in het arbeidsproces worden opgenomen, gaat de Regering bijzonder ter harte. Zij zal in dit verband een discussie over de nota-Leerplichtverlenging, die bij Uw Kamer ligt, mijnheer de Voorzitter, op prijs stellen.

De Regering is zich ervan bewust, dat voor goed onderwijs in de allereerste plaats voldoende en goed opgeleide docenten beschikbaar moeten zijn. Aan de lerarenopleiding zal zij dan ook in het geheel van de voor het onderwijs noodzakelijke maatregelen een hoge urgentie toekennen.

Op het gebied van de wetenschappen zal de Regering streven naar bevordering van een krachtig nationaal wetenschapsbeleid en van internationale wetenschappelijke samenwerking.

Het wetenschappelijk onderwijs zal aan de toekomstige behoeften moeten worden aangepast, onder meer door uitvoering van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs, versterking van de interuniversitaire samenwerking en bevordering van de tenuitvoerlegging van de ontwikkelingsplannen, welke door de universiteiten en hogescholen zijn opgesteld.

Op korte termijn zal een onderzoek worden ingesteld naar de wenselijkheid van een verdere verhoging van de subsidiëring van het bijzonder wetenschappelijk onderwijs en de daaraan te verbinden voorwaarden, uitgaande van gelijkwaardige ontwikkelingsmogelijkheden voor de openbare en bijzondere universiteiten en hogescholen.

Ook het culturele beleid zal de Regering actief voortzetten. Zij houdt daarbij zowel het oog gericht op de verdere ontplooiing van de scheppende kunst als op het krachtig bevoor-

Minister Marijnen e. a.

deren van de uitvoerende kunst. In het bijzonder zal zij daarbij aandacht schenken aan de kunstzinnige vorming van de jeugd als een bijdrage tot de alzijdige ontwikkeling van de persoonlijkheid.

Op het gebied van de radio en televisie zal de Regering er naar streven om na publikatie van het rapport der Commissie Radio- en Televisiewetgeving in gezamenlijk overleg met de Staten-Generaal aan het radio- en televisiebestel een wettelijke grondslag te geven. Voor wat betreft haar beleid ten aanzien van de bezetting van het tweede televisienet moge ik verwijzen naar het akkoord van Wassenaar.

Mede met het oog op de toegenomen vrije tijd zal de Regering het beleid inzake de openluchtrecreatie en de sport voortzetten.

Het beleid op het gebied van de internationale culturele betrekkingen zal gericht blijven op de verbreding en versterking van het eigen potentieel door regelmatig kennis te nemen van de ontwikkeling van de wetenschap, het onderwijs en de kunsten in het buitenland en het bekendmaken van de Nederlandse prestaties op dit gebied.

Mijnheer de Voorzitter, ik ben hiermede aan het einde gekomen van de uiteenzetting van het beleid in zijn onderdelen. Daarin, en in het voorafgaande, liggen de uitgangspunten en hoofdlijnen besloten, die richtinggevend zullen zijn voor het beleid, zoals de Regering dat denkt te voeren.

Duidelijk onderscheidend beider eigen positie en de daaruit voortspruitende verantwoordelijkheden, wil de Regering streven naar een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal. Op grond van haar beginselen, karakteristiek, samenstelling en programma vertrouwt zij erop daarin te zullen slagen.

Ik sluit met de bede, dat op onze arbeid Gods zegen zal rusten!

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat een exemplaar van de regeringsverklaring, die zo juist door de heer Minister-President is afgelegd, met de daarbij behorende definitieve tekst van de op 4 juli 1963 te Wassenaar gemaakte afspraken, alsmede de „bouwstenen" bedoeld op blz. 8 van het akkoord van Wassenaar van 4 juli 1963, terstond aan de leden zullen worden uitgereikt. De laatste twee bedoelde stukken zullen als noten in de *Handelingen* worden opgenomen.

Ik stel voor, de beraadslaging over de zo juist afgelegde regeringsverklaring te doen aanvangen hedenmiddag te drie uur.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Voorts stel ik voor, morgen na afloop van de beraadslaging over de regeringsverklaring aan de orde te stellen de ontwerpen van Rijkswet:

Naturalisatie van de Andrade, Antonio José en 5 anderen (7096, R 330);

Naturalisatie van Chin, A Cheong en 5 anderen (7119, R 334);

Naturalisatie van Gomes Baltazar, Antonio en 5 anderen (7122, R 335);

Naturalisatie van Fang, Chee Tong en 10 anderen (7200, R 346).

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt te 12.35 uur geschorst en te 15.00 uur hervat.

Aan de orde is de beraadslaging over de heden afgelegde regeringsverklaring.

De Voorzitter: Ik mag de leden er wel op attent maken, dat het in mijn bedoeling ligt de discussie van de zijde der Kamer nog heden te beëindigen, zo mogelijk omtrent het middernachtelijke uur. Er is rekening mede gehouden, dat de grootste

Voorzitter e.a.

fracties een spreektijd krijgen van een uur, met enige uitloop, de daarop volgende fracties ongeveer 45 minuten en de overige fracties ongeveer een half uur.

Ik moge de leden vragen hiermede zoveel mogelijk rekening te houden.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag willen beginnen met een opmerking, die de orde betreft. Wij hebben ons er hedenochtend bijzonder over verheugd, dat geheel Nederland via de televisie heeft kunnen meeleven met de Kamer en de regeringsverklaring op die wijze heeft kunnen meemaken. Het is mij opgevallen, dat het antwoord van de Kamer op die verklaring blijkbaar niet zal worden uitgezonden. Dit heeft mij enigszins verbaasd. Het betreft hier toch een gedachtenwisseling en niet een monoloog van de zijde van het Kabinet.

Nu weet ik wel, dat onder de fractievoorzitters het aantal glamour-boys niet zo talrijk is als dat, hetwelk zich vlak rondom de Minister-President heeft verenigd, maar misschien zou het toch mogelijk zijn van het debat enkele flitsen te geven. Ik kan er wel begrip voor hebben, dat niet alles wordt uitgezonden, wanneer ik met u, mijnheer de Voorzitter, aanneem, dat deze discussie tot middernacht zal duren. Ik heb echter in een van de dagbladen gelezen, dat morgen het antwoord van de Regering wederom door de televisie zal worden uitgezonden. Als dit de situatie is, moet ik bepaaldelijk daartegen bezwaar maken. Er wordt hoog opgegeven van het grote belang van oppositie, van goede samenwerking tussen Kamer en Regering, maar ik heb toch de indruk, dat dit dan geen goed begin zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou daarom willen vragen wat uw standpunt en eventueel uw beleid in dezen is.

De **Voorzitter**: Ik kan de geachte afgevaardigde mededelen, dat ik verleden week op een verzoek van vertegenwoordigers zowel van de Nederlandse Televisie Stichting als van omroepverenigingen heb geantwoord, dat ik hun volledige vrijheid van handelen gaf ten aanzien van de uitzending van de regeringsverklaring en de volledige discussie daarover, met deze restrictie, dat zij zo bescheiden mogelijk moesten werken, in die zin, dat hun werk zo weinig mogelijk hinder voor de goede gang van zaken in de Kamer zou veroorzaken.

Hedenochtend heb ik vernomen, dat er niet voldoende apparatuur en ook geen voldoende bezetting van de apparatuur zou zijn om de gehele discussie uit te zenden.

Mij is niet bekend, dat morgen wederom de N.T.S. aanwezig zal zijn om slechts het antwoord van de Regering uit te zenden. Ik zou het bijzonder weinig elegant vinden, als de Kamer bij de uitzending in het geheel niet aan bod kwam.

Aan een omroepvereniging, die mij heeft gezegd vanmiddag uitsluitend te kunnen uitzenden de rede van de heer Vondeling (de heer Vondeling zelf was daarvan niet op de hoogte, toen ik hem dit mededeelde, en liet het oordeel geheel aan mij over), heb ik gevraagd de directe weergave van het gesprokene in de Kamer zo objectief mogelijk te houden. Daarnaast blijft het commentaar uiteraard geheel voor de verantwoording van de uitzendende omroepvereniging. Ik stel mij dus op het standpunt, dat, indien niet de bereidheid of de mogelijkheid bestaat, de uitzending van de discussies te verzorgen, ook het antwoord van de Regering niet dient te worden uitgezonden.

Ik meen hiermede een voldoende verklaring van mijn beleid te dezen aanzien te hebben gegeven.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij gaarne verenigen met uw standpunt.

Ik wil nu beginnen met een gelukwens aan het nieuwe Kabinet en aan de leden daarvan, ieder afzonderlijk. Ik hoop, dat zij van de aanvaarding van hun eervolle benoeming nooit spijt zullen krijgen en dat het overleg met de Kamer openhartig, prettig en vruchtbaar zal mogen zijn.

Vondeling

Eindelijk kregen wij dus een nieuw kabinet. Het zoeken naar het befaamde schaap met de vijf poten werd ten slotte beloond. Het waren alle vijf K.V.P.-pootjes; een voorpootje van de heer Romme, een van De Kort; daar kreupelt het wat mee; dat pootje schoot blijkbaar wat te kort; het derde was het onvermijdelijke witte voetje van dr. Beel, het vierde pootje van de heer De Quay en dan de laatste en vijfde K.V.P.-poot die van de heer Marijnen. De vraag is natuurlijk — men vergeve mij de beeldspraak — of zo'n schaap goed kan lopen. De Minister-President en de vice-Minister-President, als resp. outsider en insider in veeteeltaangelegenheden, zullen wel weten, dat zo'n biologisch wonder meestal niet zo'n lang leven heeft. Maar de wonderen zijn de wereld niet uit!

Alle gekheid op een stokje. Het was mij de kabinetsformatie wel! Zo zout hebben de kiezers het nog niet gegeten. Het was in het geheel niet nodig geweest, zeggen velen, onder anderen vanochtend de Minister-President, want de verkiezingsuitslag was duidelijk. Was die uitslag werkelijk wel zo duidelijk? Op enkele punten stellig wel. De P.v.d.A. was de grote verliezer, stellig, maar waar gingen de door de P.v.d.A. verloren stemmen naartoe? Wij weten dat nooit precies, maar het is vrij waarschijnlijk, dat een deel daarvan ging naar de P.S.P. en een ander deel naar splinterpartijen. Hoogstwaarschijnlijk niet naar een van de vier regeringspartijen, wellicht nog enige naar de K.V.P. En de regeringspartijen, de vier dan als groep genomen, leden ook een verlies, niet zo'n groot verlies als de P.v.d.A., maar toch bepaaldelijk een verlies. De K.V.P. en de C.H.U. gingen iets vooruit, de antirevolutionairen en vooral de V.V.D. liepen aanzienlijk terug, 1963 tegenover 1959. Verhoudingsgewijze was het verlies van de V.V.D. tweemaal zo groot als dat van de P.v.d.A. Nu zijn natuurlijk meningsverschillen daarover mogelijk, mijnheer de Voorzitter, ik geef dat graag toe. Ik mag er b.v. aan herinneren, dat prof. Witteveen, sprekende in Amsterdam, een analyse gaf van deze verkiezingsuitslag en tot de conclusie kwam, dat men „door de op enkele splinterpartijen uitgebrachte stemmen en een gedeelte van de op de Boerenpartij uitgebrachte stemmen bij die van de V.V.D. te tellen, kon constateren, dat de V.V.D. in 1963 de grote winst van 1959 had geconsolideerd, ja zelfs nog een beetje vergroot.“ Daarmede is, dacht ik, wel bewezen, dat de heer Witteveen naar zich toe kan rekenen. Ik vraag mij af of dat een goede eigenschap is voor de Minister van Financiën. Maar daarmede is, mijnheer de Voorzitter, ook wel bewezen, dat men door de zaak zo te stellen toch wel een uiting geeft van, dacht ik, een nogal conservatieve instelling.

Als men nu zegt: „Er blijkt toch wel uit de uitslag van de verkiezingen, dat er een duidelijke instemming is geweest met het regeringsbeleid“, dan geloof ik, dat men bepaaldelijk overdrijft. Blijkbaar was dat ook de mening van de K.V.P. Immers, men mag aannemen, dat van de zijde van de V.V.D., de A.R.P. en de C.H.U. — dat is ook wel gebleken uit wat naderhand is gezegd — geadviseerd zal zijn een voortzetting van het Kabinet-De Quay, met een aantal hervormingen dan, in het bijzonder in de personele sfeer. Als nu ook de adviezen van de zijde van de K.V.P. in diezelfde richting zouden zijn gegaan, wel, mijnheer de Voorzitter, dan zouden wij, dacht ik, een geheel andere kabinetsformatie hebben gehad. Ik neem aan, dat men daar een andere opvatting had; dat men de opvatting had, dat de situatie niet zo erg duidelijk was en dat die situatie nodig eens moest worden onderzocht. Immers, van de zijde van de K.V.P. is zowel vóór de verkiezingen als vlak daarna gezegd, dat men in een kabinet met die groepen in de Kamer samenwerking zou zoeken, met welke men de grootste kans had om het eigen program zo goed mogelijk te verwezenlijken. Een logisch en duidelijk standpunt, dat iedere andere fractie, dacht ik, in zo'n situatie ook zou innemen. Een gezond standpunt. Het was dan ook niet zo zeer verrassend, dat een informateur werd benoemd, maar wel dat die informateur was de heer Romme. Nu is, zoals wij allen weten, de heer Romme een zeer ervaren politicus en men mag dus aannemen, dat de aanvaarding van die opdracht geen vergissing is geweest

Vondeling

van iemand, die nog niet precies zou weten wat er in de Nederlandse politieke keuken te koop is. Het zal zonder enige twijfel een logisch gevolg zijn geweest van de adviezen, die waren uitgebracht. Welnu, de heer Romme heeft het terrein verkend. Ons standpunt was daarbij — gevraagd daarnaar —, dat het naar onze mening wenselijk was te komen tot een vooruitstrevend kabinet, dat op een aantal punten het beleid van het vorige kabinet zou voortzetten, dat daarentegen op een aantal andere punten het beleid zou moeten ombuigen, terwijl er daarnaast een vrij groot aantal nieuwe punten, een nieuwe aanpak, zou moeten komen. Ik heb in dat onderhoud de heer Romme een veertiental punten genoemd en het is misschien toch wel goed, mijnheer de Voorzitter, dat ik deze even opsom, zonder dat ik daarop nu verder inga.

In de eerste plaats was het onze mening, dat in een program van een vooruitstrevend kabinet in ieder geval in de Nederlandse verhoudingen zekerheid zou moeten bestaan met betrekking tot binding van de belangrijkste fracties, die partijgenoten zouden afstaan aan een kabinet, en het kabinet, zodat men zich verzekerd zou weten van ruime steun in de Kamer.

In de tweede plaats heb ik gewezen op de noodzaak van programmering, niet alleen, omdat dit op zich zelf wenselijk is, maar ook al, omdat van de zijde van de E.E.G.-commissie — het is uiteengezet in een commissiestuk van oktober van verleden jaar — de wenselijkheid werd uitgesproken om tot een dergelijke programmering te komen. Zelfs op zeven gronden werd de noodzaak daarvan aangetoond. Er werd gezegd, dat om tot een dergelijke programmering voor het E.E.G.-gebied te komen dit ook voor ieder land afzonderlijk zou moeten zijn en men zich zou moeten richten tot de regeringen. Wij zijn de mening toegedaan, dat dit een zeer belangrijke en essentiële aangelegenheid is.

Het derde punt was de volkshuisvesting. Ik kom aanstonds terug op wat wij daarover hebben gezegd.

Het vierde punt was de oplossing voor het radio- en t.v.-beleid. Daarvoor is mijnerzijds aan de informateur de heer Romme onze opvatting uitgewerkt gegeven, welke later is gedistribueerd onder de anderen, die aan het overleg hebben deelgenomen, en ook aan de pers is verstrekt.

Het vijfde punt was de noodzaak om te komen tot een structurele herziening van de grote vennootschappen.

Het zesde punt was een snelle en forse verhoging van de A.O.W.-uitkering en een herziening van de kinderbijslag, waardoor de discriminatie wordt opgeheven, waarbij de noodzaak van gedeeltelijke financiering uit de algemene middelen werd gewenst.

Het zevende punt was het tegengaan van speculatie in onroerend goed.

Het achtste punt was een krachtige bevordering van winstdelingsregelingen, ook voor zover het ingehouden winsten betreffen, die o.a. tot investeringen hebben geleid.

Het negende punt was een wettelijke regeling van het stakingsrecht.

Het tiende punt was de diensttijdverkorting van twee maanden, die naar onze mening nodig en mogelijk was.

Het elfde punt was een krachtige bevordering van de consumentenpolitiek.

Ik noem ze hier slechts. Ik heb ze natuurlijk in dat eerste onderhoud ook wel enigszins uitgewerkt.

Het twaalfde punt was de sanering van de landbouw en uitbreiding van het voorkeurrecht in die zin, dat de overheid in gevallen van verkoop aan derden de eerste keur zou hebben, een regeling, die men in enkele andere landen, o.a. Frankrijk, bondgenoot in de E.E.G., al kent.

Het dertiende punt was de hulpverlening aan onderontwikkelde gebieden en het veertiende punt het werkelijk eens ernst maken met de ruimtelijke ordening in ons land, waarbij ook ten aanzien van het vollopen van het westen en van belangrijke vestigingsplaatsen regelingen zouden kunnen moeten worden getroffen om ongewenste vestigingen te weren.

Het was natuurlijk niet een complete lijst, maar naar onze opvatting zou een program, waaraan de fracties zich tegenover een kabinet gebonden zouden voelen, niet te groot moeten zijn en zou wellicht kunnen worden volstaan met een vijftien- tot twintigtal punten.

Ik stel er prijs op, mijnheer de Voorzitter, te constateren, dat de veertien punten, die ik zoëven heb genoemd, alle in de bouwstenen zijn opgenomen, enkele iets verzwakt, uitgezonderd het punt van het voorkeursrecht van de overheid bij verkoop van landbouwgronden. Daarbij is, zoals ik zoëven al heb vermeld, een van de overwegingen geweest, dat men wellicht in het kader van het structurele landbouwbeleid in E.E.G.-verband nog wel eens tegen dit punt zou aanlopen en dan minder ervan zou schrikken dan wanneer het in Nederlandse verhoudingen zou worden bepleit.

Van de 37 punten, die ten slotte als de bouwstenen van Romme de wereld zijn ingegaan, waren dus, dacht ik, de meeste door ons ingebracht, de rest hoofdzakelijk in het overleg met de zittende Ministers.

Na het overleg bleven er ten slotte nog zes kwesties openstaan. Ik zal ze niet noemen, want het zijn ook punten, die in het befaamde akkoord van Wassenaar zijn aangesneden, met uitzondering van één. Daarmee heeft de heer Romme zijn werk afgesloten.

Wij kwamen tot de periode van de heer De Kort als formateur. De heer De Kort ging verderbouwen met Rommes stenen. Hij deed dit bewust en heeft bij die procedure de instemming verkregen o.a. van zijn eigen fractie en, naar ik dacht, ook van de andere fracties. Van het tegendeel is althans niet gebleken. Hij hakte daarbij zes knopen door op voor ons in het algemeen niet onbevredigende wijze, waarbij een onduidelijkheid overbleef met betrekking tot de bezetting van het tweede t.v.-net en een onduidelijkheid en bovendien onvoldoende zekerheid met betrekking tot de A.O.W.-uitkering en de financiering daarvan uit de schatkist. Ik heb onze opvattingen daarover aan dr. De Kort bekendgemaakt en wij hebben daarover ook overleg gehad, zoals de anderen dat ook hebben gedaan, echter niet de gemachtigde van de fractie van de V.V.D. Hij ging niet op die geschilpunten in. Hij heeft in een brief slechts kenbaar gemaakt — gelukkig zijn die brieven ook alle gepubliceerd en kan een ieder daarover oordelen; er behoeft niet zoveel geheimzinnigheid meer te bestaan, althans over een gedeelte van die kabinetsformatie als dat b.v. in 1959 het geval is geweest —, dat hij niet met de P.v.d.A. in een kabinet wilde samenwerken. Maar de formateur, de heer De Kort, nam dit niet en heeft gezegd: ik wens van u een antwoord. „In tegenstelling” — zo zeide hij tegen de heer Toxopeus — „tot u gaven de vier andere fractievoorzitters mij het oordeel schriftelijk en concreet omlind. Ik zie niet in, hoe ik objectief een keuze zou kunnen bepalen zonder uw even concrete oordeel met het hunne te kunnen vergelijken”.

Dat was heel terecht van het standpunt van de heer De Kort. Hij wilde nl. eerst overeenstemming hebben over het program en wilde eerst weten wie het dichtst stond bij de opvattingen, die hij als formateur had vastgelegd. Hij heeft dan ook in een brief aan de fractievoorzitters, die aan dit overleg deelnamen, toen eenmaal de brief door de heer Toxopeus was geschreven, gezegd: „Ik zal mijn arbeid dus verder hebben te richten op een samenwerking van vier partijen. Het lijkt mij redelijk en consequent toe daarbij vast te houden aan de inmiddels bereikte resultaten ter zake het basisprogram, al moge enige aanpassing wellicht wenselijk zijn”.

Aldus het oordeel van de heer De Kort.

Welnu, toen kwamen, wat ik nu maar zal noemen, de duistere dagen van het geheime overleg met de kandidaat-minister-president de heer Zijlstra in Breda, de woonplaats van de heer Toxopeus. Nu was dat overleg niet zo duister of de bankwereld wist de uitslag al de dag voordat dat overleg had plaatsgevonden. Ik mag er misschien nog eens even aan herinneren — het is in de pers ook al op enkele plaatsen gedaan —, dat in

Vondeling

een beursbericht van het bankierskantoor Staal & Co, commissarissen o.a. mr. P. J. Oud te Rotterdam, staat vermeld:

„Het belangrijkste nieuws van de afgelopen week was afkomstig van het politieke front” — het is gedateerd 21 juni —. „Als gevolg van de weigering van voornamelijk de C.H. en de V.V.D. kwam de toch al minimale kans op een vijfpartijen-kabinet geheel te vervallen. De keuze van de vierde partij viel toen op de V.V.D.” — het is in feite pas vier dagen later geschied, dat is te zeggen: dat weten wij dan, dat het vier dagen later gebeurde, maar het was dus blijkbaar bij enkelen al eerder bekend — „zodat als de zetelverdeling geen moeilijkheden oplevert de samenstelling van de nieuwe regering geheel gelijk zal zijn aan die van het kabinet De Quay.”.

Ik zal nu verder niet te veel citeren, maar deze interessante zin misschien nog:

„Onder deze wensen” — dat waren dan socialistische wensen — „waren die van een belasting op kapitaalswinsten, alsmede die op de waardestijging van onroerend goed voor de beurs van groot belang. Ook is het nu zeker, dat aan de vrije prijzen van landbouwgronden niet meer zal worden getornd.”.

Even verder lees ik:

„Opneming van de V.V.D. in het kabinet betekent, dat ten minste de noodzakelijke correcties zullen worden toegepast” — dat is dan met betrekking tot de belastingen — „en voor het overige naar de omstandigheden zal worden gehandeld. Naar verluidt is dit met zoveel woorden ook schriftelijk vastgelegd.”.

Toen, op die maandag dan, gebeurde ook voor iedereen zichtbaar wat moeilijk te geloven was: de heer De Kort koos voor de V.V.D., zonder opgave van redenen en, zoals later bleek, zonder enige zekerheid, dat hij met de V.V.D. tot een oplossing zou komen van de geschillen, die nog waren overgebleven. Ik heb mij over die behandeling toen nogal opgewonden, ik dacht, begrijpelijk! Er werd onderhandeld over een regeringsprogram, een uiterst belangrijke zaak. De grootste fractie had daarbij de leiding, vanzelfsprekend, en de op een na grootste fractie, die meer kiezers vertegenwoordigt dan de drie middengrote bij elkaar, neemt op serieuze wijze deel aan die onderhandelingen. Onder die kleinere fracties is er een, die over de brug wil komen. De leider van de onderhandelingen zegt: ik wil weten wat ik aan je heb, waartoe ben je bereid? Het antwoord is ontwijkend en de man doet geen stap vooruit. En dan ineens zegt de voorzitter van de onderhandelaars: weliswaar heb je niet aan mijn verzoek voldaan en weet ik dus bij lange niet wie je bent en wat je wilt, maar toch geef ik aan jou de voorkeur boven de P.v.d.A., hoewel ik het daar eigenlijk meer mee eens ben, zakelijk naar het program gesproken. En aan de P.v.d.A. vertel ik lekker niet waarom ik deze reuzenzaai heb gemaakt!

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er opnieuw geen direct passende woorden voor. In het normale dagelijkse leven zou je dan uitdrukkingen gebruiken, die u in deze zaal terecht niet zoudt tolereren. Laat ik daarom maar naar parlementaire woorden zoeken. Zo iets, dacht ik, doe je althans als particulier niet en dus zeker niet als vertegenwoordiger van bijna twee miljoen kiezers. Dit is niet behoorlijk. En laat men nu niet zeggen: het was onhandigheid of onervarenheid van dr. De Kort. Het betreft wel degelijk de houding van een fractie. Ook nu nog is geen duidelijke verklaring van de voorkeur voor de V.V.D. gegeven, ook niet door de Minister-President, de formateur in latere instantie. Zij zal wellicht vandaag ook niet komen, want tegenover de informateur dr. Beel is vastgehouden aan die voorkeur voor de V.V.D. Diezelfde vasthoudendheid was er echter niet ten aanzien van de programma-punten. Met 39 tegen 3 stemmen ging de K.V.P.-fractie akkoord met verzwakkingen, die tijdens het Wassenaars overleg

in het program werden aangebracht, alsof dr. De Kort op 20 juni niet aan mr. Toxopeus had geschreven:

„Voor zover nodig merk ik op ter verduidelijking, dat ik voornemens ben de door mij voorgestelde soluties te handhaven.”.

Deze kabinetsformatie heeft ons veel geleerd. Het is geworden een bevestiging van onze opvatting, dat de confessionele partijvorming een gevaar is voor de goede werking van de parlementaire democratie. Ik heb dat vóór de verkiezingen in Amsterdam eens gezegd onder het voorzitterschap van de heer Mommersteeg daar; het is wellicht een beetje cru uitgevallen doordat ik daar het woord „funest” gebruikte. Er zijn toen in de pers en op politieke vergaderingen vele vraagtekens gezet. Ik dacht, mijnheer de Voorzitter, dat nu wel is gebleken wat dan die gevaren voor de goede werking van de parlementaire democratie inhouden; hoe die zijn. Dat is in de afgelopen weken bij de kabinetsformatie, dacht ik, duidelijk gebleken. De K.V.P. wilde blijkbaar met ons overeenstemming over een regeringsprogram en op dat programma met de V.V.D. een regering vormen! Een partij, die zo van twee walletjes wil eten, scheidt althans met één partij, nl. met de onze, een kloof. Ik hoop, dat de K.V.P. zelf ook zal inzien, dat men zó kwade vrienden maakt. Vele leden van de K.V.P. zien het gelukkig wel zo. Ik mag b.v. wijzen op de vele artikelen in de pers, niet van de eersten de besten, ingezonden stukken, telegrammen van afdelingen van de K.V.P. Zoals in het bijzonder de K.V.P.-fractie heeft geopereerd in de voorbije weken, kan het niet anders of de partijpolitieke strijd wordt verscherpt. Ik weet voorlopig niet wat het woord van de K.V.P.-woordvoerder waard is. De sfeer van vertrouwen is daardoor bepaald bedorven. Wij hebben dat niet gewild en stellig ook niet de meeste stemmers op de K.V.P. Het aantal van die stemmers — het is uit onderzoekingen gebleken —, dat de voorkeur geeft aan een samenwerking met de P.v.d.A. boven die met de V.V.D., is duidelijk en ook groot. Het is ook niet verbaazingwekkend voor een volkspartij. Enfin, deze kiezers weten nu wat zij aan de K.V.P. in de afgelopen weken hebben gehad.

Ik stap nu van de kabinetsformatie af; echter nog één ding, dat mij nogal dwars heeft gezeten, nl. de rol, die de studie van het Centraal Planbureau heeft gespeeld in de afgelopen weken. Ik bedoel de studie, die heet „Toeneming en besteding van het nationale inkomen in de komende vier jaren”. Er is de vorige herfst, mijnheer de Voorzitter, bij de begroting van Economische Zaken door ons, onze fractie, de vraag gesteld, of de Minister van Economische Zaken niet goed zou doen met opdracht te geven aan het Centraal Planbureau om een dergelijke studie te maken, want, zo zeiden wij, een dergelijke nota zou o.a. — nu citeer ik —

„van niet te onderschatten betekenis kunnen zijn bij de komende kabinetsformatie.”.

Daarop heeft toen de Minister van Economische Zaken geantwoord, dat hij die vraag nog in beraad had. Nu bleek toevalligerwijze, mijnheer de Voorzitter, door een mededeling in een van de dagbladen, dat er blijkbaar een opdracht was uitgegaan en dat die studie was verricht, dat die gereed was. Wat ik nu niet begrijp — een van de dingen, die ik niet begrijp ten aanzien van deze zaak — is, dat uit het antwoord op vragen, die ik daarover heb gesteld, is gebleken, dat in de Raad voor de Economische Aangelegenheden deze studie was bekeken. En dat is vóór de verkiezingen geweest, mijnheer de Voorzitter, dat is duidelijk. Als ik nu eens hetgeen in deze studie naar voren kwam en waarvan in alle kranten stond, dat men niet alles tegelijk kon doen, dat men zich zou moeten „beheersen” en „bepersen” en waaruit zelfs bleek, dat er ten aanzien van de lonen maar heel weinig ruimte zou zijn, stel tegenover de kritiek van o.a. een aantal Ministers van het vorige kabinet, die ook zitting in dit Kabinet hebben, op een andere studie, namelijk een studie, die door de Wiardi Beckmansstichting was verricht en waarin ook middelen en beste-

Vondeling

dingen tegenover elkaar werden gesteld en waarvan men toen heeft gezegd, dat het een bestedingsbeperkingprogram was — zo is het toen de wereld ingegaan —, dan wil ik toch wel zeggen, dat deze twee dingen naar mijn mening niet helemaal met elkaar kloppen. Heel zachtjes gezegd!

Bovendien zijn er in deze studie toch ook wel een aantal onwezenlijke vooronderstellingen gemaakt. Er is uitgegaan van stabiliteit ten aanzien van de prijzen, wat wij in de afgelopen jaren nooit hebben gehad. Zelfs vandaag nog is uit een publikatie van het C.B.S. gebleken, dat er in de afgelopen vier jaren een prijsstijging van 10 pct. in Nederland heeft plaatsgevonden met betrekking tot de kosten van levensonderhoud. Nu zouden de prijzen plotseling wel stabiel moeten zijn. Er is ook uitgegaan van een voorzichtige groei, 4 pct. in plaats van 5 pct. Ik dacht, dat daarmee op een bepaald moment een zeker beeld is ontworpen, ook in de publieke opinie, dat niet overeenkomstig de feiten en opvattingen is, die in de afgelopen jaren hebben geheerst.

Ook het tijdstip van die publikatie was heel merkwaardig. Het zou mij deugd doen, indien de Minister-President daarover nog iets meer zou kunnen zeggen. Hij is daartoe in staat, want hij heeft natuurlijk de hele zaak meegemaakt, o.a. als lid van de R.E.A.

Er is in deze publikatie ook nog opgenomen een stelpost van 800 mln., die — en nu citeer ik:

„volgens het Ministerie van Financiën voor dit doel gereserveerd zou moeten worden.”.

Het doel was de normale groei, het normale accres te bekostigen. Het zou mij wel interesseren te weten wat dit eigenlijk precies inhoudt. Wellicht kan ook daarover wat meer licht worden gegeven, want het beperkt natuurlijk de bestedingsmogelijkheden in andere sectoren bovenmatig.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de regeringsverklaring zelf. De eerste algemene indruk — veel meer kan het voorlopig niet zijn — is, dat het wel een heel lange regeringsverklaring was en dat ook de volgorde van de onderwerpen nogal wat merkwaardig was en dat van enig systematisch en bezielde verband niet veel is gebleken. Misschien moet ik dat toeschrijven aan de korte periode van voorbereiding. U merkt hoe welwillend ik ben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu iets over de feitelijke inhoud van de regeringsverklaring zeggen. Ik kom dan in de allereerste plaats tot het karakter van dit Kabinet, zijn verhouding tot de fracties.

Uit de verschillende formatie- en informatiepogingen, zowel van de heer Romme als van de heer De Kort als van de heer Beel, is gebleken, dat men zich baseerde op de bouwstenen van de heer Romme, waarvan de eerste zogenaamde bouwsteen juist ging over de verhouding van het Kabinet en de fracties. Nu is mij bij aanhoring, lezing en herlezing van de regeringsverklaring nog niet volstrekt duidelijk geworden hoe nu precies die verhouding is geregeld. Weet de Regering zich verzekerd van de steun op al die punten, die in het akkoord van Wassenaar zijn genoemd? Ik bedoel dus niet uitsluitend die zes punten, maar ook de punten, die daaraan als bijlage zijn toegevoegd. Bestaat daarover absolute zekerheid? Ik meen wel enig recht te hebben om dit te vragen, mijnheer de Voorzitter, want tijdens de kabinetsformatie hebben merkwaardigerwijs — want oorspronkelijk bestond er over dat punt helemaal geen verschil van mening, het was geen controversieel punt — twee fractievoorzitters, of waarnemend fractievoorzitters, namelijk de heren Toxopeus en Beernink gezegd, dat zij nog altijd op het standpunt stonden, dat zij geen bindingen aanvaardden. Dat stond namelijk heel uitdrukkelijk in het verkiezingsprogram van de V.V.D. en het was het historische standpunt van de C.H.U., zoals de heer Beernink bij herhaling heeft gezegd. Hoe zit dit nu precies? Moet ik aannemen, dat zij, hun fracties vertegenwoordigende, tot andere opvattingen zijn gekomen? Of hebben zij nog dezelfde opvatting en gaat de Regering uit van een

vooronderstelling, die niet helemaal juist blijkt te zijn, die niet helemaal waterdicht is?

De heren Beernink en Toxopeus waren het op meer punten wel heel erg eens, mijnheer de Voorzitter, tijdens de kabinetsformatie. Zij gaven zelfs gezamenlijk wel persconferenties, zodat wellicht het toch wenselijk is, op dat punt nog eens goed te onderzoeken hoe hun standpunt precies is.

Mag ik dus vernemen, of ik het standpunt van de Regering juist heb begrepen, nl. dat er wel een volledige binding is van de fracties aan de punten, die genoemd zijn, en dat er ten hoogste tijdens de rit of de vaart nog weleens iemand uit de boot mag vallen — zoals het in dat stuk staat —, maar dat men toch in overgrote meerderheid op al die punten de Regering zal moeten blijven steunen. Is het b.v. zo, dat niet slechts de V.V.D.-Ministers, maar ook de gehele fractie van de V.V.D. — wellicht dan met uitzondering van één of twee leden, want dat „mag” — het over het punt in het akkoord van Wassenaar, dat handelt over de herziening van de structuur van de grote naamloze vennootschappen, volledig eens zijn? Het zou interessant zijn, dit te weten.

De geachte Minister van Buitenlandse Zaken begrijpt toch wel, wat ik bedoel?

De heer **Luns**, Minister van Buitenlandse Zaken: Ja zeker, heel goed! Ik hang aan uw lippen!

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Het zou erg interessant zijn dat te weten. Uit de studie van de zijde van de Teldersstichting, waarvan de heer Witteveen de voorzitter was, blijkt, dat men helemaal niet voelt voor zulk een structurele herziening, dat men wel ten aanzien van publikaties en dergelijke graag wat meer openheid zou zien, maar dat men van een wezenlijke structurele herziening eigenlijk helemaal niets wil weten. Is men op dit punt nu tot andere opvattingen gekomen in de V.V.D. en heeft men zich verplicht, voorstellen van de Regering op dit punt — de Regering is natuurlijk van plan, met dergelijke voorstellen te komen — te steunen? Wil men een deelneming van werknemers in ingehouden winsten — winsten, die voor een deel dus ook zijn geïnvesteerd in het bedrijf — krachtig bevorderen van de zijde van de overheid? Is dit een punt, waarover volledig overeenstemming bestaat, zodat de fractie van de V.V.D. van harte — nou van harte, laat ik zeggen aarzelend — de regeringspolitiek zal willen blijven steunen?

Zal men aan nieuwe bedrijfsorganen, wanneer die worden ingesteld door de Regering, zoals de bedoeling is, ook zijn medewerking geven?

Dit staat bepaaldelijk wel in een van de stukken; ik geloof, dat het punt 3 was, dat de P.B.O. betrof.

Is het zo, dat men, voor wat het stakingsrecht betreft, ook van harte staat achter de opvattingen van de Regering, die eventueel tot een wettelijke regeling daarvan zal komen?

De heer **Witteveen**, Minister van Financiën: Vergeet u niet het woordje „onderzoek”, dat hierbij staat?

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): U bedoelt: met betrekking tot het stakingsrecht?

Minister **Witteveen**: Tot die publiekrechtelijke organen.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Moeten wij niet aannemen, dat, als dat onderzoek gunstig uitvalt, het vanzelfsprekend ook zal gebeuren? Ik dacht, dat de V.V.D. daar niet voor was.

Mijnheer de Voorzitter! Blijkbaar is hierover enige verwarring. Ik neem aan, dat dit onderzoek geschiedt; het is al bij de S.E.R. aanhangig gemaakt. De vroegere Staatssecretaris, inmiddels onze collega, zal kunnen bevestigen, dat dit is gebeurd. Indien het onderzoek gunstig uitvalt, zal de toepassing doorgaan, neem ik aan. Dit is toch de opvatting van de Regering? Wanneer ik dit verkeerd zie, zou ik dat graag vernemen, eventueel van de ministersbanken of van de zijde van de V.V.D.-fractie.

Vondeling

Is het zo, dat men ook van die zijde een krachtige bevordering van de consumentenpolitiek van harte zal steunen? Heeft men zich ermee akkoord verklaard, met betrekking tot de ruimtelijke ordening, dat in het dichtbezette westen de vestiging van bepaalde bedrijven tegengegaan kan worden? Ik heb het voorlopig wel zo begrepen. Ik dacht begrepen te hebben, dat het ook de opvatting van het Kabinet was; dat het punt behoort tot de overeenstemming van Wassenaar en dat daaraan de fracties gebonden zijn. Nogmaals, er is misschien — omdat het nogal onwonderlijk klinkt — een misvatting en daarom zal ik gaarne de meningen horen.

Is het ook overeenkomstig de herziene opvattingen van de V.V.D.-fractie, dat het tweede televisienet voorlopig zal worden toegewezen aan de bestaande organisaties? Dat is wat ik erover heb gelezen. Er is weliswaar niet zoveel binding ten aanzien van dat punt, maar ik dacht ten aanzien van dit ene punt wel. In ieder geval ben ik er bijzonder benieuwd naar, of de Regering zich verzekerd weet van de steun van de fracties, die vertegenwoordigers hebben in het Kabinet. Een belangrijke zaak, dacht ik.

Over de programmering en de plannen zal ik nu niet veel meer zeggen. Ik mis in een van de programpunten die aan gelegenheid. Het is nl. zo, dat deze zaak door mij was aangesneden in het overleg met de heer Romme en dat die uitsluitend, omdat het geen controversiële zaak zou zijn, daarom niet is opgenomen in de bouwstenen. Ik heb daaraan herinnerd in een of twee brieven. Ik ben benieuwd of de Regering mijn opvatting deelt.

Nu de omvang van de overheidstaak en de overheidsuitgaven. Dan mag ik spreken, als ik het naar de fiscale kant zie, over de belastingdruk. Er is gesproken over verlaging voor bepaalde groepen, de middengroepen en de lagere inkomens. Is het mogelijk, dat de Regering daarover iets duidelijker is? Wat verstaat zij onder middengroepen? In het verleden zijn hierover misverstanden gebleken. Wij dachten, dat de middengroepen — om de gedachte te bepalen, er is inflatie geweest en welvaartsvermeerdering — inkomens hadden van laat ik zeggen f 9000 tot f 16 000. Ik heb ook wel van de rechterzijde hier gehoord, dat men eerder dacht aan inkomens van f 20 000 tot f 50 000, wanneer men sprak over middengroepen. Ik mag misschien, als men meent, dat dit niet juist is, adviseren de heer Lucas te raadplegen. Het is een aantal jaren geleden, dat hij deze getallen heeft genoemd.

De heer Lucas (K.V.P.): Het is onjuist.

De heer Vondeling (P.v.d.A.): Ik zal het straks even voor u opzoeken.

De heer Lucas (K.V.P.): Goed.

De heer Vondeling (P.v.d.A.): Nu is er het belangrijke punt van de structurele belastingverlaging. Het was op zich zelf een interessante mededeling van de heer Zijlstra, de dag na de verkiezingen, op een vergadering van protestants-christelijke werkegevers, dat men voor 1964 niet op belastingverlaging behoefde te rekenen. Mag ik aannemen, dat zijn opvatting — wij hebben gehoord, dat de lijn, die hij heeft getrokken, zou worden voortgezet — ook de opvatting van de Regering is en dat dus voor 1964 het ook niet mogelijk is — dat was kennelijk de bedoeling van de heer Zijlstra — die zogenaamde neutralisering van de progressie door te voeren in 1964, omdat dit conjunctureel in ieder geval minder wenselijk zou zijn? Wij weten, dat de nieuwe Minister van Financiën zeer in het bijzonder op het gebied van de conjunctuurpolitiek deskundig is en dat deze hem zeer ter harte gaat. Hij zal daarmee bij de belastingpolitiek stellig rekening willen houden. Wat is zijn opvatting?

Het is natuurlijk wel zo, dat over de belastingverlaging enige meningsverschillen zijn. Het is gebleken tijdens de kabinetsformatie en het is ook gebleken uit verschillende uitingen, die zijn gedaan door de huidige bewindslieden op verschillende momenten, zeer recente momenten. Ik wil b.v. nog eens verwijzen

naar hetgeen een van de andere prominente economen uit het Kabinet, de heer Andriessen, daarover heeft gezegd. Niet in dat befaamde „Wending”-artikel. Dat is zo uitgekauwd; daarover zal ik hem niet meer lastig vallen. Ik doel op een veel interessanter, politiek belangrijk artikel, dat hij heeft geschreven in een christelijk-historisch tijdschrift, waarin het ging over het sociale en economische program van de C.H.U. Zeer lezenswaardig, mijnheer de Voorzitter. In dat artikel spreekt de heer Andriessen met betrekking tot de openbare financiën over het nieuwe programma van de C.H.U. Hij schrijft dan: Wat de openbare financiën aangaat, is dat programma conservatief. Hij weet geen beter woord, zegt hij, om dit te karakteriseren. Hij schrijft ook, dat hij niets in het programma heeft gevonden, waarvan hij denkt, dat het niet door de V.V.D. zou kunnen worden geaccepteerd. Hij liep daarbij dus al iets vooruit op de samenwerking, die later tussen de heren Toxopeus en Beernink bleek te bestaan! Verder schrijft hij: Dit conservatisme geldt vooral voor hetgeen over de belastingpolitiek wordt gesteld. Na de reeks van belastingmaatregelen te hebben opgesomd, die volgens dit programma moeten worden genomen, zegt hij:

„Nergens wordt duidelijk gemaakt, of dit ook haalbaar is. Mijns inziens is een vervulling van deze desiderata belist onmogelijk en zelfs onwenselijk, als men zich goed voor ogen stelt, voor welke taken de overheid onder de huidige omstandigheden staat.”

Deze opvatting is naderhand door de Minister van Economische Zaken op meer dan één plaats opnieuw naar voren gebracht. Hij meent, dat de overheidstaken zo veelvuldig en zo belangrijk zijn, dat men voorlopig niet over het nemen van die belastingmaatregelen kan spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp daarom wel, dat prof. Andriessen in ditzelfde stuk de verzuchting neerschreef:

„Nescio heeft eens gezegd, dat het niet zo leuk is een levensbeschouwing te hebben. Nog minder plezierig is het, met zijn persoonlijke opvattingen niet voldoende te passen in de groep, waarin men zich toch thuis waant. Wanneer ik het sociaal en economisch programma lees, krijg ik toch enigszins dit gevoel.”

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij ook afgevraagd, of de heer Andriessen dat gevoel niet eveneens heeft gehad, toen hij het sociaal en economisch program van dit Kabinet las. Ik dacht van wel.

Ik kom thans tot het punt van de prioriteiten. Tijdens het beraad, dat in Wassenaar heeft plaatsgevonden en dat in de stukken is vastgelegd, is gezegd, dat de fractievoorzitters van mening zijn, dat nu eenmaal niet alles tegelijk kan en dat er zelfs betrekkelijk weinig ruimte zou zijn. Ik zou willen vragen: Hebben de fractievoorzitters het lijstje van de prioriteiten gezien; werden daarbij bedragen genoemd; zijn zij zelf tot de conclusie gekomen, dat er weinig ruimte was of hebben zij dat op gezag van anderen aangenomen? De heer Beel, die bij zijn informatie ook mij zijn procedure heeft uiteengezet, heeft mij nl. medegedeeld, dat hij zo'n lijstje niet had. Ik ben daarom benieuwd, hoe men tot deze conclusie is gekomen. Ik dacht, dat het de Minister van Financiën toch ook wel zal hebben geïnteresseerd te weten, wat ten slotte de concrete consequenties van het overleg zijn geweest. Er zullen toch wel niet alleen literaire prestaties zijn geleverd door mooie volzinnen neer te schrijven; er zal toch ook weleens een bedrag zijn genoemd? Wanneer ik de Minister van Landbouw aankijk, zie ik aan zijn gezicht, dat er wel een bedrag is genoemd. Ik zou graag willen weten, welke bedragen zijn genoemd.

Hoe staat het met de defensie en met de hulp aan onderontwikkelde gebieden? Er is wel een fraaie zinsnede aan gewijd, maar die heeft in het overleg veel meer inhoud gekregen dan men bij oppervlakkige lezing zou menen. Wanneer mij de tijd daarvoor is gegeven, kom ik daarop aanstonds nog even terug. Hoe staat het met volkshuisvesting en sociale zaken? Welke be-

Vondeling

dragen zijn daarvoor genoemd of zijn er helemaal geen bedragen genoemd? Ik kan mij het laatste nauwelijks voorstellen, maar nu ik de regeringsverklaring heb gehoord, neig ik toch wel tot die gedachte. Hoe staat het met verkeer en waterstaat, waarvan is gezegd, dat er veel moet gebeuren. In zijn befaamde „E.S.B.”-artikel heeft prof. Witteveen gezegd, dat naast de belastingverlaging voor hem hoogste prioriteit had het treffen van voorzieningen met betrekking tot het verkeer. Misschien is het niet verkeerd, wanneer ik de Minister van Verkeer en Waterstaat nog eens daaraan herinner, wanneer hij het niet zou weten. Welk bedrag is daarvoor ten slotte uitgetrokken? Dat is toch een zaak, die de Kamer mijns inziens dient te weten.

Wanneer enerzijds, ook door de fractievoorzitters, wordt gezegd, dat er zo weinig ruimte is, maar wanneer anderzijds in de couranten bepaalde bedragen zijn genoemd — ik weet zeker, dat dit voor landbouw en voor defensie is geschied —, dan heeft de Kamer er recht op te weten wat daarvan juist is en mag zij zeker vragen, haar daarover te informeren. Bij de beoordeling van dit regerings-„program” — zo zal ik het nu maar even noemen — is het namelijk wel heel erg wenselijk om te weten wat die verschillende woorden betekenen, welk cijfer daarbij hoort, want één cijfer kan mij veel meer zeggen dan heel lange verhalen.

Ik kom nu tot het punt volkshuisvesting en huurbeleid.

De verwachtingen daarover waren na de benoeming van de heer Bogaers bij ons hoog gespannen. De heer Bogaers — zo kennen wij hem althans als oud-collega — weet wat hij wil. Wij hopen, dat hij ook kan wat hij wil. Dit zal in ieder geval betekenen, dat de bouwcapaciteit belangrijk wordt opgevoerd. Ik dacht, dat het ook betekende, dat er meerjarenplannen zouden komen. Dit is een punt, dat uit de regeringsverklaring een beetje is weggefallen, als ik het goed heb gehoord. Over dit punt is toch wel gesproken bij de kabinetsformatie, mijnheer de Voorzitter! Gesproken is over de vraag, of men plannen voor een langere termijn moest maken, omdat men anders niet voor continuïteit kon zorgen, omdat anders de industrialisatie met betrekking tot de bouwnijverheid niet voldoende kan plaatsvinden. Er zou ook zijn een grotere voorrang met betrekking tot de gesubsidieerde woningbouw. Daarvan heb ik in het regeringsprogram eigenlijk onvoldoende gehoord, evenmin heb ik voldoende gehoord over de kwaliteitsverbetering; hierover wordt wel in de bijlage gesproken.

Wij weten ook, dat de heer Bogaers destijds — dat is nog niet zo lang geleden — uitermate aarzelend tegenover huurverhoging stond. Ik dacht, dat het land zeer benieuwd was wat zijn opvattingen over dit punt zijn. Ik wil er even aan herinneren, dat oorspronkelijk in de bouwstenen van het program-Romme ook sprake was van gemengde bouwbedrijven en het keuzerecht van gemeenten. Die punten zijn plotseling verdwenen. Mag ik vragen wat daartoe de aanleiding is geweest, wat er de oorzaak van is geweest? Is men de mening toegedaan, dat dit niet meer wenselijk is?

De Minister-President heeft gezegd, dat er veel zal moeten worden gestudeerd. Ik dacht, dat dit met betrekking tot de problematiek van de bouwerij genoeg was gedaan. Wij hebben hierover de afgelopen jaren heel dikke boeken gekregen, waarbij ook heel praktische voorstellen zijn gedaan, dacht ik. Ik wil als voorbeeld verwijzen naar het gemeenschappelijk program van het N.V.V. en de K.A.B., ik verwijs ook naar het adres van het Katholiek Instituut voor de Volkshuisvesting. Ik dacht, dat het veel meer een kwestie was, nu al, van beslissen, van beslissen, dan van studeren. Het is dan ook bijzonder jammer, het heeft ons bepaald teleurgesteld, dat er in de regeringsverklaring geen concretere maatregelen zijn genoemd.

Ik kom nu tot het punt van de sociale zekerheid: de A.O.W. en de kinderbijslag.

Onze stelling was, dat de A.O.W. snel en fors moest worden verhoogd en dat er op korte termijn de mogelijkheid in zat, die uitkeringen werkelijk tot het sociaal minimum op te trekken. Dit zou betekenen, dat de uitkering voor een echtpaar werd gebracht op f 3200 à f 3300 per jaar. Hierover is heel veel te

doen geweest en terecht, want het is een uitermate belangrijke zaak. Wanneer men iets waar wil maken van een betere inkomensverdeling over ons volk — iets, dat volgens de opvatting van de heer Andriessen de allerhoogste prioriteit zou moeten hebben; tot mijn grote genoegen zie ik door zijn instemmend knikken, dat hij deze opvatting nog is toegedaan —, dan moet deze aangelegenheid bepaald ook een hoge prioriteit hebben. Dit is nl. een van de gemakkelijkste middelen om tot een werkelijke betere verdeling van het nationale inkomen te komen. Die verdeling is in de praktijk niet zo gemakkelijk, maar op dit punt is er wel een mogelijkheid. Nu is tijdens de kabinetsformatie een hoog spel gespeeld — zo is het althans in de publiciteit gekomen — door de huidige Minister van Sociale Zaken. Ik zeg nogmaals: terecht! Maar wie heeft nu ten slotte de knickers in de zak gekregen of gehouden? Ik dacht, nu ik de regeringsverklaring heb aangehoord en heb gelezen en daarover met enkele van mijn vrienden heb gesproken, dat de heer Witteveen ze in de zak had gehouden. Het is Witteveen geworden!

Een verhoging van de uitkering krachtens de A.O.W. uit de algemene middelen zou de best denkbare belastingverlaging zijn voor hen, die heel lage inkomens hebben of helemaal geen belasting betalen. Een groot aantal van deze mensen betaalt geen belasting. Als er dus, zoals ik tot mijn grote vreugde heb gehoord, een belastingverlaging zal komen voor de groep met de lage inkomens, dan zullen degenen met de allerlaagste inkomens daarvan niet profiteren. Waar het de ouderen betreft, zal het de beste oplossing zijn, wanneer zij uit de algemene middelen een verhoging van hun uitkering krijgen. Ik heb daarvan in de regeringsverklaring heel weinig bespeurd. Er bestonden destijds van onze zijde al bezwaren tegen de formulering van het program-Romme en ik heb begrepen, dat men over die formulering o.a. ook in K.V.P.-kringen niet erg enthousiast was. Ik weet niet hoe groot die kringen waren, maar ik dacht, dat in ieder geval ook dr. Veldkamp daartoe behoorde, maar, mijnheer de Voorzitter, wanneer ik nu de teksten naast elkaar leg, dan moet ik toch zeggen, dat hetgeen in Wassenaar is overeengekomen en datgene, wat nu in ietwat andere woorden in de regeringsverklaring toch eigenlijk precies zo is vermeld, toch een aanzienlijke verzwakking is van de oorspronkelijke tekst, die al onvoldoende duidelijkheid en zekerheid gaf. Er is eigenlijk geen enkele zekerheid op dit punt gekomen. Er is geen enkele zekerheid, dat uit de algemene middelen in de komende vier jaar zal worden bijgedragen om de A.O.W.-uitkeringen te verhogen. Eerst zal er een belastingverlaging moeten komen — neutraliseren — en dan zal moeten worden geprobeerd — dit is het streven van de Regering —, nog eens tot een structurele belastingverlaging te komen. En dan, mijnheer de Voorzitter, zal ook nog eens een keer worden nagegaan of wellicht uit de algemene middelen nog iets kan worden gedaan met betrekking tot de sociale zekerheid. Ik zeg het iets simpeler, mijnheer de Voorzitter, maar hetgeen in de regeringsverklaring staat komt daarop toch eigenlijk wel neer.

De heer **Zwanikken** (K.V.P.): Een vrijmoedige vertaling!

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Bent u het niet eens met deze vertaling?

De heer **Zwanikken** (K.V.P.): Neen, bepaald niet.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Goed, dan hoor ik straks wel een andere lezing van de geachte afgevaardigde via de mond van dr. De Kort.

Nu wij toch over dit punt spreken, mijnheer de Voorzitter, moge ik misschien een punt, dat mij ook zeer ter harte gaat, in de aandacht van met name de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en van het gehele Kabinet aanbevelen. Ik dacht, dat dit Kabinet een zeer goed begin zou kunnen maken, juist met betrekking tot de bejaarden, als het ertoe kon komen een vakantietoeslag te geven. Dit is een punt, dat in kringen

Vondeling

van de organisaties van bejaarden heel sterk wordt gevoeld, zodat het mijns inziens — het is een recht, verworven door de loontrekkenden — aanbeveling verdient na te gaan, of het kan worden verwezenlijkt.

Ik kom thans tot de landbouw, mijnheer de Voorzitter. Nog niet zo lang geleden heeft de toenmalige Minister van Landbouw, nl. in „De Gelderlander” van 4 mei, een interview afgegeven over zijn ervaringen als Minister van Landbouw. Wat mij daarin nu zo heeft getroffen, is, dat de Minister van Landbouw nogal tevreden was over het beleid, dat door hem in de loop der jaren was gevoerd. Toen hem naar zijn ervaringen werd gevraagd, zeide hij:

„Kijk, ik heb niet als collega Cals een Mammoetwet in het *Staatsblad* gebracht, maar een succes vind ik het toch wel dat ik meen te mogen zeggen dat het landbouwbeleid, in de grote lijn weer gezien, allerwegen instemming heeft gevonden.”

Dit is een letterlijk citaat, mijnheer de Voorzitter, maar hoe is nu de praktijk geweest in de afgelopen jaren, waaraan de Regering zoëven nog heeft herinnerd. Het klonk vlot uit de mond van de Minister-President, dat de inkomsten in de laatste paar jaren aanzienlijk waren verlaagd.

Minister Marijnen: Het is toch ook zo!

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Dat is juist, mijnheer de Voorzitter. De Minister-President had ook kunnen zeggen, dat de laatste paar jaren, vergeleken met, laat ik zeggen, de jaren 1956—1957, 1958 en 1959, de uitgaven voor de cultuurtechnische werken aanzienlijk zijn verlaagd.

Minister Marijnen: Hetgeen de Minister-President zeker niet zal zeggen, want dan zou hij onwaarheid spreken, mijnheer de Voorzitter.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Wel, mijnheer de Voorzitter — ik heb de cijfers helaas niet bij mij —, maar in zal er straks in tweede termijn of morgen op terugkomen.

Minister Marijnen: Ik heb ze vrijwel in mijn hoofd.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Laat ik het ook eens proberen, mijnheer de Voorzitter. Ik dacht, dat de uitgaven van de zijde van de overheid in de jaren 1961 en 1962 met betrekking tot cultuurtechnische werken zich hebben bevonden in de buurt van 80 mln. Ik denk hierbij aan de wezenlijke bijdragen en dus niet aan de voorschotten. In de jaren 1956, 1957, 1958 en 1959 bevonden deze zich in de buurt van 120 à 130 mln.

Minister Marijnen: De geachte afgevaardigde noemt cijfers — hij moet ze uit het hoofd citeren —, die in ieder geval niet juist zijn, maar ik wil er graag op terugkomen, mijnheer de Voorzitter, wanneer u mij daartoe de gelegenheid geeft.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Op één miljoen wil ik niet kijken, maar het gaat om een verschil van enkele tientallen miljoenen.

Minister Marijnen: Ja, bij u, maar niet bij mij.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Neen, maar wel bij uw rechterbuurman en bij een aantal anderen in deze Kamer, die zich heel goed herinneren, dat b.v. verleden week in „De Landbode” nog eens een overzicht over een aantal jaren stond, waaruit dit heel duidelijk bleek.

De Minister-President heeft zich natuurlijk de laatste weken met heel andere zaken beziggehouden en ik neem het hem in het geheel niet kwalijk, dat hij deze cijfers niet direct kan verifiëren.

Minister Marijnen: Maar hij lijdt nog niet aan geheugenstoornissen.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Het was ook uit de regeringsverklaring wel duidelijk, dat het landbouwbeleid toch anders moest. Dit was een van de punten, waarop het regeringsbeleid van de laatste jaren moest worden omgebogen — zo zal ik het voorlopig maar noemen —, evenals met betrekking tot de volkshuisvesting. Er is een passage voorgelezen, waaruit duidelijk blijkt, dat het beleid met betrekking tot de volkshuisvesting moet worden omgebogen. Het is interessant — het is waarschijnlijk de opvatting van de formateur geweest —, dat de twee bewindslieden, die daarvoor de afgelopen jaren de verantwoordelijkheid hebben gedragen, nl. die van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, de gelegenheid moesten hebben zich te revancheren. Voor anderen is die mogelijkheid niet gegeven, dat was ook minder nodig!

De Minister-President behoeft niet uitsluitend mij te geloven, maar ik mag misschien nog eens herinneren aan wat de organisaties in de landbouw, de boerenorganisaties, de landarbeidersorganisaties, daarover hebben gezegd. Die hebben nl. op 2 mei een gemeenschappelijke verklaring uitgegeven, waarin zij op indirecte wijze heel scherp het landbouwbeleid, zoals het was gevoerd in de afgelopen jaren, hebben gekritiseerd. Zij hebben daarvan gezegd, dat zij van oordeel waren,

„dat een nieuw kabinet over grote verbeeldingskracht, over een sterke inleving in de agrarische problematiek en over een wijze en zeker geen lege hand zal moeten beschikken om de noodzakelijke aanpassing van het beleid mogelijk te maken en het platteland geestelijk en materieel gezond te houden.”

De eerste ondertekenaar was mr. B. W. Biesheuvel.

Mijnheer de Voorzitter! Daaruit is nog eens heel goed duidelijk geworden, hoe men feitelijk dacht over het beleid, zoals dat in de afgelopen jaren is gevoerd. Ik begrijp dus heel wel, dat men heeft ingezien, dat het zo niet kon en dat het dus anders moest. Ik begrijp ook heel goed, dat de K.V.P. van mening was, dat de heer Marijnen geen Minister van Landbouw meer moest worden. Maar, mijnheer de Voorzitter — en dit tot troost — waarom zou een gezakte Minister van Landbouw geen geslaagde Minister-President kunnen worden?

In „De Tijd” van gisteren stond, dat er nu weer een insider op het Departement van Landbouw is, maar ik wil er even aan herinneren — ik heb dat zoëven ook al gezegd —, dat geen bedragen zijn genoemd. Nogmaals, dat is het wat de mensen het meest interesseert. Wat gaat er nu gebeuren? Het kan zijn, dat daarover nog geen afspraak is gemaakt, maar ik dacht, dat het wel behoorde tot het program, waarover in Wassenaar overeenstemming is bereikt.

Met betrekking tot defensie zal ik niet veel zeggen. Het is mij opgevallen, dat men het oorspronkelijk eens was over een diensttijdverkorting van 2 maanden en dat er nu sprake is van 1 à 2 maanden. Er is ook gesproken over faciliteiten, die zouden worden uitgebreid voor bepaalde groepen dienstplichtigen. Waaraan denkt men daarbij ongeveer? Welke groepen jonge mensen zullen hiervoor in aanmerking komen? In de Kamer is uiteraard ook belangstelling voor de organisatie van het departement, een aangelegenheid, die bij voorgaande kabinetformaties ook aan de orde is geweest en waarover misschien ook wat meer zou kunnen worden medegedeeld.

Ik kom dan aan het punt van de buitenlandse politiek. Minister Luns is teruggekeerd, daarmee de enige „tiener” te midden van de politieke kleuters.

Mijnheer de Voorzitter! Wat mij nu bijzonder heeft gefraspeerd en wat ik ook met instemming heb gehoord, dat is, dat de Minister-President zich nu ook meer zal bezighouden met de buitenlandse politiek. Deze wens is al door de heer De Quay geuit. Hij heeft in een interview met een verslaggever van „De Nieuwe Linie” gezegd, dat de toekomstige Minister-President in ieder geval ervaring moest hebben met betrekking tot de buitenlandse politiek en dat hij zich daarmee ook meer actief zou moeten bezighouden.

Vondeling

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer dat in de afgelopen vier jaren was gebeurd, dan zou men wellicht — in ieder geval ten aanzien van één punt, nl. de Nieuw-Guineakwestie — wat eerder tot een oplossing zijn gekomen. Hoe stelt het Kabinet zich dat nu precies voor? Wij hebben gehoord, dat het in de Raad voor Europese Aangelegenheden komt. Er zal dus wel een onderbouw zijn, ook op ambtelijk niveau, naar ik aanneem. De Minister-President moet volgens het Reglement van Orde die raad voorzitten. Gaat de Minister-President nu ook op andere wijze actief worden in de buitenlandse politiek? Wordt hij hoofd van delegaties naar zeer belangrijke besprekingen? Van deze zaak zouden wij graag wat meer horen.

In ditzelfde verband mag ik misschien ook vragen, of er nog gedacht is aan een Europese bewindsman en of de Regering in staat is haar opvattingen met betrekking tot zo'n Europese bewindsman te geven. Er is een interessante studie hierover van de Europese Beweging geweest. Het heeft ons enigszins bevreemd, dat daarover in de regeringsverklaring niets is gezegd. Het was nl. de bedoeling, dat in het laatste stadium van de formatie aan dit punt wel aandacht zou worden gegeven.

Ik wil in het bijzonder de Minister van Buitenlandse Zaken eraan herinneren, dat hij in het debat van het begin van dit jaar heeft toegezegd — op vragen van de heer Patijn —, dat hij een nota over de ontwapeningspolitiek zou voorbereiden. Hij heeft toen verklaard dat niet tijdig te kunnen doen, maar hij gaf de verzekering: Ik zal het voor mijn opvolger laten gereedmaken. Heeft de Minister van Buitenlandse Zaken deze nota gevonden?

Hoe staat het met het punt van de hulp aan de ontwikkelingslanden? Er is de fraaie tirade herhaald, die daarover in de bouwstenen ook was vermeld. Mag ik de Minister-President eraan herinneren, dat tijdens de besprekingen hierover is herinnerd aan een uitspraak, die de Kamer heeft neergelegd in de motie-Ruygers betreffende de 1 pct., waaraan het overgrote deel van de Kamer haar instemming heeft gegeven? Er zijn slechts enkelen uit de boot gevallen toen. Nu is bij de kabinetsformatie bij de bespreking van de bouwstenen gezegd, dat deze uitspraak van de Kamer begrepen was in de formule, die ook nu door de Minister-President is voorgelezen. Die 1 pct. zat daarin gebakken, als ik het zo eens mag zeggen. De heer Toxopeus herinnert zich dat niet meer?

De heer **Toxopeus**, Minister van Binnenlandse Zaken: Ik luister met aandacht. Wat is; waarin gebakken?

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Wel, mijnheer de Voorzitter, dan wil ik het graag nog eens herhalen. Er is een formule met betrekking tot de hulp aan de ontwikkelingsgebieden. Tijdens het overleg is herinnerd aan de uitspraak van de Kamer, waarin die 1 pct. vermeld stond. Er is toen gezegd: een zo recente uitspraak van de Kamer moet ook haar weerslag in deze bouwstenen vinden. Toen is er tussen de zes afgesproken, dat die motie geacht kon worden te zijn begrepen in die formulering over de ontwikkelingslanden. Ik kan mij niet voorstellen, dat de heer Toxopeus zich dat niet meer zou herinneren. Ik ben er heel erg zeker van. Het is trouwens naderhand ook vastgelegd. Ik heb het o.a. zelf nog in een brief vastgelegd. Ik begrijp niet helemaal waarom er nu gelachen wordt. Ik zie Minister Luns toch knikken en de Minister van Binnenlandse Zaken doet net alsof hij van niets weet. Daar is hij heel sterk in.

De heer **Luns**, Minister van Buitenlandse Zaken: Ik kauwde.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Ik heb het heel goed begrepen; het was meer herkauwen dan kauwen.

Wij zouden ook graag willen, dat de Regering wat duidelijker was met betrekking tot de ondemocratische landen. Het antwoord, dat is gegeven op vragen over gebeurtenissen in Zuid-Afrika en Portugal, was uitermate onbevredigend. Ik hoop, dat t.a.v. die zaken het nieuwe Kabinet zich scherper zal opstellen

en dat het ook juist in tegenstelling tot het vorige Kabinet meer prijs zal stellen op overleg met de Kamer, eventueel met de vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken uit de Kamer; dat niet elke keer vanuit de Kamer moet worden gesoebat om overleg te hebben. Ik geef toe, dat, wanneer de Minister van Buitenlandse Zaken op zijn eentje blijft aan het Plein, dat dan wel wat moeilijk zal zijn, maar daarvoor zal de Regering toch een oplossing moeten zoeken.

Ik heb zoëven reeds gesproken over de hervorming van de structuur van de onderneming; in de programma's van drie politieke partijen wordt daarop aangeslagen; dat is echter een aangelegenheid, waarvoor de heer Witteveen niets gevoelt en de heer Andriessen wel, maar ik vind hem veel te aardig om hem nu daarmee dwars te gaan zitten en tal van citaten te gebruiken.

Wel wil ik nog even stilstaan bij het punt van de speculatieve prijsvorming. Het is mij opgevallen, dat het punt van de speculatieve prijsvorming niet bij de bouwstenen van het akkoord van Wassenaar is gebleven en dat, hoewel daarover in het economische gedeelte van de regeringsverklaring wordt gesproken, van een onderzoek naar die speculatieve prijsvorming niet wordt gesproken, zoals wij ook waren overeengekomen. Het lijkt wel alsof men dit heeft geschrapt. Ik zou dat zeer betreuren.

Hetzelfde geldt t.a.v. de behartiging van consumentenbelangen. Kan daarover niet nog iets meer worden gezegd?

Ik kom dan nog te spreken over het punt van de bezetting van het tweede televisienet. Het ligt natuurlijk voor de hand, dat wij het stuk, dat indertijd door ons is aangeboden aan de informateur de heer Romme, in de komende jaren voorop zullen stellen en dat wij daaraan blijven hechten. Op zich zelf gezien moet toch wel betreurd worden, dat dit Kabinet geen eigen keuze heeft gedaan, dat het is blijven voortgaan op de weg, die reeds bij de informatie was ingeslagen, nl. die van een pacificatiecommissie. Ik herinner eraan, dat vlak vóór de verkiezingen van verschillende zijden is gezegd, dat, waarover dan ook afspraken moesten komen, dat in elk geval zou moeten zijn over de bezetting van het tweede net. Vooral de antirevolutionaire fractie heeft dat zeer duidelijk gezegd: daarover moest zekerheid zijn. Ik heb niet de indruk gekregen, dat die zekerheid er is. Is het geen illusie, dat de pacificatiecommissie het eens zal worden? Meent de Regering, dat er enige kans is, dat over een zo omstreden punt de pacificatiecommissie het eens zal kunnen worden? Heeft de Regering zich reeds beraden over de vertegenwoordiging van „de andere geïnteresseerden”? Hoe groot zou die moeten zijn? Houdt de Regering vast aan de enig mogelijke opvatting, dat een dergelijke pacificatiecommissie toch een uitspraak van de Kamer, die hier gevallen is, zal moeten eerbiedigen?

Ik heb indertijd begrepen uit de woorden van de heer De Kort, dat hij in zijn opvatting aan de pacificatiecommissie geen richtlijnen wilde geven, maar dat hij het toch vanzelfsprekend achtte, dat men de uitspraak van de Kamer over dit punt zou eerbiedigen. Is dat ook de opvatting van het Kabinet?

Wat mij in het bijzonder heeft verbaasd, is, dat ik niets heb gevonden over reclame. Ik dacht, mijnheer de Voorzitter, dat er nogal op was aangedrongen van vele zijden. Niet, dat wij op dat punt van enthousiasme staan te trappelen, maar een deel van onze fractie zag het toch wel als een onvermijdelijkheid, afgezien van de vraag of zij het op zich zelf wenselijk vond. Nu zie ik tot mijn verbazing, dat daarover niets is bepaald. Is het niet de bedoeling, dat bij de bezetting van het tweede net ook reclame mogelijk wordt? Wil men wachten tot de pacificatiecommissie zich daarover heeft uitgelaten? Mag ik ook eens vragen: hoe denkt men ten aanzien van het derde radio-net? Hoe zal dat worden „bezet”, als ik het zo eens mag zeggen? Dit komt het volgende jaar al aan de orde. Ook dat is een aangelegenheid, die, zo dacht ik, heel veel Nederlanders zal interesseren en waarover wij weinig hebben gehoord.

Over Verkeer en Waterstaat heb ik al een paar woorden gezegd. Het allermeest heeft mij getroffen de bezetting van dat departement. Was het de opvatting van de kabinetsfor-

Vondeling

mateur, dat het Departement van Verkeer en Waterstaat kleiner is, gemakkelijker, minder zal eisen dan het Departement van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid?

Met betrekking tot Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen was het een ieder al wel duidelijk, dat, wie daar ook op het departement zou komen, het voor hem een bijzonder ondankbare taak zou zijn om de heer Cals op te volgen, in die zin — niet dat hij daar een chaos zou hebben achtergelaten —, dat in het algemeen zoveel instemming in de Kamer met dat beleid is getoond, dat iemand dat niet gemakkelijk zou kunnen verbeteren. Het blijft een ondankbare taak, maar te meer, dacht ik, wanneer men niet iemand heeft gevonden, die òf vakkennis heeft òf een lange parlementaire politieke ervaring heeft. Er is door de Minister-President gezegd, dat er zoveel gekozen volksvertegenwoordigers in dit Kabinet zitten en dat dit een van de redenen was van het parlementair zijn. Het is natuurlijk niet toevallig, dat niet eenvoudig is gezegd „zoveel kamerleden”, maar „gekozen volksvertegenwoordigers”. Het aantal nl., dat een behoorlijk aantal jaren zitting heeft in deze Kamer of de Eerste Kamer, is natuurlijk nogal wat minder groot. Dat geldt in het bijzonder, wanneer met niet een speciale vakman is en een heel moeilijk en zeer omvangrijk departement als dat van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gaat beheren.

Ten slotte iets over de staatssecretarissen. Er is er nog maar één, maar het is natuurlijk prettig om weer eens een nieuw politiek gezicht te zien, mijnheer de Voorzitter! Nu was blijkbaar de Staatssecretaris van Financiën nogal zeker van zijn zaak, want ik heb in de *Staatscourant* van 26 juli gelezen een beschikking nog van de Staatssecretaris van Financiën, gedateerd 26 juli. Ik heb mij even afgevraagd hoe dit mogelijk was, maar in ieder geval . . .

De heer **Van den Berge**, Staatssecretaris van Financiën: Het zou kunnen zijn, dat het een paraaf van een paar dagen eerder was.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Goed, mijnheer de Voorzitter, maar ik weet niet of de rechtzoekenden met een paraaf hebben te maken. Dit is echter een aangelegenheid, die de Staatssecretaris veel beter weet dan ik. Hij had het — laat ik het zo maar eens even zeggen — niet gek geschoten.

Staatssecretaris **Van den Berge**: Het is volmaakt schoon, want er is geen minuut een lacune geweest. Elke datum, elk uur is goed!

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Ik neem direct aan, dat het zo is, mijnheer de Voorzitter, maar ik wil toch wel even zeggen, dat ik dacht, dat het wel een beetje een miskening is van de politieke functie van een staatssecretaris, zoals wij die een aantal jaren geleden hebben besproken, ook bij de herziening van de Grondwet, dat men rustig achtereenvolgens staatssecretaris kan zijn bij ministers van zeer verschillende politieke opvatting. Waar zo belangrijke politieke beslissingen als bij de belastingen moeten worden genomen, is het merkwaardig, dat op die plaats een onduidelijke politieke figuur zit. Destijds overwoog men, dat het staatssecretariaat voor jonge, veelbelovende, ambitieuze politici een mooie gelegenheid was om in het vak te geraken. Dit geldt in ieder geval niet voor deze benoeming van dr. Van den Berge.

Hoeveel staatssecretarissen zullen er komen en op welke departementen? Ik weet heel goed, dat men tijd nodig heeft om zich daarover te bezinnen, maar ik heb toch wel de indruk, dat men ongeveer zal weten op welke plaatsen, voor welke functies dat ongeveer zal zijn.

Ten slotte wat onze houding ten aanzien van dit Kabinet betreft. Het is eigenlijk als uit mijn redevoering gebleken. Wij zien de taak van alle kamerleden, onverschillig of zij al of niet politieke vrienden in het Kabinet hebben, primair als een controlerende taak tegenover het Kabinet, daarnaast ook als een stimulerende en adviserende. Wij zullen bij onze beoordeling van de regeringsdaden alle kanten daarvan laten meetellen, alle overwegingen, zowel de zakelijke als de algemeen politieke.

Vondeling e. a.

Wij zijn natuurlijk belangstellend naar het antwoord van de Regering op het zo grote aantal punten, waarop nog geen zekerheid is verkregen. Ik hoop van harte, dat dit antwoord niet ontwijkend zal zijn.

Ik ben natuurlijk evenzeer belangstellend naar het betoog van collega's, vooral uit de fracties, die een rol hebben vervuld bij de kabinetsformatie, en vanzelfsprekend zeer in het bijzonder naar het betoog van de ex-formateur, onze geachte collega dr. De Kort.

De heer **De Groot** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! Heeft de Minister-President de verkiezingsuitslag en de wijze waarop, wat hij noemt, de combinatie-De Quay deze heeft overleefd, juist geïnterpreteerd, wanneer hij zegt, dat dit een goedkeuring is van de koers van het Kabinet-De Quay? Ik geloof, dat dit een onjuiste interpretatie is. De heer Vondeling heeft er reeds op gewezen, dat de combinatie-De Quay bij de verkiezingen een verlies van twee zetels heeft geleden. Hij heeft daar niet bij gezegd, dat ook het verlies van de P.v.d.A. van vijf zetels zijdelings een afkeuring van het beleid van de combinatie-De Quay en van de koers-De Quay is geweest, omdat de P.v.d.A. in de afgelopen periode, hoewel lauw kritiserend, toch het Kabinet-De Quay heeft ondersteund.

Wij zeggen dus, dat de koers- en de combinatie-De Quay bij de afgelopen verkiezingen door de kiezers zijn afgekeurd, zij het naar onze zin nog niet voldoende. Ongetwijfeld behoort tevens tot die afkeuring de winst van drie zetels gezamenlijk door de C.P.N. en de P.S.P.

De Minister-President heeft geponeerd, dat het nieuwe Kabinet een parlementair kabinet zou zijn, maar als woorden enige zin hebben, waar komt dan het verschil vandaan in de succesieve opdrachten tot formatie en informatie?

De eerste opdracht tot informatie aan de heer Romme betrof een onderzoek in te stellen, gelet op de uitslag van de verkiezingen, naar de mogelijkheid van de vorming van een kabinet, dat zich verzekerd kan achten van een zo breed mogelijke steun in het parlement. De opdracht aan de heer De Kort luidde een kabinet te vormen, dat zich verzekerd kan achten van een ruime steun in het parlement. De opdracht aan de heer Beel sprak over een kabinet, dat zich verzekerd kan achten van een vruchtbare samenwerking met de volksvertegenwoordiging. De opdracht aan de heer De Quay sprak ook nog steeds over vruchtbare samenwerking. De opdracht aan de heer Marijnen daarentegen was kortweg: een kabinet.

Dat wil dus zeggen, dat hier iets aan ontbrak. Er ontbrak aan de parlementaire steun, er ontbrak aan de zo breed mogelijke, de ruime, de vruchtbare parlementaire steun en er ontbrak het woord parlement als zodanig.

Nu heeft de heer Minister-President gepoogd te stellen, dat ondanks dit ontbreken van het parlementaire element in zijn opdracht en in zijn formatie het Kabinet toch zo goed als parlementair is, omdat het de steun heeft van de fractievoorzitters van de combinatie-De Quay en omdat verscheidene fracties de bouwplaat van de heer Romme en het draaiboek van de heer Beel hebben goedgekeurd. Dit alles is nog geen vervanging voor de elementen, die onmisbaar zijn om over een parlementair kabinet te kunnen spreken. Wij wijzen dit dan ook van de hand. Naar onze mening is dit Kabinet een kabinet van de grote kapitaalmonopolies en de formatie ervan buiten het parlement om vertoont een verdere uitholling van de parlementaire democratie.

In dit opzicht ben ik het volkomen eens met de heer Vondeling. Ik ben het ook met de heer Vondeling eens, dat de door de K.V.P. gevolgde procedure om de P.v.d.A. vast te leggen op een ontwerp-regeringsprogram en daarna diezelfde P.v.d.A. van de Regering uit te sluiten eveneens tot de uitholling van de parlementaire democratie behoort. Maar waarom hebben de leiders van de P.v.d.A. zich dan tot dergelijke manoeuvres geleend? Zij hebben hierdoor hun oppositie van tevoren de tanden laten uittrekken. Zij hebben reeds van het Kabinet-De Quay destijds op elke kritiek hunnerzijds te horen gekregen, dat de heer De Quay

De Groot

toch niet anders deed dan ook door de P.v.d.A.-ministers in vorige kabinetten was gedaan. Nu zijn wij te wachten, dat zij bij elke gelegenheid met de akkoorden van de heren Romme en De Kort om de oren zullen worden geslagen, die zij hebben goedgekeurd zonder eerst te weten of zij wel tot de regering zouden worden toegelaten.

De heer Vondeling heeft hierover zo juist gezegd, dat de P.v.d.A. hiervan veel geleerd heeft, maar, mijnheer de Voorzitter, het is zeker zeer interessant, dat de P.v.d.A. nog niet te oud is of zich nog niet te oud acht om te leren, maar ik vind dit een onvoldoende verontschuldiging tegenover de kiezers en de partij om er zich op deze wijze van af te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn ervoor erkentelijk, dat de Regering formeel de noodzaak van publiciteit over de kabinetsformatie heeft erkend en een aantal documenten te onzer beschikking heeft gesteld, maar ik zou het volgende willen vragen. Als deze documenten volledig zijn, ontbreken er toch enige van de grote vraagstukken in. Waar is b.v. de hoeksteen, als wij het toch over stenen hebben, de hoeksteen van de begroting: de oorlogsbegroting? Zal deze hoger worden, lager worden of gelijk blijven? Daarover geeft de regeringsverklaring geen uitsluitel en de hoeksteen zelf is in de steenhoop, die te onzer beschikking is gesteld, afwezig. Er waren geruchten over verhoging van de oorlogsbegroting, maar het is toch nodig, ook al worden er geen precieze cijfers genoemd, in ieder geval de tendens aan te wijzen, die de Regering hierbij wenst te volgen. Er is een tweede hoeksteen, die ontbreekt: de financiering van de sociale wetgeving uit overheidsgeld. Als ik mij niet vergis, is tijdens de twee maanden kabinetsformatie en daarvoor ook hierover zeer veel te doen geweest, maar de regeringsverklaring zwijgt erover. Wat wordt er met de belastingverlaging gedaan? In de verklaring staan enige niet zeer tastbare beloften en de verzuchting, dat de belastingdruk zwaar is. Inderdaad, mijnheer de Voorzitter, dat is zeker waar, maar heeft ook niet de heer De Quay in 1959, vier jaar geleden, diezelfde zucht geslaakt? En wat is ervan terechtgekomen? Als het nieuwe Kabinet dezelfde koers denkt te varen, dan lijkt het mij, dat op belastingverlaging van haar kant niet gerekend kan worden.

De regeringsverklaring zegt de huidige loonpolitiek te zullen voortzetten, maar dat is nu juist wat door de kiezers het meest is afgekeurd en ook door de gehele vakbeweging wordt afgekeurd. Zelfs de heer Middelhuis van de K.A.B. heeft zich genoodzaakt gezien te verklaren, dat de zogenaamde ruimte van 2,7 pct. te krap is berekend, maar in de regeringsverklaring staat niet, of de Regering dit ook te krap vindt, of zij iets anders vindt. Er wordt alleen principieel in gezegd, dat de oude loonpolitiek zal worden voortgezet. Een duidelijke uitspraak over de loonsverhoging, over de in verband met de prijsstijgingen noodzakelijk geworden veel grotere loonsverhoging dan 2,7 pct., is wel het voornaamste, dat niet in de regeringsverklaring staat. Want niet alleen op belastinggebied, maar ook op loongebied is Nederland verre ten achter bij de het omringende landen. De Nederlandse arbeiders zijn verre onderbetaald en deze toestand wil de Regering, blijkens haar verklaring, continueren.

Mijnheer de Voorzitter! De regeringsverklaring spreekt over de woningnood, maar er is tegenwoordig een verschijnsel, dat bij wijze van spreken de keerzijde is van de woningnood, nl. het woningoverschot. Er zijn duizenden leegstaande oude en nieuwe huizen en flats in Nederland te kust en te keur te koop voor wie een som baar geld kan neertellen. Het dringende probleem is daarom niet alleen de woningproductie, het bouwen, maar ook hoe de leegstaande woningen ter beschikking van de woningnoodlijdenden gesteld kunnen worden tegen draaglijke prijzen.

Een bouwsteen van kaliber is ook de aankondiging van nieuwe huurverhogingen, maar er is geen duidelijke uitspraak in de regeringsverklaring of deze ten volle gecompenseerd zullen worden in de lonen.

Een volgende opmerking betreft de pacificatiecommissie voor de televisiekwestie. Waarom zal deze commissie uit vertegenwoordigers van vijf fracties moeten worden samengesteld en waarom kunnen niet alle fracties hierin worden vertegenwoordigd?

Mijnheer de Voorzitter! Ik beperk mij tot het maken van deze opmerkingen over de regeringsverklaring.

Deze Regering zal evenmin als haar voorgangsters het rad van de geschiedenis kunnen tegenhouden. Het enige, dat zij zal bereiken met de thans aangekondigde politiek, is, dat bij de volgende verkiezingen de combinatie-Marijnen nog meer zetels zal verliezen dan bij de vorige en dat de communisten er nog meer zullen winnen. Op dit moment moeten echter de verlangens van de werkende bevolking langs de weg van de oppositie gerealiseerd worden. Alles hangt thans af van de kracht van de oppositie binnen en buiten het parlement en het feit, dat de Regering zich genoodzaakt heeft gezien allerlei vijgenbladen naar voren te brengen om haar parlementaire naaktheid te bedekken, bewijst hoe bang zij voor de oppositie is. Het feit, dat zij, althans de K.V.P., heeft geprobeerd de P.v.d.A. vast te leggen als oppositiepartij op het regeringsprogramma bewijst hoe bang zij is voor werkelijke oppositie. Daarom is belangrijker dan het regeringsprogramma het alternatief, dat de oppositiepartijen hiertegenover zullen stellen.

Ik wil van mijn kant geen kant en klaar verlanglijstje opstellen, maar ik wil alleen eventjes de problemen aanraken, waarmede Nederland in de naaste toekomst geconfronteerd zal worden. Als de begrotingen aan de orde komen, dan zal onzerzijds daarover meer gedetailleerd worden gesproken.

Ik noem in de eerste plaats het kernstopverdrag van Moskou. Het is zeer verheugend, dat in de regeringsverklaring hiermede instemming wordt uitgesproken. Betekent deze instemming echter ook ondertekening? De vraag is: wanneer denkt de Regering zelf dit verdrag te ondertekenen? De Deense regering heeft het nodig gevonden, een spoedvergadering van het kabinet bijeen te roepen en heeft verklaard te zullen ondertekenen, maar wat doet ons nieuwe Kabinet? Wij van onze kant achten het kernstopverdrag van zeer groot belang om zijn praktische betekenis. De drie grootste kernmogendheden staakten reeds hun proefnemingen bovengronds, die niet alleen een grote rol in de bewapeningswedloop speelden, maar bovendien een directe bedreiging van de gezondheid van de wereldbevolking nu en voor het nageslacht betekenden. Hoewel onze B.B. deze gevaren in het verleden altijd als plicht heeft pogen voor te stellen, zijn toch bij allen, die er verstand van hebben, de gevolgen van de kernproeven — gevolgen, die grotendeels ook nog onbekend zijn — zeer verontrustend geweest. Des te groter is de voldoening, dat op dit gebied een stap vooruit is gezet. Het kernstopverdrag is vooral zo belangrijk, omdat tot verbijstering van velen in ons land, die zijn opgevoed in de geest, dat alles altijd blijft zoals het is en dat er geen musie ter aarde valt zonder vergunning van de K.V.P., de enorme verschuiving in de internationale machtsverhoudingen tussen de socialistische en de zogenaamde kapitalistische werelden thans aan de oppervlakte is gekomen. Het kernstopverdrag was m.i. al lang mogelijk geweest, reeds in 1955, tijdens de topconferentie van Genève. Acht jaar hebben de Verenigde Staten en Engeland zulk een akkoord onder de meest verscheidene voorwendsels, de ene maal inzake de controle, de andere maal door de U-2-vluchten of provocatie in Berlijn, tegengehouden. Hoe meer echter de tijd verging, des te sterker werd de atoommacht van de Sowjet-Unie, haar rakettechniek, haar spoetniks, de omvang van haar explosies. Hierdoor is de impasse doorbroken. De totstandkoming van het kernstopverdrag zal m.i. voor de P.S.P. o.a. aanleiding moeten zijn, zich af te vragen, of zij door des tijds tegen de kernproeven van de Sowjet-Unie te demonstrenen zich niet mede schuldig heeft gemaakt aan de vertraging van het kernstopverdrag.

Wat de C.P.N. betreft, zij kan tevreden zijn over het succes van haar inspanningen. Het kernstopverdrag is een stimulans voor verdere en versnelde strijd voor de ontwapening, voor

De Groot

uitbreiding van de stop tot de ondergrondse proeven, voor afschaffing van de kernwapens zelf, voor algemene ontwapening. Niettemin is er alle reden tot waakzaamheid, opdat het bereikte niet weer wordt tenietgedaan. De diplomaten maken de verdragen, maar de volkeren moeten ervoor zorgen, dat ze worden nagekomen.

Veel commentatoren wezen vooral op de politieke betekenis van de kernstop voor de oost-westverhoudingen. Mij is een passage in een artikel over Adenauer in de „N.R.C.” van 25 juli opgevallen, waarin staat:

„Zeker is, dat vrijwel de gehele Oost-politiek, zoals die tot dusver is gevoerd, onhoudbaar dreigt te worden, als de Amerikaans-Russische besprekingen in de richting zullen blijven gaan, als Washington thans verwacht.”.

Let wel, mijnheer de Voorzitter, Washington en niet alleen Moskou. De Oost-politiek van de heer Adenauer, maar ook die van minister Luns is onhoudbaar geworden. Dat is voor ons allang duidelijk, maar of het ook voor hem duidelijk zal worden, zullen wij welwillend afwachten. Ik wil eraan herinneren, dat minister Luns Nieuw-Guinea nog tien jaar heeft gehouden, nadat het reeds onhoudbaar was geworden. Naar onze mening is het een van de urgentste dingen, die het nieuwe Kabinet zal moeten doen, het ondertekenen door Nederland van het kernstopverdrag van Moskou, want de uitvoering daarvan zal betekenen: stopzetting van technische en andere hulp van Nederlandse ondernemingen aan andere landen, die weigeren toe te treden. De ondertekening zal dan ook de weg banen tot het oplossen van andere problemen, zoals de opslag van atoomkoppen in Volkel en het zou ook aanleiding zijn het Westduitse legerkamp in Budel opnieuw onder de ogen te zien. Wist de Kamer, toen zij de legering in Budel behandelde, dat voor de Westduitse Bundeswehr nog steeds de ariërsparagraaf uit de Hitlertijd geldt? Wist men, dat een Duitser in de Bundeswehr geen officier kan worden, als hij een joodse grootmoeder heeft gehad? Dat is tijdens het proces-Globke bekend geworden. Is dit niet een reden voor de Regering deze vraagstukken opnieuw te bezien en om ook het vraagstuk van de rechtspositie van de Duitse logeergasten in Budel te bekijken, waar een commandant met het hakenkruis op de borst rondloopt en de troepen zich buiten het kamp niet onder de Nederlandse justitiële voorwaarden bevinden? Wij achten het kernstopverdrag niet alleen belangrijk voor wat de technische kant ervan betreft, maar vooral om de politieke kant, om de aanmoediging, die erin zit om de gehele koude oorlog te lijf te gaan. Wij aarzelen niet uit te spreken, dat het te betreuren is, dat de Chinese Volksrepubliek dit verdrag onderschat en dat zij weigert dit verdrag te ondertekenen, al is het op tegenovergestelde gronden dan door De Gaulle wordt gedaan. De Chinese regering meent, dat het niet ver genoeg gaat, maar voor ons is het goede niet de vijand van het betere, want de strijd gaat verder, ook voor volledige ontwapening op weg naar een vrede, die nog ver is en nog moeilijk is te bereiken. In dit verband wil ik een opmerking maken over het opnieuw opgeworpen idee van een niet-aanvalsact tussen de N.A.V.O. en de landen van het Warschau-pact. Hoe staat de Regering daartegenover? Zij heeft zich uitgesproken over het kernstopverdrag, maar over de nieuwe vraagstukken, die hierop volgen en die hiermede onmiddellijk in verband staan, heeft zij zich nog niet uitgesproken. Wij zouden daarvoor met warmte willen pleiten. Een niet-aanvalsact tussen de N.A.V.O. en de landen van het Warschau-pact zou ook voor Nederland de weg effenen voor het uitvoeren van een neutraliteitspolitiek.

Mijnheer de Voorzitter! In de regeringsverklaring staat heel weinig of liever gezegd niets over de ontsteliende achterstand in de Nederlandse betrekkingen tot de socialistische landen. Het inhalen van die achterstand schijnt niet tot de bouwstenen te hebben behoord. Het kernstopverdrag legt deze achterstand duidelijk bloot.

In zijdelijks verband wilde ik de aandacht van de Regering vragen voor een ander aspect van de internationale politiek,

nl. voor de discriminatie van de C.P.N. als onderdeel van de N.A.V.O.-politiek en van de koude oorlog. Wij vragen nogmaals, of de motie-Romme, die ten gevolge heeft gehad, dat de communisten uit diverse kamercommissies worden geweerd en dat hun door de Regering zendtijd voor radio en televisie wordt ontzegd, thans nog wel kan worden nageleefd. Wij wensen de aandacht van de Minister van Justitie te vragen voor andere vormen van discriminatie jegens de C.P.N., die zich tijdens de verkiezingen hebben voorgedaan. Zo heeft een ter dood veroordeelde, geëgraticeerde en vrijgelaten medewerker van de Duitse bezetters, die ontevreden was over een artikel in het dagblad „De Waarheid”, daartegen een civiel proces aangespannen. Dat is op zich zelf niets bijzonders. Elk blad heeft daarmee weleens te maken. In het onderhavige geval was de klacht echter zo onbetekenend, dat de officier van justitie in de plaats, waar de man woonachtig is, de klacht niet ontvankelijk verklaarde en de zaak niet in behandeling nam. Toch kon het gebeuren, dat die gewezen politieke delinquent van de Amsterdamse rechtbank vergunning kreeg om op de gebouwen van „De Waarheid” conservatoir beslag te laten leggen. Dat gebeurde nota bene midden in de verkiezingscampagne. Dat beslag is thans nog niet opgeheven. Ik zou dit onder de aandacht van de nieuwe Minister van Justitie willen brengen, omdat hierbij een optreden van de zijde van de justitie tijdens de verkiezingen tegen onze partij aan de dag is getreden.

Een dringend probleem voor de nieuwe Regering vormt de hulp aan onderontwikkelde gebieden. Bij hetgeen daarover in de regeringsverklaring is gezegd, zou ik een kanttekening willen maken, die op Indonesië betrekking heeft. In de laatste tijd is de vraag gesteld, hoe het met de economische betrekkingen met Indonesië zal gaan en of Nederland daar de positie van meest begunstigde natie kan verwerven. Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen in de afgelopen drie eeuwen tussen Nederland en Indonesië is voorgevallen, lijkt mij dit wel een beetje veel gevraagd. Niettemin is het volgens mij zeer wel mogelijk, dat zoal niet formeel maar dan toch in de praktijk in Indonesië deze positie voor Nederland zal kunnen worden verworven. Onze partij, die de enige Nederlandse politieke partij is, die in Indonesië goodwill bezit, wenst, dat Nederland de positie van meest begunstigde natie in Indonesië zal krijgen. Wij menen echter, dat hiervoor dan eerst aan enige voorwaarden moet zijn voldaan, nl.:

1°. de vorderingen met betrekking tot de nationalisatie van Nederlands bezit moeten in de ijskast worden gedeponneerd. In de ijskast van de Nederlandse regering is, sinds Nieuw-Guinea er uit is, waarschijnlijk wel wat plaats vrijgekomen;

2°. de Nederlandse hulp moet als afdoening van een ereschuld van Nederland aan Indonesië worden opgevat;

3°. de economische samenwerking zal door het Nederlandse bedrijfsleven op gang moeten worden gebracht door de voorwaarden, waarop Indonesië kredieten kan krijgen, zo gunstig mogelijk te maken, dit met hulp van de Nederlandse regering.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil enkele woorden over de landbouw zeggen.

In de regeringsverklaring is hiervoor geen ander perspectief geopend dan een verdere liquidatie van het kleine bedrijf. Intussen beginnen in de landbouw weer vooroorlogse toestanden te ontstaan. Groenten en aardappelen worden in grote hoeveelheden doorgedraaid, ofschoon de prijzen voor de verbruikers hoog zijn. Er is grote ontevredenheid onder de boeren. Dit is niet alleen in Nederland het geval. In alle E.E.G.-landen — in onze partnerlanden in de E.E.G. — is zelfs een ware boerenopstand uitgebroken, die ook naar Nederland kan overslaan. In elk land worden daarbij andere eisen gesteld. In Nederland is het de verplichte heffing voor het Landbouwschap, die de druppel vormde, die de emmer deed overlopen en nog doet overlopen.

Ik zou de vraag willen stellen: is het niet mogelijk, deze verplichte heffing voor het Landbouwschap af te schaffen of af te schaffen voor die landbouwers, die haar niet kunnen betalen of die haar niet willen betalen? In elk geval is het duidelijk, dat

De Groot

hoewel enkele beginselloze politieke groepen bij de verkiezingen winst hebben behaald door te speculeren op de ontevredenheid van de boeren, dit het oog niet mag doen sluiten voor de reële achtergrond, nl. de stijgende nood op het platteland, in welke nood dringend moet worden voorzien.

Ik zou in dit verband de Minister van Justitie nog willen vragen, of het niet gewenst is de vonnissen, die wegens het niet betalen van de heffing van het Landbouwschap zijn uitgesproken of die in uitvoering zijn, te seponeren.

Zoals uit het voorgaande blijkt, is er veel nuttig werk voor de oppositie te doen. De grondslag van dit alles is echter het verdedigen en het vernieuwen van de democratie, de verdediging van het parlement tegen de autoritaire tendens, die uit de verkiezingsuitslag en de kabinetsformatie blijkt. Jarenlang hebben de rechtse politici en propagandisten het voorgesteld, alsof het gevaar voor de parlementaire democratie uitging van de communisten. Wat blijkt? Het blijkt, dat dit gevaar in werkelijkheid van de rechtse partijen komt en van de K.V.P. in de eerste plaats; want wie heeft de vorming van een kabinet, dat „ruime” of „grote” of andere steun van het parlement zou hebben, getorpedeerd? Dat deed de K.V.P.! Zij kon het doen, omdat zij nu eenmaal het meeste aantal zetels in één hand heeft geconcentreerd en omdat daartegenover de oppositie verdeeld staat. Ik wil vooral de leden van de P.v.d.A. en de P.S.P. eraan herinneren, dat onze vaders, toen zij voor algemeen kiesrecht vochten en toen zij vertrouwen stelden in de macht van het getal, in de macht van het stembiljet, daarbij iets geheel anders op het oog hebben gehad dan om de K.V.P. aan het bewind te brengen. Het was de bedoeling, gezien het grote overwicht in getal van de werkende bevolking, deze macht in dienst te stellen van de democratie en van het socialisme. Maar als de werkers verdeeld blijven en de splitsing van de arbeidersbeweging blijft voortbestaan, niet alleen in ideologisch opzicht, maar vooral in het praktische optreden, dan wordt de macht van het getal tot een macht van het domme getal, dat overwint en dan wordt het stembiljet een middel om autoritair te regeren. Dit hebben wij in de dertiger jaren niet alleen in Duitsland beleefd, maar ook in de laatste tijd in Frankrijk. Ik wil er de aandacht op vestigen, hoe voorzichtig het ook is geformuleerd in de vorm van een onderzoek naar het stakingsrecht, dat ook in de regeringsverklaring een Franse slag in deze richting wordt voorbereid. In Frankrijk is thans een samenwerking tot stand gekomen tussen de Franse socialistische, links-socialistische en communistische partijen tegen De Gaulle. Deze samenwerking groeit en wordt sterker; deze samenwerking is de hoop van de toekomst en is zeer verheugend. Maar ik waag toch op te merken, dat, wanneer deze samenwerking eerder tot stand was gekomen, b.v. vier, vijf of tien jaar geleden, De Gaulle dan thans niet in Frankrijk zou regeren. De Gaulle zou dan geen kans hebben gekregen en wij zouden nu niet te maken hebben met ernstige militaire en economische bedreigingen door de gaullistische bewind, ook met het oog op het welzijn van de Nederlandse bevolking. Daarom wil ik opwekken tot bezinning. Ik wil een dringend beroep doen op de P.v.d.A. en op de P.S.P. om met de C.P.N. te komen tot een coördinatie van de oppositie, tot een gezamenlijk standpunt ten aanzien van de dringendste praktische maatregelen, die voor de werkers moeten worden verkregen, en om tegenover de 50 zetels van de K.V.P.-fractie de 51 zetels van de partijen te stellen, die zich, ieder op haar manier, op het socialisme beroepen. Onze partij wil zich bij deze eerste gelegenheid na de verkiezingen uitspreken voor het uitwerken van een gezamenlijk alternatief van de drie oppositiepartijen. De P.v.d.A. heeft „bouwstenen” aangedragen voor het bouwwerk, dat de heer Romme meende tot stand te moeten brengen. Het zou echter veel verstandiger zijn geweest, wanneer de P.v.d.A. — en het zal verstandig zijn, het in de naaste toekomst te doen — zich zette aan het aandragen van bouwstenen voor een gezamenlijk alternatief van de drie oppositiepartijen. Ideologische verschillen zijn er en blijven er waarschijnlijk nog lang, maar niet altijd. De vooruitzichten zijn er thans, dat aan

De Groot e. a.

de scheuring in de socialistische arbeidersbeweging een einde kan komen. Volgend jaar zal het immers een halve eeuw geleden zijn, dat de socialistische arbeidersbeweging is gescheurd en twee partijen zijn gevormd: de sociaal-reformisten en de communisten. Die scheuring viel samen met en was veroorzaakt door de eerste wereldoorlog van het imperialisme. Maar, mijnheer de Voorzitter, zodra socialisten en communisten het eens kunnen worden over de vrede, over het uitbannen van de oorlog, over het verdedigen en vernieuwen van de democratie in Nederland en in de gehele wereld, dan zal de scheuring in de arbeidersbeweging haar voornaamste reden van bestaan hebben verloren. Wij en andere communistische partijen in Europa zien verlangend naar die dag uit en bereiden ons crop voor. Vooreerst komt het er echter op aan, de reactie de handen te binden hier en nu, en een einde te maken aan de sleutelpositie van de K.V.P., die ons in ons land in een situatie heeft gebracht, waarbij het een regering heeft gekregen, die het — dat is mijn diepste overtuiging — niet wenst. Daarom is het nodig, dat de oppositie zich aansluit, dat zij gezamenlijk een alternatief aangeeft, waarbij het m.i. niet belangrijk is of de programpunten zeer ver gaan, maar waarbij het er vooreerst op aankomt de minimumverlangens van onze werkers, die zij gezamenlijk hebben, te formuleren en een program uit te werken, dat de bevolking werkelijk kan inspireren en actief kan maken; een program, dat de weg baant naar een vervanging van het Kabinet-Marijnen door een andere regering, namelijk een regering van de arbeidersbeweging.

De heer Lankhorst (P.S.P.): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij eerder tijdverspilling dan zinvol om nu ook mijnerzijds nog zeer gedetailleerd in te gaan op het gehele verloop van de kabinetsformatie. Ik wil daarom volstaan met het maken van enkele kanttekeningen. Daarbij ontikom ik natuurlijk niet aan een in mijn beschouwing betrekken van de verkiezingsuitslag. De cijfers van die uitslag liggen vast en ik heb persoonlijk de indruk, dat mijn partij over die uitslag niet ontevreden behoeft te zijn. Ik weet wel, dat er mensen zijn geweest, die onmiddellijk juichkreten aanhieven en zeiden: „Hoe-ra, de P.S.P. is over haar hoogtepunt heen.” Ik vind dit een merkwaardige conclusie en ik geloof, dat men daarbij toch wel enkele punten uit het oog heeft verloren.

De P.S.P. is sinds de kamerverkiezingen van 1959 met 1,18 pct. vooruitgegaan; ook van een teruggang vergeleken met de statenverkiezingen is geen sprake. Een voordeel voor de P.S.P. is, dat haar stemmenaantal wat evenwichtiger over het gehele land is verspreid; dat wij hier en daar van bijzonder grote sprongen, die wij bij de gemeenteraadsverkiezingen hebben gemaakt, iets verloren, maar dat wij aan de andere kant over het gehele land verspreid er weer bijwonen, zodat dit die kleine verliezen goedmaakte, vind ik een vooruitgang voor de P.S.P. Ten slotte: er is in die korte periode sinds de statenverkiezingen van verleden jaar en de kamerverkiezingen van nu in politiek opzicht eigenlijk niets bijzonders gebeurd, dat de kiezers een bijzondere impuls om op de P.S.P. te stemmen zou kunnen geven. Evenals in 1959 het bijzondere succes, dat wij in het jaar daarvoor behaalden, werd geconsolideerd, zo heeft ook nu een consolidatie plaatsgevonden van de winst, die in 1962 werd behaald. Dat vind ik voor de P.S.P. bijzonder gelukkig. In 1966 zal naar mijn mening eigenlijk pas kunnen blijken, of de P.S.P. over haar hoogtepunt heen is of dat de groei zich voortzet.

Wat de verkiezingsuitslag in het algemeen betreft, wordt deze door de regeringspartijen uitgelegd als een goedkeuring van het beleid van het Kabinet-De Quay. De Minister-President heeft dit nog eens bevestigd. Wanneer wij dan echter zien naar de cijfers, blijkt, dat één van de regeringspartijen maar liefst met 1,93 pct. of wel 3 zetels achteruitging. Wanneer men nu uit het verlies, dat de P.v.d.A. leed, zo gemakkelijk concludeert, dat het beleid van het vorige Kabinet door de kiezers werd goedgekeurd, mag toch minstens worden vast-

Lankhorst

gesteld, dat de liberale invloed op dat beleid buiten die goedkeuring valt.

Er is echter nog iets anders. De gezamenlijke regeringspartijen boeken geen winst, doch leden een verlies van netto 1,82 pct. Dat is 1 pct. meer dan het verlies, dat de gezamenlijke oppositiepartijen leden en dat netto slechts op 0,83 pct. kwam. Zoals het verlies voor de regeringspartijen duidelijk tenderde in een veroordeling van de liberale invloed op het beleid van het Kabinet-De Quay, zo kan ten opzichte van het verlies, dat de gezamenlijke oppositie leed, worden gezegd, dat dit voornamelijk werd veroorzaakt door de te zwakke en te weinig principiële oppositie zoals die m.i. door de P.v.d.A. werd gevoerd. De P.v.d.A. leed immers een verlies van 2,37 pct. of 5 zetels, terwijl de P.S.P. en de C.P.N. een winst boekten van respectievelijk 1,18 pct. of 2 zetels en 0,36 pct. of 1 zetel.

Ten slotte, wat de verkiezingsuitslag betreft: ik neem aan, dat de Minister-President niet zal beweren, dat de ruim 4,5 pct. van de stemmen die zijn uitgebracht op de partij van de heer Koekoek, de Liberale Staatspartij, de Nieuw Democratische Partij, enz. gezien moeten worden als een goedkeuring van het door het vorige Kabinet gevoerde beleid.

Mijnheer de Voorzitter! Op de verkiezingsuitslag volgde het aftreden van het Kabinet-De Quay en de formatiepogingen om te komen tot een nieuwe regering. Er is van verschillende zijde nogal wat kritiek geuit op de lange duur van die formatie. Nu kan een lange formatieduur op zich zelf geen aanleiding zijn voor kritiek. Een verkiezingsuitslag kan immers een dermate ingewikkelde en onduidelijke situatie opleveren, dat het veel tijd en moeite zal kosten een kabinet samen te stellen, dat een redelijke kans op een normale levensduur heeft. Maar wanneer ik nu even teruggrijp op de uitleg, die juist van de zijde der regeringspartijen aan de verkiezingsuitslag wordt gegeven, dan leverde het resultaat van de verkiezingen van 15 mei helemaal geen ingewikkelde of onduidelijke situatie op. Integendeel, het beleid van het Kabinet-De Quay werd volledig goedgekeurd, zo beweert men, en dus moest het een vrij eenvoudige zaak zijn een nieuwe kabinet te formeren, dat dit beleid zou kunnen voortzetten. De kritiek geldt dus terecht de wijze, waarop, ondanks de vrij eenvoudige situatie, waarin men zeide te verkeren, met de formatiepogingen is gestunteld. Op het resultaat, dat ten slotte is bereikt, kom ik straks nog terug.

Bij de aanvang van de formatie heeft men gespeeld met de gedachte aan een vijfpartijkabinet. Hoe men dat aan de kiezers wilde verkopen, nadat tijdens de verkiezingsactie tussen een aantal van deze vijf partijen, maar vooral tussen de V.V.D. en de P.v.d.A. tairijke tegenstellingen breed werden uitgemeten, is mij een volkomen raadsel. Mij is eveneens een raadsel, dat zelfs de V.V.D. en de P.v.d.A. dit schijnspel van een vijfpartijkabinet hebben medegespeeld. Gezegd moet worden, dat de V.V.D. op een bepaald moment heeft uitgesproken in zulk een vijfpartijkabinet niet te geloven. Ik vrees, dat het verlangen weer te mogen meeregeren bij de P.v.d.A. dit geloof blijkbaar steeds heeft staande gehouden. Nu verwijt „Het Parool” van 22 juni de V.V.D., dat zij met die duidelijkheid zo laat is gekomen. Ziende naar de P.v.d.A. had „Het Parool” eigenlijk moeten opmerken: beter laat dan nooit.

Toen het streven naar een vijfpartijkabinet — indien daar ooit echt naar is gestreefd — van de baan was, bleef als volgende mogelijkheid een kabinet, dat zou steunen op vier partijen. Ook hier valt iets eigenaardigs op te merken. Het stond n.l. vast, dat de drie confessionele partijen in elk geval deel van zulk een kabinet zouden uitmaken. Als vierde deelgenoot reflecteerden de P.v.d.A. en de V.V.D. Opmerkelijk nu is de elasticiteit — of kan ik beter spreken van het politiek aanpassingsvermogen? —, waarover de confessionele partijen kennelijk beschikken. Zij gaven immers blijk zowel met de een als met de ander te kunnen samenwerken, ja zelfs met beide. Zij waren in staat niet alleen op de middenbaan, maar ook op de linkerbaan en op de rechterbaan te rijden.

Er zit natuurlijk nog een mogelijkheid in, dat deze kritiek op de confessionele partijen misplaatst is. Maar dat kan alleen dan het geval zijn wanneer het aanpassingsvermogen juist bij de V.V.D. en de P.v.d.A. bestond. Dat zou dan betekenen, dat het tijdens de verkiezingsactie door deze partijen duidelijk geaccentueerde onderscheid tijdens de formatieperiode geheel verschrompeld was. Kwam dit omdat de controversiële punten uit de verkiezingsruzie in de ogen van de confessionele partijen aan de eigenlijke verschillen voorbijgingen?

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik nog even mag teruggrijpen op de verkiezingsuitslag, waaruit ik concludeerde, dat het regeringsbeleid kritiek kreeg voor wat betreft de liberale invloed daarop en de P.v.d.A. naar links had verloren, dan lag het, gezien die uitslag, voor de hand, dat de confessionele partijen zich bij de formatie van een nieuw kabinet van die liberale invloed zouden ontdoen en voor een beleid, dat zoveel mogelijk zou beantwoorden aan de verkiezingsuitslag, samenwerking zouden zoeken met wat overbleef van de P.v.d.A. Dit zou, gezien het feit, dat ook de confessionele partijen enkele min of meer progressieve kandidaten voor een ministersportefeuille kunnen opleveren, en gezien het gezamenlijk rapport van het N.V.V. en het K.A.B., hebben kunnen leiden tot een gematigd progressief beleid. Ik wil daarmee niet beweren, dat zo'n beleid mij geheel zou voldoen, maar het zou het beste zijn geweest wat uit de na de verkiezingen ontstane situatie kon worden gehaald.

Nu weet ik wel, dat in socialistische kringen de gedachte leeft, dat een P.v.d.A., die zich op kosten van onaanvaardbare compromissen in de regering begeeft, funest is voor de doorwerking van de socialistische ideeën bij het volk. Daarmede ben ik het wel eens. Maar deze opvatting gaat mijns inziens niet op voor de P.v.d.A., zoals die zich in het verleden heeft gemanifesteerd en waarbij zij bereid, noch in staat bleek een duidelijke, principieel socialistische oppositie te voeren. Tijdens de verkiezingsactie heeft de P.v.d.A. zich meermalen tegen de P.S.P. afgezet om tegenover de kiezers te doen blijken, dat zij beslist niet zo extreem socialistisch is als die P.S.P. De vergissing van de heer Suurhoff tijdens een tv-uitzending, dat de P.S.P. de ijskarretjes wil nationaliseren, is daar een voorbeeld van. Wanneer het nu juist is, dat de P.v.d.A. naar links verloren heeft en zij daaruit geen lering zou willen trekken, dan moet gevreesd worden, dat zij een nog kleurlozer middenpartij wordt dan zij vóór de verkiezingen reeds was.

Daar komt nog iets bij. Tijdens de formatiepogingen heeft de heer Vondeling direct doen blijken, dat zijn partij er wel voor voelde weer regeringsverantwoordelijkheid te dragen. Dat lijkt mij, gezien de conclusie, die ik naar aanleiding van de verkiezingsuitslag reeds heb getrokken, volkomen juist. Maar door die bereidheid tot mede regeren zó ver door te voeren, dat voor een zeer groot percentage — ik meen, dat gezegd is: voor meer dan 99 pct. — akkoord werd gegaan met het ontwerp-program van de eerste formateur, de heer De Kort, werd de P.v.d.A., voor het geval zij toch niet mee mocht regeren — en daar is het ten slotte op uitgedraaid — als oppositie aan handen en voeten gebonden! Ik wil bij de heer De Kort geen kwade opzet veronderstellen, maar het heeft er alle schijn van, dat hier een val was opgesteld, waar de P.v.d.A. — verblind door het lokaas — volledig ingelopen is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nu gekomen aan mijn laatste kanttekening voor wat betreft de kabinetformatie. De moeilijkheden, die zijn ontstaan, hadden voorkomen kunnen worden, indien de grootste partij van ons land niet zulk een innerlijke verdeeldheid ten toon had gespreid. Ik heb geen principiële bezwaren tegen confessionele partijen, die duidelijk aangeven welke politieke doelstellingen uit hun confessie voortvloeden, en ik acht ze in dat geval geen gevaar voor de democratie, maar dat één confessie ook tot één politiek inzicht moet leiden, is nog eens duidelijk een misvatting gebleken. Met de rooms-katholieke geloofsovertuiging als uitgangspunt zou men best twee rooms-katholieke partijen kunnen formeren, een progressieve en een conservatieve.

Lankhorst

De heer **Van Rijkevorsel** (K.V.P.): Dat zou u wel willen.

De heer **Lankhorst** (P.S.P.): Ik zou het niet willen, maar het zou misschien wel veel duidelijkheid geven.

Het feit, dat men deze twee politieke inzichten in één partij heeft verenigd, moest wel tot narigheid aanleiding geven, narigheid in de fractie, waarvan steeds meer in de pers — ook in de aan de K.V.P. geestverwante pers — begon uit te lekken, narigheid in de K.V.P. zelf, die tot uitdrukking kwam in telegrammen van afdelingen. Sommige van die telegrammen droegen het karakter van supporterskreten. Zo in de trant van: „Hup Veldkamp” of „Hup Marijnen”. Andere spraken het vermanende woord: „Nou ophouden met dat onderlinge gekrakeel!”. Dat mr. Marijnen onder die omstandigheden — ik zeg dit zonder te kort te willen doen aan de door hem bij de formatie getoonde kwaliteiten — erin is geslaagd een kabinet te formeren, behoeft hem nog niet als een bijzondere verdienste te worden aangerekend. Hij mocht niet falen. Het ging immers niet meer in de eerste plaats om een kabinet, maar om het redden van de K.V.P. Ik veronderstel, dat, wanneer de heer Marijnen als eerste informateur was opgetreden, hij niet zo vlot zou zijn geslaagd.

Bezien wij het nu bereikte resultaat, dan ontdekken wij duidelijke sporen van de haast waarmee en de druk waaronder dit kabinet in elkaar werd getimmerd. De heer Veldkamp moest worden gehandhaafd. Dat stond vast. Dat vormde een onderdeel van het reddingswerk, dat de formateur ter wille van de K.V.P. moest verrichten. Daartegenover zetelt de V.V.D. op de sleutelpositie: Financiën. De positie van dr. Veldkamp in dit kabinet is versterkt door de K.A.B.-man drs. Bogaers op Volkshuisvesting en prof. Andriessen, van wiens vooruitstrevende inzichten ik in „Wending” kennis heb genomen, op Economische Zaken. Prof. Andriessen zit daar overigens wat eigenaardig, nl. niet omdat hij die zetel zelf zo ambiert, maar meer om de C.H.U. een plezier te doen.

De heer Bot vervulde tijdens de gehele formatieperiode de functie van reserve voor een eventueel openblijvende post. Dat werd toevallig O.K. en W., zodat de heer Bot daar dus toevallig zijn intrek heeft genomen. Naar het schijnt, is de heer Bot dus tot heel veel in staat. Ik zou willen zeggen: dat hebben wij tijdens de Nieuw-Guineakwestie ook wel gemerkt.

En ten slotte mevrouw Schouwenaar-Franssen op Maatschappelijk Werk, een ministerie, waarvan o.a. de liberalen doorgaans te kennen gaven de noodzakelijkheid van een afzonderlijk departement niet zo erg in te zien. Er zijn wantrouwende geesten geweest, die de veronderstelling hebben geuit, dat haar taak zich zal richten op liquidatie van dit departement.

Er is een mopje in een van de bladen verschenen met een foto van minister Luns en de vorige Minister-President, waarbij de heer Luns heel verheugd komt mededelen, dat Lankhorst Defensie neemt. Welnu, onder de voorwaarde, die men veronderstelt aanwezig te zijn bij mevrouw Schouwenaar-Franssen, zou ik best Defensie willen nemen.

De Minister-President heeft ons nu in een betoog, waarvan de uitvoerigheid ons in staat heeft gesteld een voorlopige mening te vormen, uiteengezet, welk beleid dit Kabinet denkt te voeren. Het etiket, dat op dat beleid wordt geplakt, luidt wederom christelijk-sociaal. Ik vind dit op zich zelf geen gelukkige uitdrukking. Ik trek niet in twijfel de oprechtheid van de nu achter de ministerstafel zittende bewindslieden, dat zij een naar hun overtuiging christelijk-sociaal beleid willen voeren, maar het blijft natuurlijk een subjectieve beoordeling van wat werkelijk christelijk-sociaal is. Dat vind ik wel bedenkelijk.

De Minister-President heeft o.a. gesproken over de eerbiediging van de persoonlijkheid van de mens en van zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid, die dit Kabinet ook bij zijn beleid voor ogen staat en hij zegt verder:

„Het zal streven naar verbreding en verdieping van de mogelijkheden voor de enkeling tot het dragen van eigen verantwoordelijkheid en tot het tot ontplooiing brengen van zijn talenten.”.

Dit zijn op zich zelf natuurlijk te respecteren opvattingen, maar onder hetgeen men daar allemaal onder kan verstaan zijn ook opvattingen, die zeer verwerpelijk zijn. Verbreding en verdieping van de mogelijkheden voor de enkeling tot het dragen van eigen verantwoordelijkheid en tot het tot ontplooiing brengen van zijn talenten zou b.v. ook kunnen verhullen de aanbidding van het persoonlijk initiatief, wel of niet ten koste van de medemens en wel of niet in strijd met de rechtvaardigheid.

In algemene zin werd door de Minister-President gesproken over de internationale verhoudingen.

Wat betreft de hulp aan de onderontwikkelde gebieden zijn wij het vanzelfsprekend eens met de door de Regering uitgesproken noodzakelijkheid van een ruimhartige bijdrage, maar de Minister-President spreekt niet alleen van een ruimhartige bijdrage, hij spreekt ook van een ruimhartige bijdrage naar evenredigheid. Ik meen, dat daarover nog wel te discussiëren valt. Maar het lijkt mij juist om die discussie te verschuiven tot het moment, waarop de begroting er is en tijdens de begrotingsdebatten daarover verder te spreken, omdat wij dan uit de cijfers concreet kunnen zien wat deze Regering onder ruimhartige hulp aan de onderontwikkelde gebieden verstaat.

Het heeft mij teleurgesteld, dat geen wijziging is gekomen in de voor Nederlandse regeringen traditioneel geworden opvatting, dat de wereldvrede afhankelijk blijft van het in stand houden van een krachtig defensiestelsel. Ik meen, dat het juist tot stand komen kernstopverdrag, dat ook door de Regering wordt gezien als een belangrijke stap in de richting van bewapeningsregulering en -beperking, die opvatting juist tegen-spreekt.

Immers, het is juist de voortdurend toenemende bewapening, die een bedreiging van de wereldvrede vormt. Ik ben in dit opzicht erg benieuwd naar het antwoord, dat van regeringszijde zal worden gegeven op de vraag van mijn fractiegenoot de heer Slotemaker de Bruine over eventuele toetreding van Nederland tot het kernstopverdrag. Ook ben ik benieuwd naar de nota over de ontwapening, waaraan de heer Vondeling de Minister van Buitenlandse Zaken nog eens heeft herinnerd.

Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft de verhouding tot Indonesië moet ik zeggen, dat de inhoud van de rede van de Minister-President in elk geval positiever klinkt dan wat wij van het vorige Kabinet gewend waren. Slechts zou ik willen opmerken, dat ook nu door de Minister-President alleen maar geconstateerd worden handelingen van de zijde van Indonesië, die hebben bijgedragen tot een verbetering van de betrekkingen, en dat daartegenover eigenlijk geen handelingen van Nederlandse zijde worden gesteld, dat men van Nederlandse zijde alleen maar volstaat met te zeggen, dat wij vertrouwen hebben op de verbetering van die betrekkingen. Ik zou alleen maar de vraag willen opwerpen: Kan de Regering aangeven of zij ook zelf bepaalde mogelijkheden ziet, of zij ook van haar kant tot verbetering van die betrekkingen kan stimuleren. Ik wil wel iets noemen. Ik denk b.v. aan het voortzetten van de hulp voor de ontwikkeling van Nieuw-Guinea, maar ik denk ook aan een bepaald gebaar. Als ik het goed heb, is de onderminister van Buitenlandse Zaken van Indonesië hier geweest om in verband met de voorbereiding van het vestigen van de ambassade of inrichting en organisatie ervan te bekijken, maar het is toch een bezoek aan Nederland geweest en voor zover ik weet, is van Nederlandse regeringszijde eigenlijk nog nooit het initiatief genomen om ook eens al was het maar een staatssecretaris naar Indonesië te laten gaan om te zien hoe de situatie zich daar ontwikkelt. Ik herinner mij, dat staatssecretaris Bot destijds, in zijn vorige functie dus, ons dikwijls vergastte op reisverhalen van zijn bezoeken aan Nieuw-Guinea, en ik zie niet in waarom op het ogenblik niet het contact ook door initiatief van Nederlandse zijde op die wijze weer volledig hersteld kan worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor de heer Moorman interrumpen: Wat moet hij daar doen? Ik heb zojuist genoemd, wat de onderminister van Buitenlandse Zaken van Indonesië hier kwam doen: de vestiging . . . .

Lankhorst

De heer **Moorman** (K.V.P.): Jawel, maar die hebben geld nodig.

De heer **Lankhorst** (P.S.P.): Daarvoor kwam de onderminister van Indonesië toen niet naar Nederland. Hij kwam om te kijken, hoe de ontwikkeling was van de vertegenwoordiging van Indonesië in Nederland.

Mijnheer de Voorzitter! Wat Defensie betreft heb ik de indruk, dat de mededelingen van de Regering in deze regeringsverklaring wel bijzonder vaag zijn. Om een vraag te noemen: welke positie nemen de defensie-uitgaven in in het prioriteiten-schema van dit Kabinet? Daarover wordt niets gezegd.

Een tweede vraag, die ik daaraan zou willen vastknopen, is: hoe is het met de uitgaven voor Defensie, gaan die aanzienlijk omhoog? Maar aangezien in geen enkel opzicht in deze regeringsverklaring cijfers zijn genoemd, ben ik bereid die vraag weer in te slikken. Ik ben echter wel benieuwd te vernemen welk gewicht zulk een verhoging in de prioriteit heeft. Of moet ik uit het feit, dat het helemaal niet is genoemd als zodanig, de conclusie trekken, dat het wat de prioriteiten betreft helemaal onderaan hangt? Dat zou mij natuurlijk bijzonder verheugen.

Over het algemene financiële beleid der Regering zou ik het volgende willen zeggen.

Ook dit Kabinet ziet in hoofdzaak de economische groei primair en eerst daarna de rechtvaardigheid der verdeling. Met dit uitgangspunt komt men er dan ook toe in hoofdzaak te denken aan een rem op de lonen en niet aan een rem op andere bestedingen, wanneer het gaat om de groei evenwichtig te doen verlopen.

Ook geeft de Regering aan, dat zij het structureel beleid van minister Zijlstra wil voortzetten, en duidelijk zegt zij, evenals het vorige Kabinet, dat de staatsuitgaven zullen moeten achterblijven op de groei van het nationale inkomen. Daartegen heeft mijn fractie toch wel heel ernstige bezwaren. Men moet de staatsuitgaven — en dan denk ik in het bijzonder aan de voorzieningen, die moeten worden getroffen — niet afmeten in de trant, dat zij in elk geval moeten achterblijven in percentage op de groei van het nationale inkomen. Men moet eerst de vraag stellen welke voorzieningen essentieel, geboden zijn: ik zou haast willen zeggen: welke voorzieningen zijn, christelijk-sociaal gezien, noodzakelijk? Men zal dan moeten zorgen, dat men daarvoor het geld krijgt. Men zal dan het geld moeten krijgen in de vorm van de belastingen, die tegelijkertijd door de progressie dan een soort van herverdeling beogen van het nationale inkomen.

Verder heeft de Minister-President gesproken over belastingverlaging en hij heeft gezegd, dat de belastingdruk vooral voor de lage en de middelbare inkomens bijzonder zwaar is. Ik kan mij niet onttrekken aan de indruk, dat door het vooropschuiven van die lage inkomens de zaak van de belastingverlaging bij de Nederlandse bevolking min of meer wordt goedgepraat. Het spreekt een beetje aan: die lage inkomens, die worden tegemoet gekomen. Die lage inkomens betalen echter geen of nagenoeg geen belasting en het voordeel, dat zij bij een belastingverlaging hebben, is zo minimaal, dat dit in geen verhouding staat tot het grote voordeel, dat er achter verscholen gaat voor de hogere inkomens bij een belastingverlaging. Ik heb hier al eerder gezegd, dat wij niet in de eerste plaats denken aan belastingverlaging, maar eerder aan de voorzieningen, die de overheid moet treffen juist ten behoeve van de mensen, die lage inkomens hebben en die het in deze situatie niet kunnen rooien.

Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens de woningbouw. De Minister-President heeft medegedeeld, dat hieraan de grootst mogelijke voorrang zal worden verleend, en daarover ben ik bijzonder verheugd. De Minister-President heeft genoemd een program van 90 000 woningen met een verdeling 45—25—20, maar dan komt er iets achteraan, dat wij vroeger nooit hoorden, nl.: als die produktie hoger zal zijn dan 90 000 woningen, zullen de volgende 5000 zijn voor de niet-gesubsidieerde sector. Ik krijg de indruk, dat, toen men over dit woningbouwbeleid in het Kabinet zat te praten en hier dus waarschijnlijk

van weerszijden werd getrokken, ten slotte aan de heer Toxopeus het zakje werd voorgehouden met: hier heeft u dan nog een extraatje, nl. die 5000 woningen voor de niet-gesubsidieerde sector.

Mag ik nu eens de zaak omkeren? Wanneer die 90 000 woningen niet worden gehaald, ten koste van welke sector zal dan het aantal, dat men te kort komt, gaan? In het verleden is het immers zo geweest, dat de woningwetsector en de premiesector het meest achterbleven en dat het achterblijven vooral werd veroorzaakt juist door de niet-gesubsidieerde sector, die niet achterbleef. Gaat de nieuwe Minister van Volkshuisvesting erop toezien, dat, als het woningbouwprogramma in zijn totaal achterblijft, deze verhouding niet wordt verstoord en in elk geval woningwetsector en premiesector aan hun trekken komen?

„De beperkte bouwcapaciteit vormt een rem voor de verdere stijging van de investeringen”, luidt het verder in de regeringsverklaring. Ik heb enige tijd tegen deze zin aangekeken. Ik meen, dat juist investeringen in de richting van de systeembouw e.d. nuttig zouden kunnen zijn, omdat de eigenlijke rem, die er is, het tekort aan bouwvakarbeiders, daardoor minder zwaar zou drukken. Ik zou gaarne hierover een verduidelijking willen hebben.

Inzake de huurverhoging zegt de Minister-President:

„Voor de oplossing van het vraagstuk van de woningnood zal het streven van de Regering voorts gericht zijn op een reële vermindering van de afstand tussen de diverse huurniveaus. Daarom zullen ook in de komende regeringsperiode huurverhogingen onvermijdelijk zijn.”

Ik vind het een zwakke bewijsvoering voor de onvermijdelijkheid van die huurverhogingen. Ik zal niet op de details ingaan, maar ik meen, dat de huurverhogingen van het oude woningbezit op het ogenblik alleen maar kunnen worden gerechtvaardigd, wanneer zij als zodanig een bijdrage vormen voor de opheffing van het woningtekort, wanneer zij dus worden overgeheveld naar de nieuw te bouwen woningen en de hoge huren, die door de hoge bouwkosten noodzakelijk zijn, omlaag drukken.

Wat de prioriteiten betreft, is de Minister-President begonnen met te zeggen, dat er een prioriteitschema is, en hij heeft toen alleen genoemd de woningbouw, die hij de hoogste prioriteit gaf en die hij bovenaan op het lijstje stelt. Wat er verder volgt is niet duidelijk. Er wordt daarna gesproken over het energiebeleid. Ik kan mij niet voorstellen, dat dat een plaats inneemt op de prioriteitenlijst. Vervolgens wordt over de landbouw gesproken. Betekent het, dat de landbouw nummer 2 staat op de prioriteitenlijst? De Minister spreekt verder niet meer over de prioriteiten. Wat de landbouw op zich zelf betreft, daarbij zegt de Minister-President, dat de levensomstandigheden van de agrarische beroepsbevolking zijn achtergebleven bij die van de andere beroepsbevolking. Daarmee zijn wij het eens. Dat is zo, maar is het juist daaruit te concluderen, dat het dus de landbouw in zijn totaliteit slecht gaat? In hoeverre heeft b.v. de pacht een ongunstige invloed op het levensniveau van die agrarische beroepsbevolking? Ik meen, dat ook het pachtbeleid een onderdeel van het totale landbouwbeleid vormt. Ik vraag mij af, in hoeverre hier de agrarische beroepsbevolking, die het inderdaad slecht heeft, niet naar voren wordt geschoven om daardoor niet alleen iets te bereiken voor deze groep, maar vooral voor andere groeperingen, die daar echter schuil gaan en die de hulp misschien niet of niet zo direct nodig hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte sociale zaken. Financiering uit de algemene middelen vormt voor dit Kabinet geen beginselkwestie. Het is geworden een kwestie van afwegen van prioriteiten. Ik meen, dat dit een bedenkelijk zaak wordt, in het bijzonder wanneer het nog zo onduidelijk is welke prioriteit de defensie-uitgaven zullen hebben. Ik vind het bedenkelijk en ook bedroevend voor vele A.O.W.-trekkers, vooral voor hen, die slechts op de A.O.W.-uitkeringen zijn aangewezen, dat zij afhankelijk worden van de wijze, waarop de prioriteiten worden afgewogen, waarbij misschien de defensie-uitgaven tegen-

Lankhorst e. a.

over hun voorzieningen zullen komen te staan. Bij deze sociale paragraaf kom ik dus terug op de positie van de defensie-uitgaven in de prioriteitenlijst.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik mijn beschouwing over de regeringsverklaring in enkele zinnen zou moeten samenvatten, dan zou ik het volgende zeggen. Er is een beleid opgesteld op basis van de vraag: Wat is de laagste prijs voor sociale rust? De ombuiging van het beleid-De Quay, die op sommige punten, o.a. op het punt van de woningbouw, niet valt te ontkennen, vormt de afkoopsom, waarmee de liberale en conservatieve krachten middengroepen en enkele progressieven aan zich hebben weten te binden. Wij zijn erg benieuwd, wat daaruit voor het toekomstige beleid van dit Kabinet zal voortvloeien. Wij zullen in elk geval als, zij het kleine, oppositie zeer op onze hoede zijn.

De heer **Van Dis** (S.G.P.): Mijnheer de Voorzitter! Eindelijk is het er dan van gekomen, dat wij ons wederom tegenover een nieuw ministerie zien geplaatst. Ik zeg „eindelijk”, want het heeft zeer lang geduurd, voordat het na veel geïnformeerd en pogingen tot formatie, alsook na veel gekrakeel in de K.V.P.-fractie en tussen de kandidaat-ministers zo ver is gekomen. Op 15 mei toch hadden de verkiezingen plaats en het duurde tot 22 juli, dus ongeveer tien weken daarna, voor en aler het de laatste formateur, de heer Marijnen, gelukte het nieuwe kabinet tot stand te brengen. Het behoeft dan ook niet te verwonderen, dat deze gang van zaken onder ons volk een zeer slechte indruk heeft gemaakt en dat er in de pers scherpe kritiek op is geleverd. Er werd gewaagd van een zielige, stuntelige vertoning, van een trieste zaak, van een treurspel, terwijl er volgens de heer Beernink, zoals deze op de onlangs door de C.H.U. gehouden zomerconferentie vermeldde, door anderen zelfs werd gesproken van een formatieklucht. Hoezeer echter het gehele verloop van de kabinetsformatie door ons moet worden betreurd, anderzijds mag het niet zo worden voorgesteld, alsof het voor de eerste maal is, dat een kabinetsformatie zo lang heeft geduurd.

In 1956, toen dus de P.v.d.A. bij de kabinetsformatie zeer nauw was betrokken, hadden de kamerverkiezingen plaats op 13 juni. Dr. Drees werd benoemd tot formateur, maar hij slaagde niet. Professor Romme verging het daarop evenals dr. Drees: ook hem gelukte het niet een kabinet te formeren. Hierna kwam professor Lieftinck als informateur, wiens pogingen al evenzeer op een mislukking uitliepen. Opnieuw werd professor Romme voor het formatieambt aangezocht, dat door hem echter niet werd aanvaard. Hij was van oordeel, dat het veel meer in de lijn lag een kabinetsformateur te benoemen uit protestants-christelijke kring. Hierop werd professor De Gaay Fortman als informateur benoemd, wiens pogingen om de K.V.P. en de P.v.d.A. tot elkaar te brengen al evenzeer mislukten. Inmiddels was het al ver in september geworden, zodat er bij de opening van de Staten-Generaal nog geen nieuw ministerie was gevormd. In de aanhef van de Troonrede werd dan ook vermeld, dat, ofschoon er sinds de verkiezingen meer dan drie maanden waren verlopen, het niet mogelijk was gebleken te komen tot de vorming van een kabinet. Wat thans is gebeurd, is derhalve lang niet te vergelijken met wat zich in 1956 heeft voorgedaan. Het werd toen 13 oktober voor en aler het derde ministerie-Drees optrad, terwijl toen toch de P.v.d.A. als de grootste partij met 50 zetels uit de stembus kwam.

Bij de laatste kamerverkiezingen kwam de P.v.d.A. slechts op 43 zetels, dus 7 zetels minder dan in 1956, terwijl de V.V.D. van 13 zetels in 1956 op 16 zetels kwam. Uit de informatieve werkzaamheden van prof. Romme, alsook uit de formatiepogingen van de heer De Kort blijkt echter, dat zij niettegenstaande de in 1956 bij de kabinetsformatie opgedane ervaringen en na wat zich in 1958 op en na de Fakkeldragersdag heeft voorgedaan, de P.v.d.A. niet bij voorbaat hebben willen uitsluiten van deelneming aan het kabinet, dat blijkbaar een vijfpartijen-kabinet zou moeten worden. Dit werd er echter de oorzaak van, dat de kabinetsformatie veel langer heeft geduurd

Van Dis

dan nodig was geweest. Terecht wees drs. Hogendijk in „Elseviers Weekblad” van 29 juni erop, dat de foute gang van zaken reeds bij prof. Romme is begonnen en dat de heer De Kort hiervan het slachtoffer werd. Hij speelde de socialisten en liberalen tegen elkaar uit om zelf geen keus te behoeven te maken, waaraan toen door de fractievoorzitter van de V.V.D. de heer Toxopeus een einde werd gemaakt. Dat de P.v.d.A. weer gaarne het regeringskasteel wenst te beklimmen was voorheen reeds meermalen gebleken. Toen de heer Burger nog fractievoorzitter was van de P.v.d.A. werd daarop door hem meer dan eens niet onduidelijk gezinspeeld. Ook het stemmen van de P.v.d.A. voor de mammoetwet, niettegenstaande deze wet ook in de kringen van het openbaar onderwijs op zulke sterke bezwaren stuitte, werd door velen gezien als een bewijs van toenadering tot de K.V.P. met het oog op de in zicht zijnde kabinetsformatie. Dat deze zienswijze juist is, wordt door mij niet beweerd en laat ik ook geheel in het midden. Ik constateer slechts, dat er in die geest over gesproken en in sommige persorganen ook over geschreven werd. Voorts is uit de vele concessies, die de heer Vondeling bij de kabinetsformatie heeft gedaan, toen de formateur de geachte afgevaardigde de heer De Kort de deur voor de P.v.d.A. nog niet had toegesloten, wel zonneklaar aan het licht gekomen, dat de fractie van de P.v.d.A. op deelneming aan het kabinet hoge prijs stelde.

De heer Stuurhof had vóór de verkiezingen weleens verklaard, dat er veel rode wijn in het water zou moeten worden gedaan, indien de P.v.d.A. in het nieuwe ministerie zitting zou willen nemen, maar toen het zover was, dat hierover besprekingen plaats hadden, deed de geachte afgevaardigde de heer Vondeling het omgekeerde. Hij deed veel water in de rode wijn, zelfs zoveel, dat het de indruk wekte, alsof de heer De Kort een vijfpartijen-kabinet zou vormen. Ook toen dit van de baan was, bleven wij nog in het onzekere, of de formateur, de heer De Kort, de P.v.d.A. of de V.V.D. zou kiezen. De heer Vondeling moet dus met het doen van concessies wel zeer ver zijn gegaan, want zelfs dr. Veldkamp heeft vóór de verkiezingen aangaande de P.v.d.A. met haar verkiezingsleuzen verklaard, dat zij danig aan „Sinterklazerij” deed. Niettemin was er in de K.V.P. duidelijk een stroming te onderkennen, die gaarne met de P.v.d.A. in zee had willen gaan. Dit blijkt wel duidelijk uit het feit, dat de K.A.B. en het N.V.V. kort vóór de Kamerverkiezingen zelfs een gemeenschappelijk program hadden opgesteld, dat niet alleen aan de leden van de beide Kamers der Staten-Generaal, maar ook aan de informateur prof. Romme werd toegezonden, met het kennelijke doel een zekere druk op hem uit te oefenen. Als tolk van deze stroming in de rooms-katholieke gelederen fungeerde „de Volkskrant” van 17 juni in een brief van „bevriende zijde”, waaruit overduidelijk bleek, dat daarin aan de P.v.d.A. de voorkeur werd gegeven boven de V.V.D.

Ook in de protestants-christelijke partijen echter waren er, die liever met de P.v.d.A. dan met de V.V.D. in zee gingen. In het „Christelijk-Historisch Weekblad” van 21 juni was het de heer Buddingh, die er ronduit voor uitkwam, dat zijn voorkeur uitging naar een vierpartijen-kabinet, waarbij de socialisten de plaats zouden innemen van de liberalen. In de A.R.P. zijn er ongetwijfeld ook, die er precies zo over denken en die het niet eens zijn met de stelling, dat de uitslag der verkiezingen heeft aangetoond, dat ons volk voortzetting wenst van het beleid van het Kabinet-De Quay en een kabinet van dezelfde politieke samenstelling. De antirevolutionaire en christelijk-historische Kamerfracties hebben hierover echter blijkbaar anders gedacht, terwijl ook de heer De Kort zich, zoals zo even reeds door mij werd opgemerkt, genoodzaakt zag voor de V.V.D. te kiezen.

Het is niet mijn voornemen in te gaan op alle bijzonderheden, die zich bij en na de formatiepogingen van de heer De Kort hebben voorgedaan, indien dit al mogelijk ware. Een feit is, dat de heer De Kort de hem verleende opdracht teruggaf en dat prof. Beel tot informateur werd benoemd. Nadat deze

Van Dis

eerst een onderhoud had gehad met de directeur van het Centraal Planbureau en ook met de heer Vondeling, kwam hij tot de conclusie, dat niet met de P.v.d.A., maar met de V.V.D. in zee moest worden gegaan. Op deze basis werkte de formateur, prof. De Quay, verder. Deze zag zijn pogingen echter bemoeilijkt door een deel van de K.V.P.-fractie onder aanvoering van de heer Veldkamp, niettegenstaande de fractievoorzitter van de K.V.P. met het te Wassenaar gesloten akkoord zijn instemming had betuigd. Toen eenmaal de fractie van de K.V.P. zich in grote meerderheid voor het Wassenaarse akkoord had verklaard, reed de heer Veldkamp de formateur prof. De Quay opnieuw in de wielen, toen deze zich ging bezighouden met de zetelbezetting. Het gevolg was, dat ook prof. De Quay zijn opdracht teruggaf en dat de heer Marijnen als formateur optrad, wat ertoe leidde, dat er ten slotte na ca. 70 dagen een kabinet tot stand kwam, dat de Minister-President hedenmiddag aan de Kamer heeft voorgesteld.

Vertoont het geheel van deze kabinetsformatie al geen verheffende indruk, een andere kwestie is, of de gevolgde weg wel in overeenstemming met de Grondwet is. Het komt ons voor, dat dit niet het geval is. Wij delen in dezen het gevoelen van prof. Van Bemmelen, die onlangs in een publikatie in „De Telegraaf” erop wees, dat allerminst volgens artikel 86 van de Grondwet wordt gehandeld, wanneer tevoren het Parlement en zelfs bepaalde groepen en partijen in de vorming van een kabinet worden betrokken. Deze manier van handelen, die veel op een koehandel gaat gelijken, moet ertoe leiden, dat er zoveel kostbare tijd mee heengaat, voor en aler er een kabinet tot stand komt. Zeer terecht merkte genoemde hoogleraar dan ook op, dat er mensen moeten regeren, in wie het Staatshoofd zowel als het Parlement vertrouwen heeft, en niet personen, die van tevoren het vertrouwen van de meerderheid van het Parlement hebben verkregen. Op de manier, waarop het er thans naartoe gaat, heeft artikel 86 van de Grondwet vrijwel zijn betekenis verloren en heeft het er veel van weg, dat Ministers in plaats van door de Koningin door de Staten-Generaal benoemd en naar welgevallen ontslagen worden. Prof. Van Bemmelen aarzeld dan ook niet te verklaren, dat de huidige praktijk in strijd met de Grondwet en de eerbied voor het Koningschap is.

In dit verband wensen wij dan ook op te merken, dat wij het eens zijn met het standpunt, dat zowel door de V.V.D. als door de C.H.U. wordt ingenomen, nl. dat tevoren geen ver gaande afspraken behoren te worden gemaakt. Met de passage uit de regeringsverklaring, waarin de Regering te kennen geeft, dat zij aan eigen verantwoordelijkheid gestalte wenst te geven, wat mede inhoudt de vrijheid van het Kabinet om een beleid te voeren, dat zich aanpast aan gewijzigde verhoudingen en wisselende omstandigheden, kunnen wij dan ook met behoud van onze eigen verantwoordelijkheid en in verbondenheid aan de door ons voorgestane beginselen onze instemming geven.

Wat nu betreft ons standpunt inzake het geven van voorkeur aan de P.v.d.A. of aan de V.V.D. merk ik op, dat men deze kwestie van twee kanten kan bezien, namelijk van de principiële en van de praktische zijde.

Wat de principiële zijde betreft, moeten wij constateren, dat de liberalen en de socialisten, hoezeer dezen in andere opzichten ook van elkaar verschillen, in grondbeginselen eigenlijk één zijn. Beiden gaan namelijk van het revolutionaire standpunt uit, dat niet de soevereiniteit Gods het richtsnoer van het staatkundig beleid behoort te zijn, maar de soevereiniteit van het volk en voorts, dat niet Gods Woord, maar de menselijke rede daarin wordt gevolgd. Wat de godsdienst betreft, staan beiden dan ook op het standpunt, dat, hoewel men de waarde hiervan niet zal willen ontkennen, deze toch privaatzak behoort te blijven, zodat men er niet mede op het terrein van de staatkunde moet komen.

Ik zal op deze belangrijke aangelegenheid nu niet verder ingaan, daar dit beter zal kunnen worden gedaan bij de eerstvolgende algemene politieke beschouwingen. Toch kunnen wij er thans niet geheel buiten blijven in verband met de regeringsver-

klaring, daar deze helaas onmiskenbaar het bewijs ervan levert, dat de enige goede grondslag, waarbij ons volk wel zou varen, wordt gemist. Wij kunnen dan ook onmogelijk de grondslag, waarop dit Kabinet is gevestigd, aanvaarden, ja, wij zien ons zelfs verplicht deze te bestrijden. Wat deze grondslag betreft is er dan ook geen enkel verschil met het vorige Kabinet en zou er al evenmin verschil zijn met een kabinet, waarin de V.V.D. door de P.v.d.A. zou zijn vervangen. Zo ging het vorige Kabinet, waarvan ook de V.V.D. deel uitmaakte, er zelfs toe over, de gokwoede in niet geringe mate te bevorderen door de voetbaltoto wettelijke sanctie te verlenen. Voorts bleef het Kabinet-De Quay in gebreke al zulke maatregelen te nemen, waartoe het als Gods dienaar verplicht was en waartoe ook het nieuwe Kabinet verplicht is. Ik denk, om maar enkele punten te noemen, ten einde ons zoveel mogelijk te beperken, aan de strafbaarstelling van de ontheiliging van Gods Naam en dag, waarmede het in ons land zo alldroevigst gesteld is. Voorts zij melding gemaakt van de zedenverwilderings, die zich allereuwe openbaart. Nachtclubs, waarop vanaf de openbare straat door middel van zinneprikkende platen de aandacht van jong en oud wordt gevestigd, verzeen in de grote steden als paddestoelen uit de grond. Boeken, tijdschriften en plaatwerken, voor iedereen vrijelijk te koop, dragen tot de ondermijning der zeden niet weinig bij. Toch lieten de vorige regeringen dit kwaad in naam der vrijheid maar voortwoekeren en wij hebben niet het minste vertrouwen, dat het er onder dit nieuwe Kabinet anders en beter mee zal gaan. Wij konden althans in de regeringsverklaring zelfs geen woord vinden, dat erop wijst, dat dit Kabinet het roer zal omwenden en in dezen anders zal optreden.

Het materiële neemt in deze verklaring een zeer grote plaats in, evenals dit onder de vorige kabinetten het geval was. Men make hieruit echter niet op, dat de stoffelijke noden van ons volk ons niet ter harte gaan of dat deze voor ons een onverschillige zaak zouden zijn. Het tegendeel is het geval. Wij zijn echter van oordeel, dat de stoffelijke belangen het allerbeste behartigd worden, wanneer er wordt geregeerd naar het onfeilbare richtsnoer van Gods Woord en Wet, zodat de eeuwige geestelijke belangen niet worden ten achter gesteld bij de tijdelijke en stoffelijke belangen.

Nu zou de Regering mij kunnen wijzen op de passage in haar regeringsverklaring, waarin zij een aanduiding geeft van de beginselen, waarvan dit Kabinet wenst uit te gaan. Dienaangaande verwijst de Regering naar een soortgelijke passage in de regeringsverklaring van het vorige kabinet, waarin werd gesteld dat de christelijke grondslag van onze beschaving van zoveel betekenis voor de ontwikkeling der menselijke persoonlijkheid is. Hoewel in deze zinsnede het woord „christelijk” voorkomt, wordt daaraan allerminst die betekenis gegeven, die daaraan behoort te worden toegekend. Wij zien het woord „christelijk” maar al te zeer gebruikt in de zin, zoals mr. Groen van Prinsterer in zijn tijd reeds erover opmerkte, dat hoe meer dit woord wordt gebruikt des te minder er van Christus en Zijn Woord in is, wat in het wezen van de zaak niet anders is dan een schromelijk misbruik van die naam. Het woord „christelijk” is in onze dagen weder volop in zwang en dient zelfs als vlag om allerlei onchristelijke lading te dekken. Men spreekt zelfs van christelijke toneelclubs, van christelijke dansclubs en ook al van christelijke canavalsfeesten, terwijl dit allemaal niet anders dan wereldse vermaken zijn, die allesbehalve christelijk en veelal antichristelijk moeten worden genoemd.

Wanneer wij de regeringsverklaring verder volgen, bemerken wij al direct, dat de mens daarin in het middelpunt wordt gesteld. Er wordt gesproken van de eerbiediging van de persoonlijkheid van de mens en van zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid, punten, die zeer zeker grote waarde hebben, doch ons bezwaar is, dat dit alles maar al te zeer staat in het teken van datgene, waarmede in onze tijd zozeer geschermd wordt, nl. in het teken van de z.g. rechten van de mens, terwijl de rechten Gods vertrappt en genegeerd worden.

Dit treffen wij ook aan bij de internationale organisaties, zoals die van de Verenigde Naties, waaraan ook deze Regering

Van Dis

volgens de regeringsverklaring haar hart heeft verpand. Dit doet zij al evenzeer ten aanzien van de E.E.G., de integratie van Europa en nog andere onderwerpen. Het zal bij volgende gelegenheden nog wel nader blijken, dat wij in dezen de Regering niet kunnen volgen. Met name tegen de integratie van Europa hebben wij zeer ernstige bezwaren, omdat deze zou gaan ten koste van de zelfstandigheid van onze natie, voorts omdat wij daarin grote gevaren zien vanwege de overheersende invloed, die Rome in een geïntegreerd Europa zou verkrijgen, en ook, omdat wij erin zien een devaluatie van het koningschap onder het Huis van Oranje.

Wat voorts de E.E.G. betreft: wat zijn hierover al niet hoogdravende beschouwingen ten beste gegeven door de voorstanders van deze gemeenschap, die ook in het nieuwe Kabinet zo ruim vertegenwoordigd zijn. Wij zien echter in deze dagen hoe het daarmee gesteld is. Duizenden bij duizenden komkommers worden doorgedraaid, omdat Duitsland de invoer ervan heeft verboden. Gevreesd wordt, dat straks met de tomaten, het fruit, de aardappelen en misschien wel met meer produkten hetzelfde zal gebeuren. Kort geleden sloot Frankrijk al evenzeer zijn grenzen voor bepaalde groenten, zodat de veelgeroemde E.E.G. danig in het gedrang komt. Duitsland doet echter niets, wat het niet mag doen. Het komt voor de belangen van zijn eigen tuinbouw op en handelt geheel overeenkomstig de bepalingen van de E.E.G. De Nederlandse tuinders zijn er echter inmiddels de dupe van en moeten constateren, dat heel die E.E.G. hen in de steek laat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zoëven opgemerkt, dat ook de stoffelijke belangen van ons volk ons wel degelijk ter harte gaan. Als bewijs hiervan wijs ik op een onderwerp, waarover in de regeringsverklaring ook het een en ander wordt vermeld. Door ons is nl. voortdurend opgekomen voor een ingrijpende beperking der hoog gestegen uitgaven en voor een krachtige verlaging der hoge belastingen, die op alle groepen van de bevolking een uiterst zware last leggen. Vooral de lagere inkomens en de middengroepen worden door de sterke progressie in bijzondere mate getroffen. Die belastingdruk wordt bovendien nog verzaard door allerlei lasten, voortvloeiende o.m. uit de Algemene Ouderdomswet en de Algemene Kinderbijslagwet, waarvoor velen zelfs moeten opbrengen zonder hiervan ooit zelf enige uitkering te genieten. Wij denken hierbij aan gehuwden zonder kinderen en aan de vele ongehuwden, die ook al in de inkomstenbelasting zo onbillijk zwaar worden aangeslagen. Wij gevoelen ons dan ook gedrongen bij de Regering te bepleiten, dat zij al het mogelijke zal doen om te komen tot een ingrijpende verlaging van de belastingen. De hoge belastingen toch zijn een sta-in-de-weg voor de bezitsvorming, omdat zij de mogelijkheid tot sparen belemmeren. Zij vormen ook een rem voor de bloei van tal van bedrijven, vooral van middelgrote en kleine bedrijven. Ook ten aanzien van het bedrijfsleven is een behoorlijke vermindering van de belastingdruk hoog nodig. Om tot die vermindering te komen is het beslist noodzakelijk, dat de staatsuitgaven, die de laatste jaren zo uitzonderlijk hoog zijn gestegen, in belangrijke mate worden verlaagd.

Mijnheer de Voorzitter! Een ander onderwerp, waarover ik thans enkele opmerkingen wens te maken, betreft de woningvoorziening, waarover in een deel van de regeringsverklaring ook wordt gehandeld. Het is daarmee nog steeds allerbedroevendst gesteld. Bijna 20 jaar na de oorlog zijn er nog steeds tal van jonggehuwden en vele anderen, die nog maar steeds geen behoorlijke huisvesting kunnen verkrijgen. Er zal dan ook alles op alles moeten worden gezet om in de kortst mogelijke tijd de woningnood te doen beëindigen. Wij hebben in deze Kamer steeds bepleit, dat daartoe o.m. nodig is de particuliere bouw ruimere armslag te geven, ook voor het bouwen van arbeiderswoningen. De ervaring, opgedaan in de jaren na de eerste wereldoorlog, heeft toch genoegzaam bewezen, dat de particuliere bouw wel degelijk in staat is, arbeiderswoningen tegen een redelijke huurprijs te bouwen, en ook in deze tijd is het sedert 1960 bewezen, dat de particuliere bouwers

in staat zijn, goede huurwoningen te bouwen met huren, die liggen tussen de f 65 en f 100 per maand. Dit komt er dus op neer, dat het huurniveau van deze particuliere woningen gelijk en in vele gevallen zelfs lager ligt dan van de woningwetwoningen. Bovendien is het bewijs geleverd, dat de particuliere bouw vlugger en voordeliger werkt en ook woningen van betere kwaliteit produceert. Wij willen echter niet zeggen, dat de woningwetwoningen helemaal overbodig zijn. Ook deze woningen zijn nodig, maar dan voor het doel, waarvoor de Woningwet in het leven is geroepen. Wij zijn dan ook van oordeel, dat een aantal van 45 000 woningwetwoningen veel te hoog is en dat het particuliere bouw sterker zou behoren te worden ingeschakeld. Tevens achten wij het van het allergrootste belang, dat de bureaucratie bij de woningbouw sterk wordt ingekrompen, terwijl ook van de industriële bouw in ruimere mate behoort te worden gebruik gemaakt.

Thans, mijnheer de Voorzitter, wens ik nog enkele opmerkingen te maken betreffende een kwestie, die de laatste tijd nogal veel ter sprake is geweest en die ook in de regeringsverklaring wordt genoemd, nl. die van de P.B.O. Dit onderdeel werd onder het vorige kabinet behartigd door de Staatssecretaris van Algemene Zaken de heer Schmelzer, doch is thans, zoals de Minister-President mededeelde, overgebracht naar het Departement van Sociale Zaken. Tot nu toe is steeds afgezien van het toepassen van dwang om tot het formeren van een P.B.O.-lichaam over te gaan, maar het onlangs ingediende wetsontwerp beoogt daarin verandering aan te brengen. Ik ga op dit wetsontwerp vanzelfsprekend thans niet in, doch volsta met te verklaren, dat wij besliste tegenstanders zijn van al wat zweemt naar het toepassen van dwang met betrekking tot de on-Nederlandse P.B.O. Wij staan daarin niet alleen, zoals zo menigmaal het geval is, wanneer het de door ons voorgestane beginselen betreft. In verscheidene takken van het bedrijfsleven staat men beslist afwijzend tegen de P.B.O. In het jaarverslag over 1962 van de rooms-katholieke organisatie van werkgevers wordt dienaangaande op blz. 6 vermeld, dat de werkgevers in de textiel-, de bouw-, de papier-, de leder-, de sigaren-, de baksteen-, de metaal-, de rubbernijverheid, alsmede die in het wegvervoer onomwonden hebben uitgesproken, dat er bij hen generlei behoefte bestaat aan de instelling van een bedrijfsorgaan volgens de Wet op de P.B.O. Tevens wordt daarbij vermeld, dat ook de werknemers weinig enthousiasme hebben getoond om belangrijke zaken, zoals de vaststelling van lonen en andere arbeidsvoorwaarden, in de publiekrechtelijke organen onder te brengen. Hoewel voorts onwederlegbaar is gebleken, dat de P.B.O. absoluut onnodig is voor het bevorderen of het in stand houden van de welvaart, daar de bedrijven, die bij geen bedrijfschap zijn aangesloten, over het algemeen een periode van welvaart hebben doorgemaakt en nog doormaken, wil men toch de P.B.O. met alle geweld in stand houden, zoals uit de regeringsverklaring wel overduidelijk blijkt. En dat terwijl de praktijk al evenzeer heeft bewezen, dat de P.B.O. helemaal niet nodig is met het oog op de arbeidsrust en de arbeidsvrede, daar hierover niet te klagen valt, niettegenstaande het ontbreken van bedrijfschappen in tal van bedrijfstakken. Veeleer kan daarentegen worden gesteld, dat de Wet op de P.B.O., waaruit de schappen voortkomen, een haard van onrust en onvrede in zich bergt. Dat is de laatste maanden wel heel sterk tot uiting gekomen met betrekking tot het Landbouwschap, dat zelfs zo ver ging om voor een luttel bedrag op hele boerderijen beslag te leggen, deze te doen verkopen en ten slotte bij bar winterweer een drietal boerengezinnen op straat te zetten. Groot was de verontwaardiging, die dit optreden verwekte, niet slechts onder de boeren, maar ook onder burgers, gelijk uit ingezonden stukken in dagbladen van allerlei schakering te zien was en ook bij de uitslag der verkiezingen wel zonneklaar is gebleken. En het zijn niet alleen de boeren, die met grote tegenzin vervuld zijn tegen het Landbouwschap, waarbij zij tegen hun wil zijn ingeschakeld; ook in andere bedrijfstakken, zoals die van de schilders, schoenmakers, kappers, enz., is de ontevredenheid over het

Van Dis e. a.

„schap” al niet minder. Dat dit nog niet meer naar buiten komt, vindt zijn oorzaak o.m. hierin, dat men bij andere schappen veel gematigder te werk is gegaan dan de heren van het Landbouwschap. Zo werd mij onlangs medegedeeld, dat er onder de schilders ook al velen zijn, die van heel het schildersbedrijfschap niets willen weten en er ook geen cent voor betalen. Het bestuur heeft zich er echter voor gewacht de deurwaarder op deze schilders af te sturen, beslag op hun eigendommen te laten leggen en deze te laten verkopen. Men laat hen zoveel mogelijk met rust, zodat het verzet niet naar buiten treedt, zoals dit bij het Landbouwschap het geval is geweest en nog steeds is.

Ook onder de fotografen werd het verzet tegen het bedrijfschap de laatste tijd openbaar. Tal van fotografen klagen er steen en been over, dat het schap, waarbij zij tegen hun wil zijn ingeschakeld en waarvoor nu maar liefst 2150 fotografen jaarlijks heffingen moeten opbrengen, door slechts 45 — zegge: 45! — fotografen destijds in het leven is geroepen. Twee procent ringeloort alzo 98 pct. en wie zich daartegen verzet, wordt een gevaar voor de democratie genoemd, terwijl hierbij van democratie helemaal geen sprake is. Het zijn zuiver Hitleriaanse of Russische toestanden, waarbij een kleine minderheid aan een grote meerderheid haar wil oplegt. Er zou dan ook alle reden voor de Regering zijn, heel de P.B.O. op te ruimen, doch uit de regeringsverklaring blijkt wel zonneklaar, dat dit van haar niet is te verwachten.

Wat de landbouw betreft, deze verkeert inderdaad in zeer moeilijke omstandigheden. De Regering zal aan deze belangrijke tak van het bedrijfsleven haar volle aandacht behoren te geven. Of zij echter in haar regeringsverklaring de weg heeft aangegeven, die tot verbetering zal leiden, daarop zijn wij allerminst gerust. Met name hebben wij altijd zeer ernstige bezwaren gehad tegen het opruimen van kleine boerenbedrijven en die bezwaren bestaan bij ons nog. Wat de ruilverkaveling betreft, moeten wij opkomen tegen de praktijk, boeren, die niet verschijnen, als voorstanders van verkaveling aan te merken. Ook komt het bij ruilverkavelingen voor, dat de een er beter, maar de ander er veel slechter van wordt.

Ten slotte, mijnheer de Voorzitter, moeten wij onze teleurstelling erover uitspreken, dat in de regeringsverklaring wel alle aandacht wordt geschonken aan het herstel van de betrekkingen met Indonesië, maar dat over Ambon, over de Republiek der Zuid-Molukken en over Nieuw-Guinea met geen woord wordt gerept, hoewel nog maar kort geleden van Indonesische zijde is te kennen gegeven, dat de Papoea's niet op zelfbeschikking behoeven te rekenen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten, omdat alle in de regeringsverklaring besproken onderwerpen bij de begrotingsbehandeling nog nader aan de orde zullen komen.

De vergadering wordt te 18.06 uur geschorst en te 20.15 uur hervat.

De heer **Jongeling** (G.P.V.): Mijnheer de Voorzitter! Er is een tijd om te zwijgen en een tijd om te spreken. Wie als nieuweling zijn intrede doet in deze Kamer, in een kring, die voor een deel bestaat uit ervaren parlementariërs, die zal wijs doen, aanvankelijk het meest te zwijgen en aandachtig te luisteren. Ik heb dat ook gedaan in de achter ons liggende vergaderingen van deze buitengewone zitting.

Vandaag kan ik het niet doen, gezien enerzijds de regeringsverklaring en anderzijds mijn positie als enige vertegenwoordiger van een partij, die nog niet eerder in deze Kamer vertegenwoordigd was. Mijnheer de Voorzitter, ik vertrouw erop, dat u mij in deze omstandigheden dit ietwat vroegtijdig spreken wel ten goede zult willen houden.

Er is een nieuw kabinet en dat is op zich zelf een reden tot blijdschap. Er is ook reden voor lof en erkentelijkheid jegens de formateur, die in een moeilijke situatie snel en bijna geruisloos heeft gewerkt, onder andere dank zij de telefoon. Maar er is, helaas, weinig goeds te zeggen van de voorafgaande formatie- en informatiepogingen; ook daarvoor heeft de Minister-

Jongeling

President, die trouwens op een en ander heeft voortgebouwd, formeel de verantwoordelijkheid op zich genomen.

Mr. L. W. G. Scholten, die indertijd lid van deze Kamer is geweest, heeft in 1958, bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in het staatsrecht aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, een rede uitgesproken over „Het koningschap onder Wilhelmina”. Die rede was een sterk en gedocumenteerd pleidooi voor erkenning en eerbiediging van het dualisme in ons staatsbestel, waarin zowel de eigenrechtelijke positie van de soeverein als de originaire rechten en vrijheden van het Nederlandse volk tot gelding komen.

Prof. Scholten wees erop, dat bij het einde van de negentiende eeuw het monisme, dat het eigen recht van de soeverein volkomen uitholt, vrijwel had getriomfeerd, maar dat er tijdens de regering van Koningin Wilhelmina in theorie en praktijk een terugkeer kwam tot het door de Grondwet erkende dualisme. Hij acht dat, mijns inziens terecht, een zeer gelukkige ontwikkeling.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat de ontwikkeling na de tweede wereldoorlog over het algemeen veel minder gelukkig is geweest en veelszins een terugval te zien gaf in de richting van het monistische stelsel. Dit geldt, meen ik, ook van de thans beëindigde kabinetsformatie.

Wij hebben het optreden gezien van twee informateurs en drie formateurs en van deze laatsten deden twee ook weinig anders dan informeren naar de wil van de kamerfracties. Die wil, gekristalliseerd in soms moeizaam verkregen meerderheidsuitspraken, scheen ook voor de formateur wel wet te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Zo moet het toch niet! Wetten komen in ons land tot stand in overleg met de volksvertegenwoordiging; kabinetten behoren tot stand te komen, doordat de formateur zelfstandig de hoofdlijnen van een regeringsprogramma ontwerpt en daarover dan nader overleg pleegt met degenen, die hij voor de ministersposten aanzoekt. Hij houdt daarbij uiteraard doorlopend in het oog, dat het Kabinet met de volksvertegenwoordiging zal moeten samenwerken. Hij zal zijn formateurstaak ook moeten vervullen binnen het kader van de door de Koningin geformuleerde opdracht. Maar in dat raam handelt hij dan toch ook zelfstandig, in overleg met de soeverein. De beurt van de Kamer, dus ook van de fracties, komt, als het nieuwe Kabinet zich met de regeringsverklaring aan het parlement presenteert, dus vandaag en niet eerder.

Dàn wordt de ontmoeting met het parlement ook zinvol. Dàn is zij in geen enkel opzicht een spiegelgevecht, want Kabinet en fracties hebben zich dàn niet bij voorbaat door allerlei afspraken aan elkaar gebonden.

Ditmaal is het anders gegaan. De Minister-President heeft zijn Kabinet gekarakteriseerd als een parlementair kabinet. De begrippen „parlementair” en „extra-parlementair” hebben in de loop der tijden nogal wat betekenisverschuiving ondergaan, maar tegenwoordig legt men het criterium toch vooral bij de vraag: zijn er voorafgaande afspraken met steuntoezeggende fracties, of zijn ze er niet.

Welnu, ze zijn er blijkbaar. Er is een akkoord van Wassenaar gesloten met vier fractievoorzitters, die op hun beurt hun fracties raadpleegden.

Een Wassenaar is volgens het woordenboek een bepaalde maanstand, waarbij dit hemellichaam heel weinig licht verspreidt. Ook het sluiten van dit bindend akkoord van Wassenaar acht ik in staatsrechtelijk opzicht een nogal duistere zaak.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik nu iets ga zeggen over de doelstellingen van dit Kabinet, dan stel ik voorop, dat ik graag respect betuig zowel voor de hoogheid van het ambt als voor de personen van de bewindslieden. Dit mag evenwel geen verhindering zijn voor het kritisch bekijken van Kabinet en program.

Dan is er naar mijn diepste overtuiging één norm, waaraan dit kabinet en elk kabinet getoetst moet worden. Die norm ligt in de vraag: zal dit Kabinet er door zijn arbeid aan meewerken, dat de Nederlandse natie de handen uit de mouwen gaat steken om vol energie de taak aan te vatten, die de al-

Jongeling

machtige God aan volken en enkelingen heeft gegeven: de taak om heel de schepping, dus ook dit stukje Nederland, dat ons als woon- en werkplaats is gegeven, tot de rijkste ontwikkeling te brengen en om in en door die arbeid de Schepper lof toe te brengen.

De bevordering van die taak, die al op de eerste bladzijde van de Heilige Schrift aan de mensheid wordt voorgeschreven, de taak, de aarde te ontwikkelen, is óók de roeping van de overheid. Ik zou zo graag als doelstelling van dit Kabinet hebben gezien: de ontwikkeling van ons land, met het publieke oogmerk hierdoor Gods naam groot te maken.

Als het zó gesteld wordt, dan komt er weer perspectief, ook voor een klein land als Nederland, want een natie, die zich in dienst stelt van de grote, hemelse Opdrachtgever, heeft een toekomst. Dan komt er weer bezieling in ons volk, want als er één ding is, dat echte bezieling aan een natie kan geven, dan is het een frisse aanpak, die tot eerste waarde op dees' aarde stelt: de eer van God Almachtig.

Mijnheer de Voorzitter! De overheid kan dit niet alleen bereiken. Daartoe is ook een veranderde volksgeest nodig. Maar de overheid kan wél voor háár deel ons volk daarin voorgaan en daartoe opwekken, en dat is haar taak.

In de achter ons liggende jaren is het uitgangspunt niet allereerst geweest de vervulling van deze scheppingsopdracht, maar het scheppen van welvaart. Ik meen, dat dit ook het uitgangspunt is van het nieuwe Kabinet. De vraag: wie bracht en belooft de meeste welvaart, heeft heel de verkiezingsstrijd beheerst en zij beheerste ook voor een groot deel de strijd om de kabinetsformatie. De neerslag daarvan vinden we in het regeringsprogramma. En dan ben ik niet gerust.

Ik verwacht de welvaart niet. Zij kan een zegen zijn, als zij vrucht is van trouwe plichtsvervulling. Maar de ontwikkelingsstaak, het vervullen van de goddelijke opdracht, moet vooropstaan, b.v. in gevallen, waarin die taak boekhoudkundig geen direct voordeel oplevert, maar daarmee mensen geholpen worden in de vervulling van hun ambt en plicht.

Mijnheer de Voorzitter! Wij leven in een tijd, waarin het gepraat over internationale samenwerking niet van de lucht is. De daden zijn vaak anders en veel minder mooi dan de woorden. Dat ondervinden vandaag de komkommerskeikers in het Westland. Dat ondervinden ook de regeringspersonen, die op E.E.G.-conferenties pleiten voor toetreding van Engeland en die daarbij op het Franse veto stoten.

Het Gereformeerd Politiek Verbond is niet tegen internationale samenwerking; het is er positief vóór, maar het wil géén staatkundige opsmelting van Nederland in een Europese staat.

Op dit moment is het gevaar van zulk een opsmelting misschien geringer dan zo'n tien jaar geleden, in de wilde tijd van de Europa-referendums in Delft en Bolsward en van bovenationale politieke en militaire constructies, maar die tijdelijke vermindering van dit gevaar voor onze nationale soevereiniteit en identiteit is toe te schrijven aan buitenlandse factoren en helaas niet aan de vaste wil van de Nederlandse natie om zich zelf te blijven.

Ook het streven van dit Kabinet zal gericht zijn op de politieke eenwording van Europa, één van de bouwstenen van prof. Romme. Het is overgenomen in het akkoord van Wassenaar en het staat dus in het regeringsprogramma: de politieke eenwording van Europa. Welnu, mijnheer de Voorzitter, men kan geen omelet bakken zonder eieren te breken. Wie een nieuwe eenheidsstaat Europa gaat bouwen uit een aantal bestaande staten, vernietigt de zelfstandigheid van de oude staten en indien in dat nieuwe, grotere geheel misschien grote staten door de massiviteit van hun gewicht en getal nog een zekere mate van zelfstandigheid kunnen behouden, de kleintjes gaan er het eerst aan. Ik ben op zich zelf blij, dat de heer Luns, die weleens blijk heeft gegeven van een pro-Nederland-complex en die zich waakzaam heeft betoond tegen het Franse streven naar hegemonie in een continentaal klein-Europa, minister van Buitenlandse Zaken is gebleven. Maar ik had in het

regeringsprogramma graag de duidelijke uitspraak gevonden, die de leden van de C.H.U. in een ander verband wel citeren; nl.: „Wij wensen te blijven onszelf!”

Dat sluit geen samenwerking uit; het sluit samenwerking in! Enige maanden geleden is een adres gezonden aan de toenmalige Minister-President en de Minister van Buitenlandse Zaken — ik was zelf één van de ondertekenaars —, waarin werd gepleit voor meer overleg en nauwer samengaan van de kleine Noordzeestaten (de Benelux en de Scandinavische landen) in de geest van het Oslo-pact van vóór de oorlog. Deze kleine staten, die geen hegemonistisch streven kennen en die veel gemeenschappelijks hebben, zouden in een tijd van toenemende blokvorming veel sterker staan tegen allerlei gevaren, als zij veelvuldig samen overleg pleegden. Helaas vind ik van dit inzicht niets in de regeringsverklaring.

De uitkeringen van de A.O.W. zullen wellicht worden opgetrokken met staatsgeld, welk staatsgeld dan uiteraard aan andere doelstellingen moet worden onttrokken, want de Nederlandse gulden heeft de onaangename eigenschap, dat men deze maar één keer kan uitgeven. Maar daardoor zullen ook de ouderen, die helemaal geen A.O.W.-uitkeringen nodig hebben, extra-uitkeringen ontvangen uit de algemene middelen. Dat niet-behoefte deel van ons volk zou nog aanzienlijk groter zijn, als de overheid meer zorg ging besteden aan de waardevermindering van het geld. Inflatie is een sluipend proces van financiële tering, dat juist de ouden van dagen steeds meer afhankelijk maakt van de staatsruif.

De landbouw zal bij de kabinetsbeslissingen hoge voorrang krijgen en er zullen, als ik het goed zie — er zijn geen cijfers genoemd, maar dit ligt wel in de rede — voor de gezondmaking van deze bedrijfstak belangrijke sommen worden uitgetrokken. Dat vind ik een goed ding, want het behoud van een krachtig, redelijk welvend agrarisch volksdeel is voor Nederland een noodzaak, ook uit een oogpunt van nationale zelfstandigheid. Handelingen 12 : 20 kan ons leren, wat er overblijft van de vrijheid van een volk, dat voor zijn voeding geheel afhankelijk is van het buitenland. De Tyriërs en Sidoniërs moesten de despoot Herodes om vrede smeken, omdat ze anders geen koren kregen.

Ik koester de hoop, dat Zijne Excellentie Minister Biesheuvel de sanering van de landbouw niet bovenal zal zoeken in afvloeiing van steeds meer boerenzoons naar de fabriek. Ook het kleine boerenbedrijf moet, als het even kan, een kans op voortbestaan krijgen. Er is, meen ik, met modernisering en met gedeeltelijke omschakeling in de richting van akkerbouw, van fruitteelt, zaadteelt en andere vormen van tuinbouw vaak nog heel wat te bereiken.

Bij een koude sanering, die alle kleintjes naar de industrie drijft, krijgen wij misschien wel een goedkopere en meer rationele produktie per eenheid van oppervlakte, maar tegelijk richten wij een geestelijke schade aan, die ons zwaarder moet wegen dan het (problematisch) stoffelijk voordeel.

Mijnheer de Voorzitter! Voor en na de verkiezingen is het Landbouwschap nogal over de tong gegaan. Er waren en zijn telkens weer arrestaties van onwillige boeren, en er zijn zelfs enkele uitzettingen geweest, dingen, die een groeiende beroering in ons volk wekten. Er dreigt een ellendige boerenoorlog te ontstaan, die volk en overheid kwaad doet.

Deze zaak is niet afgedaan met de vraag naar de wettelijkheid van de getroffen sancties. Ook wanneer het daarmee formeel in orde is — wat de rechter moet uitmaken —, blijft de vraag: deugt de wet, die door de rechter niet mag worden getoetst, zélf wel?

Ik meen, dat wij met het Landbouwschap, en in het algemeen met de p.b.o., niet op de goede weg zijn, en dat het verzet, hoezeer het meermalen op verkeerde wijze tot uiting komt, mede is toe te schrijven aan het inslaan van deze dwaalweg. Laat men toch bij de landbouw en in heel het bedrijfsleven de betere weg inslaan van de privaatrechtelijke bedrijfsorganisatie, waarbij de overheid de taak behoudt, bepaalde maatregelen verbindend of

Jongeling e. a.

onverbindend te verklaren voor de gehele bedrijfstak. Dan krijgen wij weer gezonde verhoudingen.

De Regering wenst en belooft grote nationale inspanningen ter leniging van de woningnood. Het zou onhoffelijk zijn, hier het bekende woord uit de Faust te citeren: „Die Botschaft hör' ich wohl, aber mir fehlt der Glaube". Maar ik wil het Kabinet met zijn goede voornemens toch wel herinneren aan het gezegde, dat men met goede hoop lekker kan ontbijten, maar slecht kan souperen. Het Nederlandse volk heeft al zolang vergeefs gehoopt op de oplossing van de woningnood. Het wordt kort dag en ik hoop van harte, dat deze keer de goede voornemens in daden zullen worden omgezet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij kritiek veroorloofd op de kabinetsformatie en op enkele punten van het kabinetsprogramma. Dit wil niet zeggen, dat ik mij bij voorbaat afwijzend tegenover de Ministers opstel. Ik hoop elk voorstel van het Kabinet op zijn merites te beoordelen en het zal mij een genoegen zijn, als ik aan vele voorstellen mijn stem zal kunnen geven, gelijk het mij bovenal zou verheugen, indien de bijbelse tendens, die ik thans in de regeringsverklaring node heb gemist, bij de uitwerking van het kabinetsprogramma toch nog — al zou het, gelijk alle mensenwerk, in zwakte zijn — tot openbaring zou komen.

De heer **Koekoek** (B.P.): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij voor geen betwisting vatbaar, dat ook deze kabinetsformatie in den lande nogal wat onbehagen heeft opgeroepen. De vraag rijst, waarop dit onbehagen gebaseerd was en misschien nog steeds is.

Het wij mij voorkomen, dat het niet juist is de oorzaak ervan te zoeken in de lange duur der formatie. Immers, vergeleken bij andere formaties heeft het dit keer nog niet eens zó lang geduurd, zeker vergeleken bij 1956, toen in september nog een formatieopdracht werd verstrekt. Een en ander werd toen een aantal hoogleraren van de juridische faculteit te Leiden te machtig en zij gaven zich in een verklaring rekenschap van hun misnoegen over de politieke rekenmeesters, die zij op de vingers tikten. Zo ver is het dit keer tenminste niet gekomen.

Dat wij in Nederland over deze dingen wat langer doen dan in andere landen pleegt te geschieden, is op zich zelf niet erg. „'s Lands wijs, 's lands eer" zou men kunnen zeggen. De ervaring, die ik in het leven opgedaan heb, is, dat een overeenkomst, die na langdurige onderhandelingen tot stand komt, meestal beter en duurzamer is dan een, die al te vlot wordt afgesloten. Dat geldt mijns inziens óók voor kabinetsformaties. Het was dan ook zeker niet ten onrechte, dat prof. mr. E. H. s'Jacob in het „Tijdschrift voor Overheidsadministratie" van 29 november 1956 schreef:

„Het ligt nu eenmaal in onze Nederlandse aard de dingen duurzaam en degelijk in te richten. Omdat wij lange crises vrezen, wensen wij ministeries, die het zeker vier jaar zullen houden. Om zo'n ministerie te kunnen saamstellen, heeft men pas waarlijk een lange formatieperiode nodig.".

Mijnheer de Voorzitter! Ernstiger dan de lange duur der formatie is naar mijn gevoelen de oorzaak van die lange duur. Deze is hierin gelegen, dat het partijenstelsel in ons land onzuiver werkt, althans ten aanzien van de naar mijn gevoelen in deze tijd allesbeheersende vraag of men een regering wenst, die doelbewust op meer vrijheid of op meer dwang aanstuurt. Zowel degenen, die meer vrijheid wensen en die — ten onrechte — als conservatieven worden aangeduid, als degenen, die meer dwang wensen en die — evenzeer ten onrechte — als progressieven worden aangeduid, hebben er recht op, dat de partij van hun keuze hun stem ook honoreert. Zij mogen, als ik het zo eens zeggen mag, „waar voor hun geld" verlangen. Het optreden der confessionele partijen nu maakt dit onmogelijk. Deze partijen stellen hun programma's wel zodanig op, dat zij er beide kanten, die van de dwang en die van de vrijheid mee op kunnen. De kiezers, die meer dwang, en zij, die meer vrijheid wensen, kunnen er het nodige van hun gading in

Koekoek

vinden. Gemeenplaatsen als „een hoge graad van werkgelegenheid", „sociale gerechtigheid" en „een rechtvaardige verdeling van het nationale inkomen" schenken de dirigisten evenveel voldoening als daarmee volstrekt onverenigbare kreten in de stijl van „waardevast geld" en „belastingverlaging" de niet-dirigisten geven. Maar men hoedt zich er wel voor zich vóór de verkiezingen op ondubbelzinnige wijze uit te spreken welke kant men uit wil. Dit met de bedoeling, door zich op de vlakke te houden, zowel de stemmen van dirigisten als die van anti-dirigisten te verwerven.

Op deze manier ontstaan er spanningen binnen de politieke partijen. Bij de K.V.P. is dat dit maal al heel duidelijk uitgekomen. Deze spanningen zijn er echter in niet mindere mate bij de A.R.P. Men behoeft er de tot dusver althans in „Trouw" onbesproken brochure van een aantal verontruste antirevolutionairen, getiteld „Verontrust", maar op na te lezen. Bij de V.V.D., hoewel geen confessionele partij, zit deze spanning er ook duidelijk in: de V.V.D.-ers, die met het Liberaal Democratisch Centrum sympathiseren en hun gedachten vertolkt vinden door de „Nieuwe Rotterdamse Courant", vormen duidelijk de dirigistische vleugel, die men goed moet onderscheiden van de liberalen, die dit keer nog net niet op ons gestemd hebben en geabonneerd zijn op „De Telegraaf".

Het gevolg is, dat deze spanningen zich tijdens de kabinetsformatie gaan ontladen. Dáár en nergens anders liggen de eigenlijke moeilijkheden en oorzaken onzer langdurige kabinetsformaties. Anders dan de P.v.d.A. zie ik de oplossing niet in liquidatie der confessionele partijen, maar in een duidelijk positie kiezen ten aanzien van de door mij gestelde of liever signaleerde nieuwe antithese, b.v. door aan beide vleugels een welomschreven status te geven en de kiezer daardoor in staat te stellen de door mij bedoelde en door hem gewenste „waar voor zijn geld" te krijgen.

Het ligt niet op mijn weg hier de politieke partijen, wie het betreft, tips te geven hoe zij dit vraagstuk zouden kunnen oplossen. Wél kan ik haar de verzekering geven dat, zolang het op deze wijze voortgaat, het onbehagen zal voortduren en het aantal kiezers, die zich teleurgesteld van de grote partijen afwenden en tot nieuwe groeperingen zijn toevlucht zoeken, zal toenemen. De werkelijkheid is nu eenmaal harder dan illusies over een eenheid in politieke opvattingen als gevolg van eenheid in geloof.

Vanuit dit gezichtspunt, mijnheer de Voorzitter, is het niet verwonderlijk, dat zich de vraag opdringt of een kabinet, onder deze omstandigheden tot stand gekomen, wel homogeen is dan wel of het meelijdt aan de innerlijke tweespalt der partijen, die het hun zegen, zij het niet zonder aarzeling, gegeven hebben. Het kan haast niet anders of dit moet wél het geval zijn. Ik wil u wel zeggen, dat ik het artikel in „Wending" van januari van dit jaar, van de hand van onze tegenwoordige Minister van Economische Zaken, niet kan rijmen met de opvattingen van de Minister van Financiën, over wiens benoeming ik mij verblijd en die ik in de strijd tegen de inflatie, het grote probleem van deze tijd, het grootst mogelijke succes toewens.

Mijnheer de Voorzitter, het spijt mij te moeten vaststellen, dat de strijd tegen de inflatie in de regeringsverklaring, hoe uitgebreid deze ook was, zo bitter weinig aandacht gehad heeft. Ik acht de inflatie een probleem, dat de grootste aandacht verdient en waartegen de Regering duidelijker stelling had moeten nemen. Wat de belastingverlaging aangaat, vrees ik, dat het wel de kant uit zal gaan van het artikel van prof. Andriessen in „Wending", waarin deze pleitte voor geen of geen noemenswaardige belastingverlaging gedurende het eerstkomende jaar. Zowel in het belang der boeren als in dat van hen, die een eigen huis willen bouwen, zou ik willen pleiten voor afschaffing der verouderde grondbelasting.

Overigens zie ik de tweespalt tussen dirigisten en niet-dirigisten binnen het Kabinet niet alleen op het stuk der belastingen. Ik denk aan de middenstand. In het „Wending"-artikel wordt gezegd, dat franje als een staatssecretaris voor publiekrechtelijke

Koekoek

lijke bedrijfsorganisatie en bezitsvorming en voor de middenstand er best af kan. Met het eerste zijn wij het vanzelfsprekend eens, maar met het tweede niet. De middenstand verdient de bijzondere zorg der Regering, niet in die zin, dat de Regering de middenstand zou moeten steunen, maar dat zij die middenstand het leven niet onmogelijk moet maken. Ik denk dan niet alleen aan een soepeler vestigingsbeleid, maar ook aan verlaging der sociale lasten. Nog pas geleden is door de voorzitter van de Christelijke Middenstandsbond geklaagd over het feit, dat de sociale lasten nauwelijks meer op te brengen zijn door de middenstanders, die niet meer dan f 10 000 per jaar verdienen, en dat is het gros. Er zijn nog nooit zoveel middenstanders weggesaneerd als in deze tijd van z.g. hoogconjunctuur.

Ik zou er in dit verband op willen wijzen, dat onze fractie de laatste weken vele klachten bereikt hebben van middenstanders uit de levensmiddelensector, die, hoewel zij in hoofdzaak het kruideniersbedrijf uitoefenen, aanslagen ontvangen van het Bedrijfschap Zuivel, omdat zij sedert 1961 ook melk mogen verkopen (die zij overigens nauwelijks kunnen krijgen), en het Bedrijfschap Slagerij, omdat zij elders klaargemaakt vlees mogen verkopen. Het lijkt mij wel goed de aandacht van de Regering op deze publiekrechtelijke inhaligheid te vestigen, waaraan de p.b.o.'s in het algemeen trouwens nogal lijden.

In de „bouwstenen” lees ik, dat een onderzoek zal worden ingesteld naar „ruimere mogelijkheid voor de S.E.R. tot het nemen van initiatieven om nieuwe bedrijfslichamen in te stellen”. Betekent dit, dat de p.b.o.'s zullen worden opgelegd, tegen de zin van de meerderheid der betrokkenen in? Is dat de gezonde ontplooiing van het midden- en kleinbedrijf, die de Regering voorstaat? Waar blijft hier de basis van vrijwilligheid, die bij de p.b.o. van meet af op de voorgrond is gesteld? En hoe denkt de V.V.D. hierover? In het rapport van de Teldersstichting over de p.b.o. hoor ik een heel ander geluid. Heeft de Regering met het zonderlinge fotoschap, dat te eigen behoefte draait, nog geen voldoende ervaring opgedaan?

En als de Regering dan per se ons volk de p.b.o. tegen heug en meug wil opdringen, vindt zij dan niet, dat deze p.b.o. ten minste gedemocratiseerd moet worden, dat wij zeggen dat er vrije verkiezingen komen, dat er in het openbaar vergaderd wordt en dat er een financiële verantwoordingsplicht jegens de heffingbetalers komt?

Ik heb de indruk, dat de Regering er zich met haar p.b.o.-plannen kennelijk onvoldoende van bewust is, dat er tegen dit systeem bij ons volk een grote weerstand bestaat, vooral na het gebeurde in Hollandsche Veld, dat dr. Drees terecht als „een onvoorstelbaar onverstandig beleid” van het Landbouwschap heeft gekenschetst. Gaarne zou ik willen weten of het feit, dat de p.b.o. voortaan onder Sociale Zaken zal vallen, inhoudt, dat er tegen mensen, die op grond van achtbare gewetensbezwaren niet wensen te betalen, meer sociaal zal worden opgetreden. Of betekent deze verhuizing naar Sociale Zaken alleen maar, dat de Regering inziet, dat de p.b.o. niets met economie te maken heeft, doch slechts een sociale liefhebberij is, met name dan voor degenen, die er een baantje bij hebben?

Wij zullen de zendtijd, die naar goed democratisch gebruik te onzer beschikking staat, vooral gebruiken om ons volk met betrekking tot de p.b.o. terdege voor te lichten en niets nalaten wat een anti-p.b.o.-stemming kan bevorderen. Dit mede met het doel, dat de Regering zich gesteld heeft en dat wij delen, nl. een zo hoog mogelijk groeitempo onzer economie. Daarvoor achten wij de p.b.o. een ernstige belemmering, nog afgezien van onze bezwaren op grond van staatsrechtelijke en democratische overwegingen.

Mijnheer de Voorzitter! Ook op het gebied van de woningbouw zullen spanningen binnen het Kabinet niet kunnen uitblijven, tenzij de V.V.D. nog meer door de knieën zou gaan. Het is diep beschamend, dat de regeringsverklaring pas tegen 1970, dat wil zeggen in het 25ste jaar na de bevrijding, een eind aan de woningnood ziet komen. De vraag is intussen of

deze zienswijze niet te optimistisch is. De woningnood is in wezen niet anders dan de kwade vrucht van het woningdirigisme. Zolang men met een stelsel van vergunningen blijft doorsukkel en een niet-reële huurpolitiek bedrijft, komt er aan de woningnood geen eind.

De Regering spreekt nu wel van een „expansief bouwbeleid”, maar waar denkt de Regering, als zij de vrijheid op de bouwmarkt niet herstellen wil, de arbeiders voor haar ambitieuze programma vandaan te halen? Is zij bereid het beginsel loon naar prestatie in te voeren? Wil zij de hand lichten met de handhaving der loonbepalingen en de betalende van zwarte lonen niet vervolgen, zodat de Nederlandse bouwvakarbeiders niet naar Duitsland trekken om daar meer te verdienen?

Dat het in de bedoeling ligt van de 90 000 woningen maar liefst 45 000 als woningwetwoningen te bouwen, bewijst, dat de woningsocialisatie rustig doorgaat. Naar ons gevoelen dient de loonvorming zodanig te zijn, dat wie werkt als regel ook de volle huur kan betalen en niet zijn hand voor subsidie behoeft op te houden. Die steun moet er zijn voor de uitzonderingsgevallen. Het wonen met subsidie wordt langzamerhand regel in plaats van uitzondering. Mensen, die ruimschoots de volle huur van hun woning zouden kunnen betalen, wonen in met subsidie gebouwde woningen.

Er is geen profetische gave voor nodig om te voorspellen, dat, zolang men ook op het gebied van de woningbouw en -exploitatie niet tot de gezonde beginselen terugkeert, de woningnood zal blijven. Ik dacht, dat dit ook het standpunt van de V.V.D. was. Ik meen, dat het Eerste-Kamerlid van deze partij, mr. J. de Wilde, zich bij herhaling in de geest als waarin ik zo juist sprak heeft uitgelaten.

Ik vrees, mijnheer de Voorzitter, dat de V.V.D. bij de vorming van dit Kabinet ook in dit opzicht de nodige veren heeft moeten laten. Ik zeg: óók in dit opzicht, want met betrekking tot het tweede televisienet, in de bouwstenen niet eens genoemd, is zij ook al met een kluitje in het riet gestuurd. Ten aanzien van de kinderbijslag voor zelfstandigen moest zij al evenzeer door de knieën: de grens van f 14 000, die zij onder het Kabinet-De Quay in de wet heeft weten te krijgen, gaat er nu uit.

Hier hebben wij dan weer zo'n geval als bij de woningwetwoningen: subsidie aan mensen, die het niet nodig hebben. Welk een dwaasheid om mensen, die uit hoofde van hun vrije beroep grote inkomens genieten, nog kinderbijslag te geven. Ik zie het er nog van komen, dat zij, als de Regering een laag van verregaande sociale vooruitstrevendheid krijgt, van de staat vakantiegeld krijgen uit de algemene middelen. De bejaarden hebben daar dezer dagen voor zich al op aangedrongen.

Mijnheer de Voorzitter, er staat zoveel in de regeringsverklaring, dat het niet mogelijk is op alles in te gaan. Ik wil de Regering er wel op wijzen, dat wij een sanering van de landbouw in die zin, dat de kleine boeren moeten verdwijnen en dan schadeloos gesteld worden uit de belastingen, verwerpen. Laat men de landbouw meer vrijheid en ontplooiingsmogelijkheden geven.

Een internationale rechtsorde heeft onze volle instemming en een goede verhouding tot Indonesië evenzeer, maar deze zaken zijn het best te bereiken als meer algemeen dan tot dusver het geval is, begrepen wordt, dat een goede samenleving der volken alleen tot stand kan komen en in stand kan blijven als men zich stipt houdt aan vrijwillig aangegane overeenkomsten, deze naar letter en geest naleeft en men zich bij verschil van inzicht over de interpretatie wendt tot een onpartijdige rechter of arbiter, doch in geen geval het recht in eigen handen neemt.

In de verhouding tot Indonesië moeten wij niets forceren. Ik zou het met name betreuren als vóór de tijd daartoe rijp was en de kwestie der schadeloosstelling voor geconfiscieerde Nederlandse bezittingen in Indonesië geregeld was, het staatshoofd van dat land een bezoek aan ons land zou brengen.

Alvorens ik mijn opmerkingen over het regeringsprogramma ga besluiten en ga eindigen met enkele beschouwingen van alge-

Koekoek

mene aard, zou ik de Regering, hoewel ik mij ervan bewust ben een detailkwestie aan te roeren, nog één vraag willen stellen, die in het bijzonder de Minister van Verkeer en Waterstaat aangaat, nl. de vraag, of de Regering op korte termijn wil trachten de nodige voorzieningen te treffen om tot beveiliging van de middenbermen te geraken. Het vreselijke ongeluk, dat dit weekend weer plaatsvond, heeft ons opnieuw aan dit gevaar, dat ons allen bedreigt, herinnerd. Ik acht deze zaak zo urgent, dat ik het met mijn geweten niet in overeenstemming kon brengen deze wens tot de begroting van Verkeer en Waterstaat uit te stellen.

Om een verdere verkeerschaos te voorkomen zal het nodig zijn alle motorrijtuigenbelasting en ook de belasting op benzine aan de wegebouw te besteden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog enkele opmerkingen willen maken over enkele, de kabinetsformatie begeleidend verschijnselen, die mij zeer verontrust hebben. Ik heb daarbij het oog op het feit, dat in de laatste fase van de kabinetsformatie Jan en alleman is gaan meereformen, voorzover het althans de keuze van de Minister van Sociale Zaken betrof. De kieskringen Amsterdam en Utrecht van de K.V.P. deelden mee, dat dr. Veldkamp Minister van Sociale Zaken moest worden. Heb ik het goed begrepen, dan waren de K.V.P.-ers in Venlo het daarmee helemaal niet eens. Had de kabinetsformatie nog langer geduurd, dan zouden er zeker nog meer pro- en contratelegrammen bij de formateur beland zijn. Want de K.A.B. was zeer actief. Zelfs las ik in de pers, dat de heer Biewenga van het Landbouwschap nog bij de formateur is geweest om de boerenwensen kenbaar te maken, een man nota bene, die geen enkel contact met de boeren heeft. Ik heb althans het laatste jaar niet gemerkt, dat hij één keer op een vergadering op het platteland is geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Deze zotte toestanden hebben een bedenkelijke achtergrond: het niet zuiver meer zien van de positie van de formateur. Deze is niet de loopjongen van de politieke partijen, noch minder van de pressiegroepen, maar iemand, die, naar prof. Kamphuisen in zijn staatsrechtelijke studie „Koning en Minister” duidelijk uiteengezet heeft,

„bij het zoeken van ministers geen eigen functie uitoefent, maar slechts optreedt als *lasthebber* van den vorst en wel als *lasthebber* in een aangelegenheid, die rechtens niet voor mandaat vatbaar is, zodat de opdrachtgever zelfstandig de uitvoering van de lastgeving zal hebben te beoordelen en goed- of af te keuren.”

Het goede staatsrechtelijke spoor is men kennelijk volkomen bijster geweest. Dat was ook het geval met de A.R.-fractie, die in een wel zeer wonderlijke verklaring meedeelde onder welke voorwaarden zij prof. Zijlstra voor het minister-presidentschap beschikbaar zou stellen, een verklaring, waarover prof. Diepenhorst in zijn op 15 juli gehouden beschouwing voor de N.C.R.V. als feilen tonende vriend ernstig de staf heeft gebroken. Het was duidelijk, dat deze verklaring — nog daargelaten, dat zij in feite betekende, dat prof. Zijlstra van zijn partij na een elfjarig volbracht ministerschap zijn congé kreeg — in strijd was met de beginselen van het dualistisch stelsel, waarop volgens het antirevolutionaire staatsrecht de machtsverdeling tussen regering en volksvertegenwoordiging berust. Men had gehoopt, dat deze fractie van de kritiek van prof. L. W. G. Scholten op de houding, die zij aannam bij de motie-Van Eibergen, wel zoveel geleerd zou hebben, dat zij niet andermaal verviel in de fout van het treden van de volksvertegenwoordiging in de rechten der Regering.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nu nog enkele opmerkingen willen maken over de pressiegroepen. Het gemeenschappelijk manifest van N.V.V. en K.A.B. heeft een bijzonder onprettige indruk gemaakt. Hier waren, zo is wel duidelijk gebleken, pressiegroepen aan het werk. In 1951 gaf het N.V.V. alléén een program uit, dat voor de kabinetsformateur bestemd was. Toen distantieerden K.A.B. en C.N.V. zich hiervan. Nú deed de K.A.B. mee. Een merkwaardige verandering van standpunt,

Koekoek e. a.

vooral na het bijna weer vergeten bisschoppelijk mandement, waarin op het N.V.V. zware kritiek werd geoefend en katholieken, die daar lid van waren, met weigering der heilige sacramenten en van een kerkelijke begrafenis bedreigd werden. Dat waren geen halve maatregelen.

Begrijp ik het goed, dan geldt deze bepaling nu niet meer. Tot die conclusie kom ik althans, het gemeenschappelijk optreden van N.V.V. en K.A.B. ziende.

Mocht dit vermoeden, dat deze uitspraak stilzwijgend haar kracht heeft verloren — vergis ik mij, zoals ik hier meen te horen, dan houd ik mij voor correctie aanbevelen —, juist zijn, dan blijkt eens te meer hoe licht kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, als zij zich met de praktische politiek bemoeien, kunnen dwalen. Dat geldt trouwens ook voor de Hervormde Synode met haar uitspraak over het gebruik van atoomwapenen, die vrijwel uitsluitend bij de P.S.P. en de C.P.N. in goede aarde is gevallen.

Mijnheer de Voorzitter, dit optreden van pressiegroepen is een euvel, een ernstig euvel, waaraan de parlementaire democratie ook ten onzent is gaan lijden. In ons staatsbestel hebben zij geen plaats, althans geen legitieme. Gaat het op deze wijze voort, dan wordt de parlementaire democratie verscheurd door de touwtrekkende vertegenwoordigers der machtige pressiegroepen en komt de enkeling — de kleine organisatie, ook die niet persen kunnen — volkomen in de knel.

Wat de belangengroeperingen kunnen doen is overeenkomstig de mogelijkheid, die artikel 8 der Grondwet biedt, hun „verzoeken aan de bevoegde macht in te dienen”. Ik dacht, dat een formateur of informateur niet meer onder het begrip „bevoegde macht” viel.

Mijnheer de Voorzitter! De boerenpartij is wars van de toenemende dwang, die ons huidige maatschappelijke bestel kenmerkt. Daarin weet zij zich de tolk, niet alleen van de 133 000 kiezers, die op haar stemden, maar ook van vele tienduizenden, die op andere niet-dirigistische partijen stemden, en van hen, die hun oude vertrouwde partij ditmaal nog niet in de steek wilden laten en haar een laatste kans wilden geven.

Ik veronderstel, dat er, wat deze laatste groep betreft, na de regeringsverklaring heel wat V.V.D.-stemmers zullen zijn, die nu al spijt van hun stem hebben, evenals vele A.R.-stemmers op de heer Schakel, die precies het tegenovergestelde hebben bereikt van wat zij hadden gehoopt.

Wij hebben er bij alle kritiek waardering voor, dat de regeringsverklaring een open oog heeft voor het feit, dat wij er met meer stoffelijke welvaart alleen niet zijn en dat de ondertoon duidelijk was, dat de mens bij brood alleen niet leven kan.

Wij zullen graag onze steun geven aan alle voorstellen, die de ontplooiing van de mens in vrijheid en verantwoordelijkheid beogen en hem in staat willen stellen de taak, die hij van Godswegen opgedragen kreeg, te volbrengen.

Maar tegen alle voorstellen, die beogen de mens in een van de staat afhankelijke positie te brengen, zullen wij ons om wille van onze beginselen steeds scherp moeten keren.

De heer **De Kort** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister-President brengt in de inleiding van zijn regeringsverklaring dank aan verscheidene personen, doch in het bijzonder aan de heer Beel en aan het vorige kabinet-De Quay. Mijn politieke vrienden en ik sluiten ons daarbij gaarne aan en dit geldt in het bijzonder voor de hulde, die hij brengt aan de heer De Quay.

Het kabinet-De Quay vormde in onze ogen een goed team, dat merendeels kon bogen op zeldzaam grote deskundigheid. De heer De Quay echter had door zijn bijzondere kwaliteiten van geest, doch méér nog van hart ons diepste respect. Wij weten de redenen, die hem ertoe brachten niet weer opnieuw als hoofd van een kabinet op te treden, te eerbiedigen, ook al betreuren wij zijn afwezigheid.

Het nieuwe Kabinet, dat bereid is de verantwoordelijkheid voor de komende parlementaire periode te dragen, treden al mijn politieke vrienden en ik met vertrouwen tegemoet.

De Kort

Dit Kabinet is door een dagblad genoemd een kabinet van tegenstellingen. Ik geloof ten onrechte. De grote programma-tische tegenstellingen, die vooraf denkbaar waren, zijn vooraf tot vergelijk gebracht in een akkoord en een aantal punten, waaraan de gouvernementele partijen zich gebonden weten.

Wat betreft de personen zien wij de bij uitstek sociale departementen als Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Sociale Zaken en Volksgezondheid, Volkshuisvesting en Bouw-nijverheid, Economische Zaken, Landbouw en Visserij, alsmede Maatschappelijk Werk bezet door ministers, van wie moeilijk te zeggen valt, dat hun sociale instelling, ja hun sociale be-wogenheid, tot tegenstrijdigheden zou voeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met enige verwondering vastgesteld, dat de benoeming van staatssecretarissen tot heden is uitgebleven. Ik hoop, dat het Kabinet daarin spoedig verandering zal willen brengen.

Het is niet mijn bedoeling alle ministers en ook de staats-secretaris de revue te laten passeren. Voor mevrouw Schouwe-naar-Franssen en de Minister-President maak ik echter graag een uitzondering.

Ik hoop, dat de Minister van Maatschappelijk Werk, aan wie ik een juistere naam voor haar departement reeds nu van harte zou gunnen, het werk van haar grote voorganger zal voortzetten. Ik hoop en verwacht niet anders dan dat zij het particulier initiatief voorop zal stellen en de nodige samen-werking zal bevorderen.

Wat betreft de heer Minister-President weten wij allen, dat hij nog jong is in verhouding tot wat zelfs wij van ministers-presidenten gewend zijn. Veel van wat geschied is in de laatste tijd, heeft ons aller vertrouwen in zijn coördinatietalenten krachtig versterkt. Zonder te kort te doen aan de waarde van de ouderdom, spreek ik de hoop uit, dat te zijner tijd men in het buitenland, bij voorbeeld in Frankrijk, in hem mag ervaren, dat een land regeren met een iets jongere minister-president ook kan.

Mijnheer de Voorzitter! Wij spreken vandaag over het Kabi-net en wat daaraan is voorafgegaan, de formatie. Alvorens in te gaan op het regeringsprogram, wil ik even op het verleden terugzien. Dat ik daarbij wellicht iets langer verblijf dan anderen, zal men van mij, denk ik, willen billijken.

Wanneer in ons vaderlands parlementaire stelsel een politi-ke partij forse winst boekt of fors verlies lijdt, blijken kabinetformaties grote moeilijkheden op te leveren.

Als wij in de geschiedenis de oorzaken dier moeilijkheden zouden analyseren, dan zullen ongetwijfeld van geval tot geval zich verschillen voordoen, doch ongetwijfeld zal ook een zelfde patroon er door heen lopen. Het zou kunnen wezen — en het is een objectieve studie waard —, dat de diepste oorzaak moet worden gezocht in ons méér-partijstelsel. Immers, wat in een twee-partijstelsel normaal is: fors verlies of forse winst, dat is in een méér-partijstelsel abnormaal. En wanneer zich iets abnormaals voordoet, dan lopen — wij allen weten het — de moeilijkheden te hoop.

In juni 1956 boekte de P.v.d.A. een behoorlijke winst bij de verkiezingen. Drees begon als formateur (38 dagen), hij werd opgevolgd door Romme (7 dagen), deze werd gevolgd door de informateur Liefstink (14 dagen), daarop werd Romme weer aangezocht voor een formatie, doch hij verzocht haar niet te behoeven aanvaarden. Daarna kwam de formateur De Gaay Fortman (21 dagen). Daarna kwam de informateur Burger (19 dagen), deze pas nadat de Koningin omstandig was voor-gelicht door de staatsrechtsgelcerden Beel, Donner, Kranen-burg en Oud. Tot slot kwam weer de formateur Drees. De for-matie had geduurd van 16 juni tot 12 oktober 1956.

Vergelijkt men de formatie-1956 verder met die van 1963, dan springen meteen 4 dezelfde situaties in het oog.

Vooreerst: Drees begon in 1956 met zich te richten op een vijfpartijkabinet, net als ik in 1963. Hij boekte hetzelfde resultaat.

Vervolgens: Romme gaf zijn eerste formatie-opdracht terug onder het motief, dat „sentiment” oorzaak was van zijn mis-

lukking. Wel, als men de publiciteitsperikelen van enkele frac-tievoorzitters beziet, kan men moeilijk ontkennen, dat senti-menten in 1963 een rol hebben gespeeld.

Een derde punt: in 1956 kon de K.V.P. zich niet verenigen met een zwakke formulering over de fiscale aspecten bij de bezitsvorming, terwijl in 1963 de P.v.d.A. zich niet kon ver-enigen met een zwakke formulering over een bijdrage uit de algemene middelen ten behoeve van de A.O.W.

Een vierde punt: in 1956 weigerde Romme de portefeuille van Binnenlandse Zaken op grond van zijn eigen visie op de status der gehuwde ambtenares, die afweek van het meerderheidsstandpunt zijner fractie; in 1963 ontmoeten wij aanvanke-lijk een niet zo ver gaande, doch soortgelijke moeilijkheid met een andere minister.

Als men deze punten van vergelijking zo ziet — er zouden er meer zijn aan te halen —, dan zal men geneigd zijn te zeg-gen: in het verleden ligt het heden. En wellicht zullen wij daar-aan de verzuchting verbinden: laat ons hopen, dat in dit heden niet ligt de toekomst. Maar — en ook dat is dan weer een punt van overeenstemmende vergelijking — diezelfde verzuchting hebben wij allen eveneens in 1956 geslaakt.

Wil dit alles zeggen, dat wij af moeten van het méér-partijen-stelsel en toe moeten naar het twéé-partijstelsel? Ik meen van niet.

Wie dit stelt, jaagt op zondebokken en het jagen op zonde-bokken — of het nu personen of zaken zijn — is altijd fout. Natuurlijk: zaken zowel als personen hebben hun goede en hun kwade kanten. Verband tussen die kwade kanten en een mislukking is er dus vaak. Maar het gaat niet om een bijko-mend, om een losmakelijk verband, in 1963 niet en in 1956 niet. Het gaat om het wezenlijk, om het blijvend verband.

Zodra men het wezenlijke, het blijvende beziet, zal men moeten erkennen, dat het twéé-partijstelsel, even goed als het méér-partijstelsel, per se bepaalde bezwaren oproept, al liggen die in een ander vlak. Denk maar eens aan een socialistische overwinning in een twéé-partijstelsel. De consequentie zou zijn geweest het Wiardi-Beckmanplan met zijn op blz. 49 vermelde en daar aldus genoemde beginsel van „Verbrauchs-lenkung in het algemeen belang”. Men kan zulk bewind in een latere periode trachten terug te draaien, doch zoiets is niet de meest eenvoudige zaak. Voor wat bezwaren betreft, valt het ene stelsel het andere bij.

Het gezonde standpunt is dus uit te maken welk stelsel het best bij de aard van onze bevolking past. Ik vind het méér-par-tijstelsel daarbij het best passend. Ik vind dit zo, omdat ons volk — met een taaiheid, die toont, dat het in zijn aard ligt — er steeds weer blijk van geeft zich in grote meerderheid niet te kunnen vinden in wat men zou kunnen noemen categorale partijen of pragmatisch politieke partijen. Ons volk toont in meerderheid te willen, dat de categorieën, waaruit het bestaat, in één partijverband samenwerken, in één partijverband, dat de eenheid brengende kracht kent van het christendom, waar-door alle maatschappelijke verhoudingen, dus ook de politieke bevrucht worden.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Ik dacht, dat u niet voor confessionele partijen, maar wel voor programpartijen was.

De heer **De Kort** (K.V.P.): Dit is geen confessionele partij. Bij een andere gelegenheid kunnen wij uitvoerig, als u dat wenst, daarover debatteren.

Kiest men daarom het méér-partijstelsel of kan men er om feitelijke redenen niet van af — een standpunt, dat de heer Vondeling kan innemen, omdat de kiezers hem zijn twee-par-tijstelsel nu eenmaal niet gunnen —, dan dient men na te gaan welke moeilijkheden dit stelsel per se meebrengt. Die moeilijkheden uitsluiten kan men dan niet, want ze zijn inhe-rent aan het stelsel. Men moet dus die moeilijkheden zo goed mogelijk beteugelen.

De grote moeilijkheid, die een méér-partijstelsel biedt bij een formatie, is te onderkennen. Zij is m.i. te vinden in de

De Kort

spanning tussen het eigen politieke program, gebaseerd op het eigen maatschappijbeeld der politieke partijen, en de mogelijkheid van verwezenlijking daarvan, die beperkt is door een dubbele beperking. De eerste beperking is die der aanwezige middelen, die zich altijd voordoet, onafhankelijk van welk stelsel ook. Zij moet haar oplossing vinden in overleg over de prioriteiten te midden van beperkte, maar bekwame en integere kring.

Over de tweede beperking gaat het. Het is de beperking, die voortvloeit uit het noodzakelijke compromis der te vormen regeringscoalitie.

Het tijdig overwinnen der spanningen en het in discreet be raad overwinnen der spanningen, uit dit noodzakelijke compromis voortvloeiende, dat is belangrijk ter beteugeling van de moeilijkheden, die een formatie in een méér-partijstelsel per se aankleven. Het geven, tijdens de formatie, van persconferentie op persconferentie, van radiocommentaar op radiocommentaar, van televisiegesprek op televisiegesprek lijkt mij voor zulke beteugeling, hetzij voor zich zelf, hetzij voor de bestookte wederpartij, die tijdens de formatie nog geen tegenpartij behoort te zijn, géén goed middel. Wanneer vijf fractievoorzitters elkaar en de informateur geheimhouding toezeggen over zekere stukken en deze verschijnen dan toch bijna tekstueel in een dagblad, dan is dat geen goed middel.

Natuurlijk moet er publieke verantwoording komen, maar niet vooraf, doch achteraf.

Zo zou ik kunnen doorgaan, maar ik zal het niet doen. De heer Marijnen slaagde er in zijn zaken geheim te houden en de spanningen te beteugelen. Niet uitsluitend daardoor, maar wel vooral daardoor slaagde hij, naar mijn smaak. Het zoeken naar verdere middelen ter beteugeling van de m.i. niet-ontkoombare moeilijkheden, is een zaak, die zeker behartiging verdient.

Een zaak van minder direct belang, maar toch óók nog een belangrijke kwestie wil ik eveneens niet onbesproken laten. Het betreft een vijfpartijkabinet in ons méér-partijstelsel.

In een méér-partijstelsel is bepaald niet het enige, maar zeker het primaire formatiegegeven de overeenstemming over een regeringsprogramma.

Wanneer, door welke omstandigheid ook, van verregaande overeenstemming daarover tussen de vijf grote partijen blijkt, verdient het mijns inziens ondanks aanwezige bezwaren aanbeveling in die richting te koersen. Immers, waarom per se niet samen doen wat samen kan? Is dat dan het optimum van democratie? Bovendien, de aard der oppositie wordt dan wel een zeer bijzondere en de positie der betrokken, buiten de samenwerking vallende partij een weinig benijdenswaardige. Zeer zeker kan zij als oppositie terugkeren tot haar oorspronkelijk standpunt. Aan dat recht mag uiteraard niet worden getornd. Daar staat echter tegenover, dat de oppositie op talrijke punten ervan heeft blijk gegeven, dat het compromis, mits zij zelf aan de uitwerking van het regeringsbeleid had kunnen deelnemen, voor haar aanvaardbaar zou zijn geweest.

In zulk een positie moet men elkaar, meen ik, niet gemakkelijker brengen. Onder meer daarom heb ik het uiterste beproefd om een vijfpartijkabinet te formeren. Ik moet over het verloop dier poging overigens nog wat ophelderen. Daarbij zal ik mij niet meer begeven in de voor- en nadelen van een vijfpartijkabinet. Gezien het uiteindelijke resultaat der formatie lijkt het mij passender dit bij een andere gelegenheid te doen.

Mijnheer de President! De heer dr. Romme begon zijn informatie op 20 mei met de vijf fractievoorzitters rondom de tafel te doen zitten en deze vijf fractievoorzitters hebben daaraan tot 4 juni con amore meegewerkt. Zij waren daartoe niet verplicht. Zij hadden reeds op 21 mei kunnen zeggen, dat deze methode van informeren hun niet zinde en dat, mocht er al overeenstemming over een regeringsprogramma uit blijken, zij toch geen vijfpartijkabinet wensten.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Precies.

De heer **De Kort** (K.V.P.): Toen de vijf fractievoorzitters op 27 mei Rommes bouwstenen ontvingen, kon een ieder weten, dat Romme doelbewust zocht naar overeenstemming over een regeringsprogramma met vijf partijen. Ook toen kwam niet één fractievoorzitter aan de informateur vertellen, dat hij zulks niet in overeenstemming achtte met de uitslag der verkiezingen, woorden, die — men zal het zich herinneren — uitdrukkelijk in de opdracht van de informateur voorkwamen. Dat moest toen ietwat opvallen en het viel toen op, want in de pers begon men te spreken van een soort ongepaste „afvalrace”, een „afvalrace”, die maar geen succes had.

Op 6 juni ontving ik in mijn kwaliteit van formateur alle stukken van de informateur en nam van de inhoud kennis. En toen bleek mij zonneklaar, dat van een afvalrace geen sprake was en dat Romme welbewust en in alle goed fatsoen (evenals Drees dat in 1956 niet minder dan 38 dagen lang deed) had gestreefd naar een programmatische overeenstemming van vijf partijen. En er bleek mij nog méér zonneklaar. Uit de mij ter beschikking staande gegevens bleek mij, dat niet slechts de P.v.d.A. het onjuist vond in beginsel een grote partij uit te sluiten van de nieuwe samenwerking, doch dat óók de vier andere partijen er prijs op stelden, dat werd afgetast of de P.v.d.A. wellicht bereid was mede te werken aan een voortzetting van het beleid van het kabinet-De Quay. Weliswaar waren niet aller verwachten daaromtrent even hoog gespannen, maar iedereen was toch van oordeel, dat op die vraag slechts het regeringsprogramma definitief antwoord kon geven.

Degenen onder de fractievoorzitters, die hadden gemeend, dat met de P.v.d.A. geen overeenstemming zou kunnen worden verkregen over een regeringsprogramma, dat overwegend en met name op het financiële en fiscale vlak de voortzetting zou betekenen van het beleid van het kabinet-De Quay, blijken zich goeddeels te hebben vergist. Men mag het meer of minder waarden, maar de socialisten toonden te begrijpen, dat na hun verkiezingsnederlaag de eerste vier jaren niets terecht zou komen van de typisch socialistische desiderata uit hun verkiezingsstrijd. Zo bleef ten slotte, afgezien van enig misverstand en kleinere punten, voor hun medewerking maar één programmatisch obstakel over. Dat obstakel was de zekerheid vooraf, dat op een directe wijze of op een indirecte wijze via het Algemeen Kinderbijslagfonds, ten behoeve van de optrek naar een sociaal minimum van het algemeen ouderdomspensioen, geput zou worden uit de algemene middelen. Dit liefst voor de helft van de optrek, maar in ieder geval voor een zeer belangrijk deel.

Het merkwaardige is, dat over dit obstakel ook in de K.V.P.-kring even verschillend is gedacht. Dit laatste heeft indirect nadelige invloed gehad op het verloop der formatie en ik betreur dat. Er is echter ook één gunstige kant aan deze zaak verbonden. Later immers is gebleken — juist door dit verschil van inzicht — hoe buitengemeen belangrijk dit obstakel was.

De heer Vondeling heeft dit obstakel op 26 juni nog trachten te relativieren, maar ik meen, dat die poging door de latere ontwikkeling overtuigend is achterhaald. In zijn betoog van vandaag heeft de heer Vondeling de ernst van dit obstakel niet ontkend. Vandaag legt de geachte afgevaardigde de klemtoon op het gemis aan zekerheid bij mij, dat ik met de heer Toxopeus tot overeenstemming zou kunnen komen. Dat gemis was er, dat ziet de heer Vondeling goed. Daaruit volgt echter nog niet, dat ik hem moest kiezen, want ten aanzien van de heer Vondeling was er juist wél een zekerheid. Dat was de zekerheid, dat ik met hem niet zou klaar komen, tenzij ik op een of andere wijze een belangrijke bijdrage uit de algemene middelen toezegde t.b.v. de A.O.W.

Mijnheer de President! De heer Vondeling heeft vandaag óók nog een verhaal gehouden over een artikel in „Beursberichten”; het is een bijkomstigheid, maar ik moet er wat van zeggen. Ik lees „Beursberichten” nooit en ik ken het niet. Het enige, dat ik in het mooie verhaal van de heer Vondeling van belang vind, is, of ik op 21 juni — de dag, die hij noemde — mijn keuze al had gemaakt. Ik heb er mijn dagboek van de

De Kort

formatie nog eens op nageslagen. Op die dag had ik die keuze niet gemaakt en dus kon niemand haar kennen.

Mijnheer de President! Ik wil nu mede met het oog op de toekomst mijn zienswijze in deze kwestie betreffende de algemene middelen nog eens releveren. Het is dezelfde zienswijze, die ik namens mijn fractie, maar toen nog niet als haar voorzitter, heb verkondigd bij de behandeling der Algemene Ouderdomswet en bij de behandeling der Algemene Kinderbijslagwet in deze Kamer.

De A.O.W., dit weten wij, is tot stand gekomen als vrucht van een convenant, waarvan de oorsprong te vinden is in een gedachte van collega Berger. Er zou géén staatspensioen komen, er zou géén essentiële bijdrage uit de algemene middelen komen, maar er zou een verzekering met premieheffing komen, echter een verzekering met een pregnant sociaal karakter. De uitkeringen van deze verzekering zouden namelijk gelijk zijn voor ieder, doch de premie zou variëren naar het inkomen met een maximumpremiëgrens. Aan dit convenant en dus aan dit stelsel tevens wil ik mij houden en het zou mij te ver voeren om vandaag uiteen te zetten op welke doelmatigheids- en maatschappelijke gronden ik dit doe. Men kan ze terugvinden in de kamerstukken betreffende de Algemene Ouderdomswet.

Nu heb ik er begrip voor, dat de premiedruk van het totaal der sociale verzekeringswetten, bij aanzienlijke opvoering der uitkeringen, te hoog zou kunnen worden in verhouding tot veler inkomen. Op die grond kan blijvend of tijdelijk een essentiële bijdrage uit de algemene middelen worden overwogen en alsdan kan men bezien op welke wijze, b.v. via het Algemeen Kinderbijslagfonds, verlichting kan worden geboden. Ik sta dus niet op het standpunt, dat het verzekeringsbeginsel insluit, dat nooit of te nimmer een bijdrage uit de algemene middelen kan worden verstrekt. Ik sta wel op het standpunt, dat daartoe een duidelijk aanwijsbare en gewichtige reden aanwezig moet zijn.

Ik geloof nu, dat — alvorens men een oordeel kan uitspreken over een te hoge premiedruk in relatie tot het inkomen — men de hoogte van het inkomen op het gegeven tijdstip zal moeten kennen en daarom leek mij vastlegging vooraf van een essentiële bijdrage uit de algemene middelen ongewenst. Nu kan men wel als zijn verwachting uitspreken: alles wijst erop, dat de inkomens en met name de lonen in de eerstkomende 4 jaren niet veel zullen kunnen stijgen. Ditzelfde zei men echter reeds positief in 1959, toen het kabinet-De Quay aantrad, en hoe fantastisch zijn de lonen in de afgelopen 4 jaren niet gestegen? Waarmede ik maar wil zeggen — planbureau of geen planbureau —, dat men nooit te pessimistisch moet zijn. Bovendien, de algemene middelen, de belastingopbrengsten zijn beperkt en er wordt — terecht naar mijn smaak — met de hoogste prioriteit beslag op gelegd ten behoeve van de volkswoningbouw. Het is bovendien m.i. noodzakelijk, dat het Nederlandse volk de ogen opent voor de desolate positie van talrijke landbouwers op gezonde bedrijven, en voor wat betreft de neutralisering van de automatische verhoging van de belastingdruk moeten wij er ons toch rekenschap van geven, dat nalating van deze neutralisering in het hart treft de kleine lieden onder de arbeiders, de boeren, de middenstanders en voorts de middengroepen.

Grote voorzichtigheid is dus geboden en vastlegging vooraf met prioriteit leek mij in ieder geval ongewenst. Hierover mag ik geen misverstand laten, maar natuurlijk — en ook hierover mag geen misverstand groeien —, indien het primo gezien de hoogte der inkomens en de premiedruk noodzakelijk is en het secundo gezien de stand der algemene middelen mogelijk is, dan ben ik geen tegenstander van verlichting van de premiedruk. Indien deze dan plaatsvindt via het Algemeen Kinderbijslagfonds en dus is gericht op een oneigenlijke verzekering, dan heeft niet alleen zulke verlichting mijn zege, maar ben ik daarvan een voorstander.

Tot slot over dit punt nog één opmerking. Ik achtte het onjuist, in een convenant tussen Kabinet en gouvernementele partijen, dat uit zijn aard om beperking en vooral om concreetheid vraagt, met zeer voorwaardelijke afspraken te werken, maar daarmee beoordeel ik niet de kandidaat-minister,

die dat wel wil doen, maar dat dan doet op een ànder vlak, op dat àndere vlak van samenwerking, en op dat àndere vlak van verantwoordelijkheid tevens.

Op 15 mei kwamen de 3 grote christelijke partijen te samen genomen als bescheiden winnaars tegenover de grote verliezers uit de verkiezingsstrijd. Het viel te verwachten, dat de drie christelijke partijen hun verkiezingsleus gestand zouden doen, te weten: „voortzetting van het beleid van het kabinet-De Quay”, zij het met vermindering der zwakke punten, die dan — en ik zeg het gemakshalve maar ongenueanceerd — gezocht moesten worden in het volkshuisvestingsbeleid en in het landbouwbeleid.

Hadden de drie christelijke partijen op dat ogenblik geen behoefte gehad aan het objectief aftasten der programmatische mogelijkheden, zowel bij de V.V.D. als bij de P.v.d.A., en had met name de K.V.P. niet gestaan op een parlementair kabinet en op het nagaan van de kansen daartoe, dan was de voorkeur toen niet moeilijk te bepalen geweest. In aanmerking immers voor samenwerking kwamen twee ten overstaan van 1959 verliezende partijen.

Een dier verliezende partijen, de P.v.d.A., was de verkiezingsstrijd ingegaan met vier jaren verbeterde oppositie tegen het Kabinet-De Quay achter de rug en het ombuigen van het beleid als verkiezingsleus. In haar program had zij zeer typisch socialistische verlangens opgenomen. In naam maar de prijsbeheersing van landbouw-, recreatie- en bouwgrond.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): In uw eigen kring waren er velen voor!

De heer **De Kort** (K.V.P.): Ik heb het overgenomen niet uit mijn, maar uit uw verkiezingsmanifest. Voorts noem ik de belasting van waardevermeerdering van grond, de versterking van de overheidsinvloed in het bedrijfsleven, o.a. door de nationalisatie van het verzekeringsbedrijf, en het Wiardi-Beckmanbestedingsplan. De door de P.v.d.A. gevoerde oppositie en het door haar aan het Nederlandse volk in uitzicht gestelde nieuwe beleid werden door de kiezers afgewezen met een verlies van vijf zetels. Noch in de gevoerde oppositie tegen het beleid van het Kabinet-De Quay, noch in de door haar voorgestelde nieuwe beleidslijn, noch in de waardering der kiezers konden op 16 mei de drie christelijke partijen een politieke aanmoediging zien om zich met hun eerste voorkeur te richten tot de socialisten.

Wat de V.V.D. betreft, óók zij had in verhouding tot 1959 verloren, zelfs relatief in meerdere mate dan de P.v.d.A. Het is redelijk dit verlies van 1963 in verhouding tot 1959 niet uitsluitend, maar dan toch wel mede toe te schrijven aan de extra-ordinair grote oppositiewinst van 1959. In ieder geval lijkt niet of weinig te hebben medegespeeld de steun der V.V.D. aan het Kabinet-De Quay. Immers, op dezelfde grond hadden de drie christelijke partijen een zege bevochten. De V.V.D. verkeerde dus vlak na de verkiezingen in een gunstiger positie bij het bepalen van een voorkeur door de drie christelijke partijen dan de P.v.d.A. Nog duidelijker wordt deze sterkere positie van de V.V.D. ten overstaan van de P.v.d.A., als men de verkiezingsuitslagen van 1963 vergelijkt met die van 1956. Deze vergelijking is een redelijke. Vooreerst biedt een vergelijking op iets langere termijn het voordeel van een sterkere beklemtoning van de trendmatige ontwikkeling van beide partijen en dat trendmatige is toch óók belangrijk. Vervolgens was de P.v.d.A. in 1956 volop regeringspartij en de V.V.D. volop oppositiepartij, terwijl in 1963 de V.V.D. voor het éérs vier jaren aan de Regering deelnam en de P.v.d.A. voor het éérs volop oppositiepartij was.

Al gaat ook deze vergelijking niet geheel en al op, de vergelijking 1963/1956 is wel een redelijke.

Wel, in 1956 behaalde de P.v.d.A. ruim 1 872 200 stemmen, in 1963 daarentegen ruim 1 750 800 stemmen. Er was dus een verlies van 121 400 stemmen. De V.V.D. behaalde in 1956 een dikke 502 500 stemmen, maar in 1963 kwam zij met ruim 643 200 stemmen uit de bus. Er was een winst van 140 700 stemmen.

De Kort

Wil men de trendmatige ontwikkeling van beide partijen nader tot uitdrukking brengen, dan moet men óók nog verwerken het natuurlijk accres, dat beide partijen zouden genieten, indien zij in verhouding tot hun oorspronkelijke omvang beslag hadden weten te leggen op de natuurlijke aanwas der kiezers. Van 1956 op 1963 steeg het totaal der uitgebrachte stemmen van 5 727 742 tot 6 255 653, dus met 527 911. Met inbegrip van haar natuurlijke accres heeft de P.v.d.A. in 1963 in verhouding tot 1956 bijna 294 000 stemmen verloren, wat 7 zetels zou uitmaken. De V.V.D. zou — rekening houdende met het natuurlijk accres — haar reële winst van 140 700 zien teruglopen met ongeveer 46 200 naar 94 400 stemmen. De trendmatige ontwikkeling blijft dus de V.V.D. markeren als stijgende in de gunst der kiezers en accentueert het verlies van de P.v.d.A. nog meer. Een los gedacht van programmatische overwegingen worden de politieke overwegingen tot een voorkeur, vlak na de verkiezingen, voor de V.V.D., hierdoor nog sterker geïndiceerd.

Ik heb deze feitelijke gegevens ietwat uitvoerig naar voren gebracht, omdat er uit blijkt, dat duidelijke argumenten van programmatische aard noodzakelijk waren, indien de voorkeur, uit deze feitelijke gegevens volgende, niet door zeer velen zou worden nagestreefd. Zij vormen dan ook het fundament van de keuze, door prof. Beel in zijn memorandum van 1 juli 1963 gedaan ten gunste van de V.V.D. en door de huidige Minister-President gevolgd. Deze keuze van Beel is door de drie christelijke fracties aanvaard en daartuit is ten slotte het Kabinet-Marijnen te voorschijn gekomen.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): De keuze van Beel? De keuze van de K.V.P.!

De heer **De Kort** (K.V.P.): Deze feitelijke gegevens vormden ook de basis van het eerste motief, vermeld in mijn brief aan de heer Vondeling van 26 juni 1963, waarin ik hem — door het mislukken van een vijf-partijenkabinet gedwongen tot een keuze — de redenen op gaf van mijn voorkeur als formateur voor de V.V.D. Beide keren is de keuze niet door de K.V.P. gedaan, beide keren is zij wel door de K.V.P. aanvaard.

Voor wat de heer Beel betreft, citeer ik op blz. 3 van zijn memorandum de woorden:

„Het ligt voor de hand, dat daarbij allereerst wordt nagegaan of niet dezelfde partners, die aan het beleid 1959—1963 vorm en inhoud gaven, daartoe zich kunnen vinden.”.

Voor wat mijn brief aan de heer Vondeling betreft, citeer ik de woorden:

„Het meest belangrijke daarbij is ongetwijfeld overeenstemming over het regeringsprogram. Dit neemt echter niet weg, dat — gedwongen tot een voorkeur — tevens in aanmerking genomen mag worden, dat continuering der samenwerking van partijen die zulk beleid in het verleden steunden, méér in de lijn ligt dan de ruil van één hunner voor de voormalige oppositiepartij.”.

Zoals ik reeds opmerkte, kon op 15 mei deze keuze op de hier vermelde gronden niet worden gemaakt. Eerst moesten de nog belangrijker programmatische mogelijkheden en in het bijzonder de mogelijkheid van een parlementair kabinet worden afgetast. De gang van zaken daarbij heb ik reeds gereleveerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot het regeringsprogram en zie ik het goed, dan bestaat het uit de regeringsverklaring, weergevende de grote lijn, maar tevens inkluderende het als noot toegevoegde akkoord van Wassenaar, alsmede de als noot toegevoegde bouwstenen, voor zover die in het akkoord nog niet waren opgenomen. Aldus heeft het Kabinet ook deze bouwstenen van de heer Romme, en wel krachtens het akkoord van Wassenaar zelf, tot de zijne gemaakt. Bij de heer Vondeling bestaat daarover twijfel. Het is daarom wel goed, dat de Minister-President dit straks de heer Vondeling nog eens uit het akkoord van Wassenaar voorleest.

Bindingen tussen gouvernementele partijen en het Kabinet bestaan ter zake het akkoord van Wassenaar, inclusief nu de bouwstenen. Bindingen op de tekst der regeringsverklaring bestaan slechts voor zover er overeenstemming is met de punten uit het akkoord van Wassenaar, inclusief de verdere bouwstenen. Ook dit lijkt mij buiten alle twijfel.

Ik ben erover verheugd, dat het mogelijk is gebleken met de V.V.D. en de C.H.U. een parlementair kabinet te vormen. Dit verbreedt weer de parlementaire mogelijkheden in Nederland. Ondertussen — als ik het goed heb gehoord en precies heb begrepen — dreigen die mogelijkheden vandaag ook weer te zijn verkleind, en wel door een uitspraak van de heer Vondeling. Als ik het goed heb verstaan, ziet de heer Vondeling een vertrouwenskloof tussen zijn fractie en de mijne. Na de barst van Romme van jaren geleden, dus nu de kloof van Vondeling. Die barst was al een beetje akelig, dus ook die kloof wordt vervelend.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Het is de kloof van De Kort, hoor.

De heer **De Kort** (K.V.P.): Het is jammer, deze opmerking, die naar mijn smaak niet terecht is. Wel, als het nu zo ligt met de bindingen en wij daarop dus gerust kunnen zijn, rijzen bij mij twee vragen van belang. De ene vraag is: Wat is er nu eigenlijk in de bouwstenen in totaal genomen wezenlijk veranderd? Ik had zeker gedacht, dat de heer Vondeling deze vraag vandaag zou hebben gesteld en beantwoord; dat zou hem een zakelijk fundament voor een politiek betoog hebben geleverd. De andere vraag is: wat te denken van de regeringsverklaring buiten de bouwstenen om?

Ik ga deze twee vragen beantwoorden. Wat is er nu eigenlijk veranderd? Ik acht dit een uiterst gewichtige vraag voor de verantwoording. In de bouwstenen, die geen conflictstof meer boden en daarom buiten het gesprek van Wassenaar vielen, is niets veranderd. Dat zijn de punten bezitsvorming, publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, hulp aan ontwikkelingslanden, Europa-politiek, ondernemingsstructuur, stakingsrecht, territoriale decentralisatie, gemeentelijk belastinggebied, georganiseerd overleg, bijzonder wetenschappelijk onderwijs, N.A.V.O., diensttijdverkorting, energiebeleid, consumentenpolitiek, loonpolitiek, ziekenfondswet, bioscoopwet en ruimtelijke ordening, een heel vak van activiteiten. Het aan deze punten verbonden beleid mag dus met vertrouwen tegemoet worden gezien.

Nu laat ik volgen de zes paragrafen van het Wassenaarse akkoord. Voor wat aangaat de eerste paragraaf, aard en omvang van de aan te gane bindingen, kan thans iedereen naslaan, dat in vergelijking met de betreffende punten van de bouwstenen een uitbreiding heeft plaatsgevonden, als men wel een uitbreiding, die omvat de toelichting, door de informateur op zijn formules verstrekt. Deze toelichting doet het karakter van de bindingen duidelijk uitkomen. De heer Vondeling heeft over deze bindingen op niet onaardige satyrische wijze enige vragen gesteld aan de Minister-President. Ik vraag mij af of die vragen nodig waren. De heer Vondeling kan lezen. Of is de heer Vondeling, gezien zijn oordeel over het naar zich toerekenen van Minister Witteveen, bang op zijn beurt naar zich toe te lezen en wil hij daarom de hulp van de Minister-President?

Aan de tweede paragraaf „De prioriteiten” is in vergelijking met de bouwstenen niets wezenlijks veranderd, tenzij men de uitdrukkelijke opneming der sociale paragraaf als een voordeel ten gunste van die paragraaf wil zien.

Ik sla de derde paragraaf, de woningbouw, even over en kom dan tot de vierde paragraaf „Het landbouwbeleid”. Deze paragraaf heeft in het Wassenaarse akkoord nog wat méér reliëf gekregen dan in de desbetreffende punten van de bouwstenen. Iets wezenlijks is er niet aan veranderd.

Dan resten nog de paragrafen, waarover verschil van mening bestond, te weten de paragraaf, bevattende de punten over het woningbouwbeleid en de huurverhogingen, de paragraaf over de sociale zekerheid en die over het televisiebeleid.

De Kort

Wat betreft het woningbouwbeleid is het voorstel gevolgd, door mij in mijn brief van 24 juni gedaan. Dit is dan ook voor mijn fractie zeer bevredigend.

Wat betreft het televisiebeleid is nog eens extra aangescherpt het vrijblijvend karakter der tijdelijke opdracht van het tweede net aan de omroepverenigingen. Men kan erover twisten of dit niet overbodig was, aanleiding tot kritiek kan het niet bieden aan hem, die het oorspronkelijke voorstel deed en daarbij het vrijblijvend karakter in alle oprechtheid vooropstelde, in casu ik zelf.

Rest nog de sociale paragraaf. Deze heeft veel stof doen opwaaien. Alle publieke aandacht spitste zich toe op één punt en het leek wel of er verder niets goeds meer in stond. Mede in aanmerking genomen de verklaring, die ik tijdens de van instemming getuigende presentie van de vier andere fractievoorzitters op 9 juli aan de pers verstrekke en die uitsluitend verduidelijking van ons aller bedoeling betrof, zijn daarin twee punten gewijzigd.

Het ene punt betreft de voorbereiding nog in deze vier jaren van de omzetting der arbeidsongeschiktheidsverzekering voor loontrekkenden in een volksverzekering. Let men erop, dat wellicht deze A.O.V. per 1 januari 1966 in werking zal treden en de omzetting in een volksverzekering toch jaren zal vragen, dan is enige relativiteit bij de beoordeling van dit punt niet misplaatst. Uit hetgeen de regeringsverklaring op blz. 23 over dit punt zegt blijkt, dat de Regering ten aanzien van de volksverzekering voornemens is haar standpunt te bepalen nadat de S.E.R., waaraan daarover in 1962 advies is gevraagd, zijn zienswijze zal hebben kenbaar gemaakt.

Ik wil wel zeggen hierin een zeer elegant en tevens zeer honorabel regeringsstandpunt te zien, al was het alleen maar, omdat wordt gewacht op datgene, waarop men ook behoort te wachten, nl. op het advies van de Sociaal-Economische Raad.

Ik mag hierbij doen aansluiten een zelfde waardering voor de regeringsverklaring inzake het standpunt omtrent het eigen risico bij ziekte. Ook hier wil de Regering het advies van de S.E.R. afwachten en ook daarin zie ik een wijze aanvulling van de punten uit „bouwstenen”.

Mijnheer de President! Het andere punt van afwijking betrof de mogelijkheid van medefinanciering uit de algemene middelen van de algemene kinderbijslag bij opheffing der discriminatie ten aanzien van het kindertal van zelfstandigen ten opzichte van loontrekkenden.

Hier ligt in het akkoord van Wassenaar een verschil met de tekst uit „bouwstenen”, die ten ongunste is. Ik betreur dit zelf evenzeer als wie ook. Ik heb echter gemeend dit verschil voor mijn verantwoordelijkheid te moeten nemen, omdat nu eenmaal niet alle goede zaken ineens verwezenlijkt kunnen worden en bovendien omdat — indien de conjunctuur ons gunstig is — verwezenlijking óók van dit punt niet uitgesloten zal zijn.

In dit befaamde punt *f* der sociale paragraaf van het akkoord van Wassenaar staat, zoals thans iedereen kan lezen:

„Mocht, hetgeen momenteel niet te voorzien is, in de loop der periode 1963—1967 blijken, dat er ruimte beschikbaar kan worden gesteld voor gedeeltelijke opheffing van de discriminatie in de kinderbijslag (bij voorbeeld vanaf het tweede kind) voor niet-loontrekkenden in verhouding tot die voor loontrekkenden, dan zal daarnaar worden gestreefd.”

Ik moge tussen twee haakjes opmerken, dat er staat, dat daarnaar gestreefd zal worden en niet dat daarnaar gestreefd zal kunnen worden.

Het akkoord vervolgt dan met de woorden:

„Daarbij zal alsdan mede worden onderzocht, of en, zo ja, in hoeverre bekostiging uit de algemene middelen dient te geschieden.”

Ten overvloede hebben de vier fractievoorzitters daarna nog verklaard, dat deze medefinanciering uiteraard constructief moet worden onderzocht, constructief moet worden benaderd.

Ten overvloede, zoals ik zeide, want het is toch wel duidelijk, dat een richtlijn niet in een akkoord thuishoort, wanneer men de bedoeling heeft zich van het gunstige resultaat van zulk een onderzoek niets aan te trekken dan wel zulk onderzoek met vooropgestelde afwijzing aan te vangen en te voeren.

Sla ik voorts de regeringsverklaring op dit punt na, dan zie ik het complement van de vermelde constructieve benadering in de woorden van blz. 22, luidende:

„In het kader van het sociale zekerheidsbeleid maakt het Kabinet geen beginselkwestie van medefinanciering uit de algemene middelen.”

Ik wil de heer Minister-President vragen of ik dit goed zie.

Als gewijzigd punt van enig belang moet ik nog vermelden het opnemen van het desideratum ener structurele belastingverlaging met een grote mits. Deze voorwaarde is, dat budgettaire noch sociaal-economische overwegingen zich daartegen verzetten. Het is wel duidelijk, dat ik onder de laatste twee voorwaarden niet tegen maar vóór zulk een belastingverlaging gepoorterd kan zijn.

Mijnheer de Voorzitter! In verband met het akkoord van Wassenaar en van het gebruik van alle door de informateur verzamelde bouwstenen moet ik afwijzen de kritiek en dus zeker de hier en daar geleverde overmatige kritiek op mijn fractie bij de aanvaarding van het akkoord.

Van de fractievoorzitters werd in het convenant gevraagd de afspraak waar te maken, ongeacht de vraag hoe zij die verantwoordelijkheid meenden te kunnen nemen. Of een fractievergadering, waarin die verantwoordelijkheid werd waargemaakt, een korte of een lange duur, een bewogen of een onbewogen verloop had, doet aan die verplichting niets te kort. Is het in een fractie van vijftig mensen een wonder, als vele vragen rijzen, als vele aanvankelijke bedenkingen zich voordoen, als teksten worden gespeld en getoetst? Is het niet veeleer zeer normaal als in een club van vijftig denkende en zich hun verantwoordelijkheid bewuste mensen kritiek komt op een enkel onderdeel? Is het niet zeer normaal, dat bij alle onderdelen wordt gekeken hoe zij zich verhouden tot het geheel? Waar het op aan komt, is of het geheel te licht wordt bevonden dan wel of het gesloten akkoord met zijn voordelen en zijn nadelen wordt gehonoreerd. Onze fractie heeft het convenant van Wassenaar gehonoreerd. Zij deed dat zonder tegenstemmers en met drie onthoudingen, dus met 6 pct. aan onthoudingen. Wel, ik hoop van harte, dat in de komende vier jaren van geen enkele der gouvernementele partijen méér dan 6 pct. zich zal onthouden van steun aan het Kabinet-Marijnen op het stuk van het convenant van Wassenaar en van de bouwstenen. Ik zal daarbij dan niet met stenen gooien naar de fractievoorzitter, die — om dit succes te bereiken — op zijn eigen manier te werk gaat.

Ik mag hierbij doen aansluiten de afwijzing van het verwijt als zou formateur De Quay zijn arbeid hebben zien mislukken door verdeeldheid in de K.V.P.-fractie. Ik ben dat verwijt nogal eens tegengekomen in perscommentaren en dit door het feit, dat de heer De Quay in zijn verklaring erop wijst, dat het convenant van Wassenaar in discussie is geweest. Ik mag erop wijzen, dat de heer De Quay in diezelfde verklaring er blijk van geeft, dat discussie naar zijn oordeel in de politiek toelaatbaar is. Hij geeft er tevens duidelijk en terecht blijk van als formateur slechts te doen te hebben met het resultaat der discussie. En dat resultaat was, dat de K.V.P.-fractie hem meer stemmen vóór opleverde dan de drie andere partners te samen kunnen leveren en geen stemmen tegen. De feiten zowel als de tekst van de verklaring van formateur De Quay tonen dan ook aan, dat hij gestruikeld is over moeilijkheden, ondervonden bij door hem aangezochte ministers.

In de beoordeling van die moeilijkheden en in de beoordeling van het besluit van de heer De Quay treed ik niet. Ik wil daarin niet treden, want niemand meer dan mijzelf kan duidelijk zijn, dat een formateur zijn strikt eigen verantwoordelijkheid heeft en hetzelfde — en dat wil ik beklemtonen — geldt voor

De Kort

een aangezochte minister. Voor wat het laatste betreft: ook de ministeriële verantwoordelijkheid van één en dezelfde persoon is anders dan de parlementaire. Zij draagt met name een nog meer persoonlijk karakter, dat op deelgebieden geaccentueerd tot uiting komt.

Ik moge er nog eens op wijzen hoe in 1956 Romme als fractievoorzitter zijn steun gaf aan het Kabinet-Drees, maar een ministersportefeuille weigerde wegens verschil van inzicht op een onderdeel. Kritiek, die geen rekening houdt met het verantwoordelijkheidsverschil tussen een minister en een fractie, lijkt mij ongerechtvaardigde kritiek.

Ik wil thans de regeringsverklaring op zich nader bezien, waarbij het mij dan spijt, dat ik aan dit stuk niet nog wat ruimere aandacht zal kunnen besteden. Natuurlijk heb ik via het akkoord van Wassenaar reeds op zeer belangrijke punten van mijn zienswijze doen blijken en mijn waardering geboden.

De blik, die het Kabinet richt op de toekomst, kan men in twee onderscheiden. Het wil zijn beleid gedragen zien door beginselen en het biedt programmapunten.

Ik wil enkele opmerkingen maken over die programmapunten om dan te sluiten met een opmerking over de beginselen.

Met de voornemens omtrent de drie afzonderlijke onderwerpen betreffende Suriname en de Nederlandse Antillen, de vorming in de Ministerraad van een vast college voor Europese aangelegenheden en overgang der p.b.o. en bezitsvorming kunnen wij instemmen. Bij ons is wel de vraag gerezen — ik zou die aan de Minister-President willen voorleggen — waarom de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen niet zal worden opgenomen in dat college van de Ministerraad. Als er nu iets aanbeveling verdient, lijkt het ons dit te zijn.

De daaropvolgende passage over de continuatie van het buitenlandse beleid en in het bijzonder de passage over de ontwikkelingslanden hebben wij met instemming gelezen. Wij verwachten daarbij, dat ook de particuliere instellingen, die medische en andere sociale hulp verlenen, de volle aandacht en bijstand, ook in de vorm van subsidies, van de Regering zullen kunnen genieten.

Ik wil op deze plaats ook graag proberen om even een misverstand op te helderen, dat blijkbaar leeft bij de heer Vondeling. De heer Vondeling beroept zich steeds maar, als hij het over de ontwikkelingshulp heeft, op de door de Kamer aangenomen motie van de heer Ruygers. Hij spreekt dan ook altijd over 1 pct. van het nationale inkomen, dat aan ontwikkelingshulp moet worden besteed. Ook vandaag heeft hij dat weer gedaan. Ik heb de heer Vondeling er al eens op gewezen, dat die 1 pct. helemaal niet voorkomt in de motie van de heer Ruygers, tenminste niet in de motie, die door de Kamer is aangenomen.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Er is wel sprake geweest van 150 mln. meer, o.a. genoemd door de heer Blaisse als minimum.

De heer **De Kort** (K.V.P.): Wanneer de Kamer een motie aanneemt, dan is commentaar voor degene, die commentaar wil geven, maar die mag dat uitsluitend voor zijn eigen rekening nemen. Deze aangenomen motie luidt als volgt:

„De Kamer, kennis genomen hebbend van de brief van de regering inzake hulp aan minder ontwikkelde landen (stuk 6817, nr. 3),

spreekt als haar overtuiging uit, dat met ingang van het komende begrotingsjaar de Nederlandse hulpverlening belangrijk dient te worden uitgebreid en op haar vorm en organisatie opnieuw bezien, en gaat over tot de orde van de dag.”.

Die motie-Ruygers is aangenomen en ik herinner mij nog de besprekingen daarover in een van de commissiekamers, waarbij de aanwezige fractievoorzitters deze motie konden tekenen, o.a. op grond van de uitdrukkelijke overweging, dat daarin geen bedrag werd genoemd.

Mijnheer de Voorzitter! Met de Regering verheugen wij ons over het te Moskou gearafaerde akkoord, maar wij hopen, dat dit dan een eerste stap zal worden op de weg van de ontwapening.

Mijnheer de Voorzitter! Ter zake het sociaal-economische beleid blijkt, dat de Regering primair een structuurbeleid wenst te voeren, hetgeen onze warme instemming heeft, omdat slechts op die wijze werkgelegenheid en welvaart op langere termijn kunnen worden verzekerd. De gevolgen daarvan voor het investeringsbeleid en in het bijzonder voor de regionale industrialisatie zal men — dat zijn wij met de Regering eens — dan ook moeten nemen.

Dat structuurbeleid van de Regering zal zich uitstrekken over alle gebieden, o.a. ook over de landbouwsector. Men zal daarbij dan — dat betwijfel ik niet — het lastenvraagstuk van de landbouwsector wel bespreken en evenzo kan men van een structuurbeleid spreken in de loonsector, waar het criterium van de macro-economische produktiviteitsstijging de volle aandacht blijft genieten.

Mijnheer de Voorzitter! De Regering hecht — dat lees ik in de laatste zin op blz. 12 van de regeringsverklaring — grote waarde aan de gezonde ontplooiing van het midden- en kleinbedrijf. Nu zal het midden- en kleinbedrijf de Regering erg dankbaar zijn voor die mededeling, maar ik kan mij toch voorstellen, dat men ook graag iets over het beleid zou willen horen. Ik neem aan, dat er een staatssecretaris voor middenstandszaken komt. Was die er geweest, dan zouden wij wellicht iets over zijn beleid uit de regeringsverklaring hebben kunnen lezen. Maar ook nu stel ik het dan toch op hoge prijs, als de Minister-President althans enige nadere toelichting over het te voeren middenstandsbeleid in de replieken zou kunnen geven.

Mijnheer de Voorzitter! Dat het financiële beleid — in het voetspoor van het Kabinet-De Quay — zal zijn gebaseerd op een structureel begrotingsbeleid, lijkt ons met de Regering een noodzakelijkheid. Het is eigenlijk het fundament van alle overheidsprestatie.

De neutralisering van de progressiefactor in de belastingen is — dat zijn wij met de Regering eens — als een minimum te beschouwen. Slechts wanneer dit om redenen, de volkswoningbouw betreffende, niet mogelijk zou wezen, kan daarvan worden afgezien. Een verder gaande verlaging van de belastingdruk brengt echter ons inziens onmiddellijk mee de vraag in hoeverre sociale desiderata daardoor in gevaar worden gebracht. Terecht heeft de Regering dan ook de voorwaarde gesteld, dat budgettaire en sociaal-economische overwegingen zich tegen zulk een verlaging niet mogen verzetten.

Mijnheer de Voorzitter! De woningbouwparagraaf is de sterkste in haar soort, die na de oorlog in een regeringsverklaring voorkwam, en wij begroeten haar warm. Dat de woningbouw nu de hoogste prioriteit geniet, wordt door ons ontvangen met de woorden: „eindelijk” en „gelukkig”. Wij wensen de nieuwe bewindsman kracht, kunde en wijsheid bij zijn moeilijke maar sociaal en nationaal gezien, geloof ik, wel de mooiste taak van ons land.

Ook wat werd vermeld over landbouw en het sociale beleid in engere zin vervult ons met de hoop op een vruchtbare arbeid, evenals het voornemen in afwachting van de coördinatie in Europees verband maatregelen te overwegen om ons energiebeleid in nationaal verband nader te coördineren.

Graag betuigen wij onze instemming met de instelling op hoog niveau van een commissie, die advies zal uitbrengen over de taakverdeling tussen de departementen van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Sociale Zaken en Volksgezondheid en van Maatschappelijk Werk. Wat in de regeringsverklaring is opgenomen als richtlijn voor het werk van dit departement heeft onze instemming, maar wij hadden toch graag nog wat naders, wat meer vermeld gezien. Het welzijnsbeleid, zoals dit tot op heden door het departement van Maatschappelijk Werk is gevoerd, omvat veel meer dan de aandacht voor bepaalde groepen en individuen in onze samenleving. Het gaat bij maatschappelijk werk ook om het functioneren van de sa-

De Kort e. a.

menleving als zodanig en het aanpassingsproces van de mensen aan de snelle structuurveranderingen. In de probleemgebieden heeft dit beleid gestalte gekregen door een goed opgezet proces van sociale planning. Als de Regering in deze paragraaf stelt, dat zij in versterkte mate aandacht wil geven aan het maatschappelijk welzijn der bevolking, dan moet dit betekenen, dat dit proces van sociale planning ook moet worden doorgevoerd in agrarische en stedelijke gebieden, waarin zich structuurveranderingen voordoen. Ik hoop, dat de Minister-President ons in zijn antwoord kan geruststellen door mede te delen, dat het kabinet zijn beleid aldus ziet.

De voornemens der Regering in het vlak van het onderwijs genieten onze volle instemming. Ook hier ontwikkelt dit Kabinet weer een ambitieus program, evenals in het vlak van cultuur, sport en recreatie, welke plannen ook onze instemming hebben.

Tot slot nog een enkel woord over de beginselen, die het Kabinet zich bij zijn beleid voor ogen stelt.

Het Kabinet stelt zich ter zake op dezelfde basis als het Kabinet-De Quay, te weten op de basis der christelijke grondslag van onze beschaving, die van zoveel betekenis is voor de verdere ontwikkeling der menselijke persoonlijkheid. Ik stel dat op hoge prijs. Alleen op deze basis — zo zie ik het — valt te bereiken de ware evolutie van de mens, die immers betekent vooruitgang in christelijke levenswaarden. Alleen op deze basis zal overwoekering van het geestelijke door het materiële kunnen worden voorkomen en genezen. Indien in deze geest de regeringsverklaring van heden kan worden omgezet in werkelijkheid, zal de samenwerking tussen Regering en Staten-Generaal de volle vrucht der waarachtige staatkundige opdracht dragen.

De vergadering wordt te 22.15 uur geschorst en te 22.32 uur hervat.

De heer **Beernink** (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik naar aanleiding van de regeringsverklaring een aantal opmerkingen ga maken, gaan de gedachten van mijn fractiegenoten en mij onwillekeurig uit naar de man, die gedurende een lange reeks van jaren als woordvoerder van de christelijk-historische fractie in deze Kamer is opgetreden, naar dr. Tilanus. Ik ben er mij van bewust, dat het niet gemakkelijk zal zijn, deze bindende en constructieve figuur, die zich in de Kamer een eigen plaats had veroverd, te vervangen.

Het is een oude gewoonte om, wanneer na gehouden verkiezingen een nieuw kabinet met zijn program voor de Kamer treedt, enige aandacht te schenken aan de uitslag van deze verkiezingen. Wanneer ik dit doe, wil ik heel in het kort bij een vijftal punten stilstaan.

In de eerste plaats wil ik constateren, dat de kiezers het beleid van het kabinet-De Quay niet hebben afgekeurd. Twee regeringspartijen, nl. de K.V.P. en de C.H.U., boekten winst; twee regeringspartijen, nl. de A.R.P. en de V.V.D., leden verlies, maar bij het verlies van de V.V.D. moet rekening worden gehouden met het feit, dat deze partij in 1959, toen zij als oppositiepartij aan de verkiezingen deelnam, ernstig boven haar stand kwam te leven. Van de 150 zetels in deze Kamer worden er 92 ingenomen door leden van de vier partijen, die in de periode 1959—1963 de Regering hebben gesteund. Zou ons volk het beleid van het kabinet-De Quay hebben willen afkeuren, dan was dit aantal van 92 beslist veel lager geweest. Ook ons geacht medelid de heer Suurhoff heeft in het nummer van „Peraat” van 27 mei 1963 toegegeven, dat het beleid van het kabinet-De Quay niet is afgekeurd.

In de tweede plaats constateer ik, dat de P.v.d.A. als oppositiepartij heeft gefaald. Meestal behaalt een oppositiepartij bij de verkiezingen winst. Wij zien dat in Engeland, waar bij gemeenteraadsverkiezingen en bij graafschapsverkiezingen de in de oppositie verkerende Labourparty, en trouwens ook de liberale partij, telkens winst kunnen boeken. Wij zien dat in West-Duitsland, waar de S.P.D. als oppositiepartij keer op keer bres-

Beernink

sen schiet in de burcht van Adenauer en de zijnen. Wij hebben dat in ons eigen land gezien in 1959, toen de V.V.D. als oppositiepartij een grote sprong maakte van 13 op 19. En wat zien wij nu bij de verkiezingen van dit jaar? Dat de P.v.d.A., die zowel in als buiten de Kamer een niet-aflattende kritiek heeft gevoerd op het beleid van het kabinet-De Quay, niet minder dan 5 zetels heeft verloren. Naar Nederlandse begrippen een ongekend groot verlies. Ik ga niet in op de oorzaken van dit verlies. Ik constateer slechts het feit, dat de kiezers in grote meerderheid de politiek van de P.v.d.A., die sterk collectivistische en dirigistische tendensen inhield, met daarnaast de mogelijkheid van belastingverhoging, hebben afgewezen. Dat dit in zo sterke mate gebeurde, was voor mij persoonlijk een grotere verrassing dan de 3 zetels voor de Boerenpartij.

In de derde plaats leg ik de vinger bij het feit, dat de doorbraak ook nu mislukt is. Ondanks allerlei doorbraakpogingen zijn de gezamenlijke confessionele partijen versterkt uit de verkiezingsstrijd naar voren gekomen. Ik verblijd mij daarover. Het gaat bij het bestuur van ons land niet alleen om materiële waarden; het gaat ook om geestelijke waarden, om zaken, die een diepe geestelijke achtergrond hebben en waarbij het van groot belang is welke levens- en wereldbeschouwing degenen, die daarover te beslissen hebben, zijn toegedaan. Het komt erop aan op welke grondslag en op welke wijze een politieke groepering wil werkzaam zijn. De C.H.U. wenst te bevorderen — en dat willen de andere confessionele partijen ook —, dat overheid en volk zich bij hun beslissingen op het terrein van de staatkunde richten naar het Evangelie. Bij de vormgeving van een verantwoorde maatschappij behoort naar de opvattingen van de confessionele partijen Gods Woord fundament en richtlijn te zijn. Christelijke politiek houdt de verplichting in, te streven naar een wezenlijke vernieuwing van de maatschappelijke verhoudingen in christelijke zin. Dit onderscheidt ons van socialisme en liberalisme.

In dit licht bezien, stem ik in met de passages uit de regeringsverklaring, dat als beginsel wordt aanvaard de christelijke grondslag onzer beschaving, die van zoveel betekenis is voor de ontwikkeling der menselijke persoonlijkheid, en dat gelet moet worden op de persoonlijke en sociale bestemming van de mens naar christelijke opvattingen.

In dit verband sta ik even stil bij denkbeelden, die de laatste tijd worden ontwikkeld, o.a. door dr. Couwenberg, om te komen tot een gans andere partijvorming in ons goede vaderland. De gedachtenwisseling daaromtrent in het orgaan van de Adelbertvereniging volg ik met grote belangstelling. Ik wil zeker niet ontkennen, dat er aan de huidige partijvorming fouten kleven, maar ik vind wat anderen daarvoor in de plaats willen stellen te vaag, te weinig omlijnd en te avontuurlijk om daarvoor een sprong in het duister te kunnen wagen. Toegegeven zij, dat elke confessionele partij in haar program en in haar feitelijk optreden ook socialistische en liberale trekken vertoont. Maar zij hebben, en dat is iets, dat socialistische en liberale partijen op grond van hun heterogene samenstelling missen en moeten missen, een hechte en stevige grondslag, die tevens het saambindende element vormt, het Evangelie van Jezus Christus.

In de vierde plaats moet worden geconstateerd, dat het aantal stemmen op extremistische partijen belangrijk is gestegen. Dat de P.S.P., de C.P.N. en het G.P.V. winst hebben geboekt, was voor niemand een verrassing. Persoonlijk heb ik de winst voor de Boerenpartij zien aankomen. De zeer moeilijke situatie in de landbouw, de gebeurtenissen in Hollandseveld, die psychologisch wel een bijzonder ongelukkige werking hebben gehad en die ik graag voorkomen had gezien, en de tegenzin van vele middenstanders tegen wat zij beschouwen als uitwassen van de P.B.O., hebben de Boerenpartij aan 3 zetels geholpen. De aanhangers van deze partij zullen ongetwijfeld met bijzonder grote interesse uitzien naar de resultaten van het optreden van deze nieuwe politieke groepering.

In de vijfde plaats wil ik iets zeggen over het succes, dat de C.H.U. mocht boeken. U zult mij niet euvel duiden, dat ik

Beernink

mij daarover heb verheugd. De C.H.U. is, vergeleken met 1959, met een hoger percentage uit de bus gekomen. Maar ook vergeleken met 1937, de laatste verkiezingen vóór de oorlog, en 1946, de eerste verkiezingen na de oorlog, is de Unie vooruitgegaan. Het verkiezingsprogramma van de C.H.U. moge sober van inhoud zijn en minder eisen en verlangens inhouden dan dat van andere partijen, het biedt voldoende mogelijkheden om te streven naar een bestuur van ons land, dat gericht is op de verbetering van het bestaansniveau, zowel geestelijk als materieel, van heel het volk, op de behartiging van de belangen van alle bevolkingsgroepen en vooral op de positie van hen, die het bijzonder moeilijk hebben. Dat zoveel kiezers dit begrepen hebben en voor het eerst of bij vernieuwing hun vertrouwen aan de C.H.U. hebben gegeven, stemt tot dankbaarheid. Het roept ook verplichtingen op om in de komende vierjarige periode een vooruitstrevende sociale politiek te voeren. Bij een verantwoord sociaal-economisch beleid kan de Regering zich van de steun van de christelijk-historische fractie verzekerd weten.

Na de verkiezingen hebben wij de kabinetsformatie gekregen. Tien weken heeft het geduurd, voordat Nederland weer een nieuw kabinet had. Het zou interessant zijn alle informatie- en formatiepogingen aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Veel nut heeft dat m.i., ook nadat andere sprekers hierover hun licht hebben laten schijnen, niet. De kranten, die ditmaal bijzonder goed geïnformeerd waren, hebben ons dagelijks voorzien van het allerlaatste nieuws van het formatiefront. Wel geloof ik, dat ik goed doe nog op twee dingen in te gaan. In de eerste plaats wil ik nog in het kort uiteenzetten, waarom de christelijk-historische fractie niet voelde voor een vijf-partijenkabinet, en in de tweede plaats, waarom deze fractie blijk heeft gegeven van een voorkeur voor de V.V.D. als regeringspartner.

Er kunnen zich in het Nederlandse staatkundige leven momenten voordoen, waarop de behoefte aan een nationaal kabinet sterk naar voren komt. In de dagen, dat het Nieuw-Guineavraagstuk ons bezighield, heeft mr. Pollema in de Eerste Kamer gepleit voor een dergelijk nationaal kabinet. Gelukkig zijn er op het ogenblik geen gronden aanwezig, die ons in de richting van een nationaal kabinet zouden moeten dringen. Er is gelukkig geen oorlog en geen direct oorlogsgevaar en het Nieuw-Guineavraagstuk is opgelost. Een vijf-partijenkabinet houdt overigens zeker gevaren in. Bij een dergelijk kabinet zal de homogeniteit gevaar kunnen lopen doordat personen uit vijf politieke groeperingen, met uiteenlopende politieke denkbeelden, een keuze zullen moeten doen uit tal van desiderata. Ook al kan een ieder in meer of mindere mate instemmen met een regeringsprogramma, dit waarborgt nog niet, dat er dan voldoende instemming zal zijn bij het doen van een keuze uit vele wensen en verlangens. Gemis aan homogeniteit in het kabinet zal weldra kunnen leiden tot spanningen in de samenwerkende groepen. Bovendien zal bij een vijf-partijenkabinet, wanneer de samenwerkende groepen niet ieder ten minste twee ministerszetels hebben, er van een voldoende invloed van de desbetreffende groep of groepen in het kabinet en ook in de Staten-Generaal geen sprake kunnen zijn. Is een groep met slechts één minister vertegenwoordigd, dan zal dat voor de betrokkene fysiek en psychisch een te zware taak zijn. Bij een vijf-partijenkabinet zou, zoals gebleken is, de C.H.U., die ten slotte bij de verkiezingen heeft gewonnen, één van haar ministerszetels hebben verloren. Deze prijs was haar beslist te hoog en zou ook niet in overeenstemming met de uitslag van de verkiezingen zijn geweest.

Beide door mij genoemde factoren hebben de C.H.U.-fractie afwijzend doen staan tegenover een vijf-partijenkabinet.

En nu de vraag, wie naast de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U. de vierde regeringspartner zou zijn. Tijdens de kabinetsformatie heb ik laten blijken van mijn voorkeur voor de V.V.D. als regeringspartner. Deze voorkeur is niet geweest een keuze tussen socialisme en liberalisme. Het uitspreken van deze voorkeur was een handeling, die werd ingegeven door beleidsoverwegingen. Het was geen principiële keuze, maar zuiver een

handeling op grond van beleidsoverwegingen. Bij deze beleidsoverwegingen speelden vijf factoren een voorname rol.

In de eerste plaats wijst de uitslag van de verkiezingen bijzonder duidelijk niet in de richting van de P.v.d.A. als regeringspartner. Van 50 zetels in 1956 kwam zij via 48 zetels in 1959 nu tot 43 zetels. Wij leven in een democratisch land en zullen rekening moeten houden met de uitspraak van de kiezers. Reeds op grond van deze democratische overwegingen moest de P.v.d.A. als regeringspartner worden afgewezen. Maar er is meer.

Ik wijs dan ook in de tweede plaats op de omstandigheid, dat de V.V.D. evenmin als de C.H.U. voelt voor strakke bindingen van de fracties aan een kabinetsprogramma. De P.v.d.A. daarentegen is voorstandster — wij hebben het vanmiddag weer uit de mond van de heer Vondeling gehoord — van bindende afspraken.

In de derde plaats biedt naar mijn overtuiging de V.V.D. meer waarborg voor een doelbewust landbouwbeleid, zoals dit naar onze opvattingen moet worden gevoerd, dan de P.v.d.A.

In de vierde plaats wijs ik erop, dat de P.v.d.A. een niet-aflatende scherpe kritiek op het beleid van het kabinet-De Quay heeft geuit. Mijns inziens kan op grond van het recente verleden niet worden verwacht en verondersteld, hoewel in de politiek veel mogelijk is, dat zij zich plotseling con amore achter voortzetting van dit beleid — en dit beleid moet, met vermijding van de zwakke punten, worden voortgezet — zal stellen.

In de vijfde plaats kan ik moeilijk aannemen, dat de P.v.d.A., hoewel de heer Vondeling tijdens de periode-Romme en de periode-De Kort heel veel socialistische wensen en verlangens heeft laten schieten, haar verkiezingsmanifest zal verloochenen.

Dit alles bracht mij tot een voorkeur voor de V.V.D. Nu heeft ook deze partij op 15 mei verloren. Maar terwijl de P.v.d.A. in 7 jaren daalde van 50 tot 43 zetels, steeg de V.V.D. in dezelfde 7 jaren van 13 tot 16 zetels, zoals ook door andere sprekers is opgemerkt. Nogmaals overigens, het zij herhaald, geen keuze tussen liberalisme en socialisme, maar een beslissing op beleidsoverwegingen.

Overigens heeft de fractie van de C.H.U. tijdens alle informatie- en formatiepogingen steeds aangedrongen op een kort en duidelijk basisprogramma, dat ook financieel kan worden gerealiseerd. Ten aanzien van de bouwstenen van mr. Romme werd het bezwaar geuit, dat mede door de veelheid der stenen geen duidelijk beeld kon worden verkregen inzake de kosten, die met de inwilliging van de daarin nedergelegde wensen en verlangens gemoeid waren. Evenmin was duidelijk — het rapport van het Centraal Planbureau was toen nog niet verschenen — welke ruimte daarvoor aanwezig was, of misschien niet aanwezig was. Ook lezing en herlezing van het concept-basisprogramma van dr. De Kort vermocht onmogelijk ook slechts een globaal beeld van de financiële gevolgen van verwezenlijking van dit programma op te roepen. Het was naar de mening van mijn fractie zeker voor aanpassing en inkrimping vatbaar, zonder dat aan de waarde en de betekenis daarvan iets werd te kort gedaan. Dit is enige malen uitdrukkelijk aan dr. De Kort kenbaar gemaakt. Vergeleken met het basisprogramma van dr. De Kort was het in Wassenaar bereikte akkoord al direct in zoverre een verbetering, dat het, ook wat zijn financiële gevolgen betreft, te overzien was. Weliswaar worden er geen ter beschikking te stellen bedragen in genoemd, maar het lijkt in de komende vierjarige periode te verwezenlijken.

De heer Vondeling (P.v.d.A.): Ik dacht, dat de heer De Kort zoëven had gezegd, dat het vrijwel hetzelfde was.

De heer Beernink (C.H.U.): Neen, dat is niet het geval. U moet het maar eens nalezen.

Buiten dit akkoord van Wassenaar ligt er natuurlijk nog een groot aantal desiderata. Iedere politieke groepering heeft zo zijn eigen wensen en verlangens. Het akkoord van Wassenaar bedoelde typisch te zijn een compromis, waarbij elk van de vier daarbij betrokken fractievoorzitters water in de wijn heeft

Beernink

moeten doen, de een wat meer, de ander wat minder. Juist omdat de christelijk-historische fractie aandrang op een zo kort en duidelijk mogelijk basisprogram, was de hoeveelheid water, die zij in de wijn moest doen, van te verwaarlozen betekenis. Dr. Beel zal er heus geen hogere nota wegens afgenomen water door krijgen.

Persoonlijk acht ik mij aan dit Wassenaarse akkoord gebonden. Na moeizaam overleg is het tot stand gekomen en het is gesloten om uit een impasse te geraken. Een handtekening is niet gezet, maar wel is er in ieder geval sprake van een morele binding.

Over de kwestie van de bindingen wil ik een paar opmerkingen maken. Zeer terecht wordt in het akkoord van Wassenaar gewezen op de eigen positie en de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheid van de Regering enerzijds en die van de Staten-Generaal anderzijds. Dat is taal, die de christelijk-historische fractie, en trouwens de gehele C.H.U., aanspreekt. In christelijk-historische kring is steeds grote waarde toegekend aan het eigen recht der overheid. De overheid is geen orgaan van de volksvertegenwoordiging en mag ook geen zetbaas zijn van die volksvertegenwoordiging. Dit vooropstellend en tevens rekening houdend met het feit, dat niemand kan voorspellen of overzien, hoe het in een vierjarige periode zal gaan, is de christelijk-historische Tweede-Kamerfractie nooit voorstandster geweest van sterke bindingen of afspraken bij een kabinetsformatie. Een uitzondering vormde het jaar 1922, maar de onaangename gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven.

Geen bezwaar heeft de fractie — en dit is vóór de verkiezingen ook uitdrukkelijk uitgesproken — tegen het vastleggen van enige hoofdpunten, tegen het uitstippelen van enige hoofdrichtlijnen, waaromtrent onderlinge overeenstemming dient te bestaan.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Het zijn er dan toch maar dertig!

De heer **Beernink** (C.H.U.): Heeft u ze geteld?

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Zoiets, misschien zijn het er iets meer.

De heer **Beernink** (C.H.U.): Ik denk, dat het er minder zijn, mijnheer de Voorzitter!

Deze hoofdpunten en hoofdrichtlijnen zijn neergelegd in het akkoord van Wassenaar. Zij betreffen de prioriteiten, het woningbeleid en de huurverhogingen, het landbouwbeleid, de sociale zekerheid, het televisiebeleid en enige onderwerpen — ik geloof niet, dat het er dertig zijn —, die ontleend zijn aan de bouwstenen van mr. Romme. Fractiespanningen daaromtrent kunnen natuurlijk in elke fractie optreden. Betreffende het optreden van dergelijke fractiespanningen wil ik opmerken, dat de christelijk-historische Tweede-Kamerfractie, hoe gouvernementeel zij ook van nature is, steeds grote waarde heeft toegekend aan de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid van elk individueel kamerlid. De fractievoorzitter moge als vertrouwensman van zijn groep optreden, hij zal de individuele leden van zijn fractie natuurlijk niet kunnen binden. In dit licht bezien zal hij het risico van fractiespanningen voor zijn verantwoordelijkheid kunnen nemen. Ik wil overigens in herinnering brengen — het is de Kamer ook wel bekend —, dat de christelijk-historische fractie in het verleden gewend is geweest om op het geëigende moment, naar de mate van instemming met het regeringsprogram, de Regering zoveel mogelijk te steunen. Onder behoud van de christelijk-historische vrijheid wenst de fractie in haar huidige samenstelling deze gedragslijn voort te zetten.

Ik wil nu iets zeggen over de prioriteiten. Lezing van het rapport van het Centraal Planbureau over de toeneming en besteding van het nationale inkomen in de komende vier jaren leidt tot de conclusie, dat het totaal onmogelijk zal zijn de veelheid van verlangens, die in de afgelopen jaren naar voren is gekomen en die ook voor een groot gedeelte is neergelegd in de

verkiezingsprogramma's van de diverse politieke partijen, in de komende vier jaren te verwezenlijken. Er zal een keus moeten worden gedaan. Regeren zal hier inderdaad kiezen betekenen. Dat boven andere desiderata voorrang wordt verleend aan het woningbeleid, kan mijn volledige instemming hebben. In de periode 1963—1967 zal een forse duw in de richting van opheffing van de woningnood moeten worden gegeven. Dat onmiddellijk hierna bijzondere aandacht voor de situatie in de landbouw wordt gevraagd en dat ook de sociale zekerheid een voorname plaats in het prioriteitschema heeft gekregen, stemt tot grote voldoening. Ik kom straks nader op het woningbeleid, op het landbouwbeleid en op die sociale zekerheid terug.

Wat de prioriteiten betreft, streep ik nog met instemming aan de voorgenomen neutralisering van de progressiefactor in de belastingheffing. Ik lees daarnaast over voortzetting van het gevoerde beleid mede gericht op structurele belastingverlaging, mits budgettaire en sociaal-economische overwegingen zich daartegen niet verzetten. Op zich zelf zou ik het zeer toejuichen, wanneer in de periode 1963—1967 zou kunnen worden overgegaan tot een verzwakking van de progressie in de inkomstenbelasting, in het bijzonder voor de middengroepen en voor de ongehuwden, en tot verhoging van de belastingvrije minima ten behoeve van de laagstbezoldigden.

De Kamer en trouwens het gehele Nederlandse volk zullen er het meest mee gediend zijn, wanneer de Regering periodiek, bij de behandeling van de rijksbegroting en ook tussentijds, een duidelijk beeld geeft omtrent de mogelijkheden of onmogelijkheden tot belastingverlaging.

Wanneer aan het slot van de paragraaf over de prioriteiten staat, dat het Kabinet, met inachtneming van het overigens in deze paragraaf bepaalde, telkens zal hebben na te gaan, of er voldoende ruimte is voor een voorgestane voorziening, of deze voorrang behoort te hebben boven een andere en of, ook in verdere toekomst gezien, verwacht mag worden, dat het mogelijk zal zijn de lasten te dragen, dan acht ik dit verstandige woorden. Aan verlanglijstjes, die niet realiseerbaar zijn, heeft ons volk niets. Ik heb liever een kort program, dat gerealiseerd zal worden, met bovendien daarin niet genoemde punten, die extra gerealiseerd worden, dan een lange waslijst van punten, die niet allemaal voor verwezenlijking vatbaar zijn en dan teleurstelling zullen wekken.

Ik kom nu tot het woningbeleid en de huurverhogingen. Van uitermate grote betekenis acht ik het, dat het streven naar een optimale benutting van de aanwezige bouwcapaciteit en naar de uitbreiding hiervan centraal worden gesteld. Onmiddellijk volgt daarop — en dat acht ik eveneens van bijzonder groot belang —, dat het beleid dient te worden gericht op meer continuïteit in de bouw, dus op meerjarige bouwcontracten en voorts op meer vrijheid van de gemeentebesturen. Het een houdt met het ander verband. Men hoort vaak praten over onbenutte bouwcapaciteit, waarbij het voorkomt, dat een aannemer beschikt over een ploeg bouwvakarbeiders en over voldoende bouwmaterialen, maar dat hij wegens het uitblijven van een rijksgoedkeuring niet aan de gang kan. In zo'n geval moet het gemeentebestuur kunnen ingrijpen en de betrokken aannemer aan het werk kunnen zetten. In de kleinste gemeenten van ons land zou ik eens een proef willen nemen met het laten vervallen van het stelsel van rijksgoedkeuringen, waardoor de bouw in die gemeenten vrij zou worden. Ook wanneer het slechts gaat om één woning, zou ik meer vrijheid voor de gemeentebesturen willen bepleiten. Meer continuïteit in de bouw zal kunnen bevorderen, dat de thans vaak bij aannemers en bouwvakarbeiders bestaande onzekerheid verdwijnt, waardoor ook het arbeidstempo hoger kan komen te liggen. Dat op korte termijn een onderzoek naar de woningbehoeften zal worden ingesteld, juich ik van harte toe. Een duidelijk beeld van de behoeften aan woningen, verband houdende met het inkomen van de woningzoekenden, ontbreekt tot dusverre. Ik zou de nieuwe Minister van Volkshuisvesting in overweging willen geven snel met een dergelijk onderzoek te beginnen. Dat in afwachting van de resultaten van dat onderzoek voor het jaar 1964 en zonder dat hieruit

Beernink

consequenties voor het verdere beleid mogen worden getrokken, het bouwprogram wordt bepaald op 90 000 woningen, waarvan 45 000 woningwetwoningen, 25 000 premiewoningen en 20 000 ongesubsidieerde woningen, ontmoet bij mij geen bezwaar. Ik neem aan, dat bij het opstellen van het bouwprogram voor 1965 met de resultaten van het onderzoek naar de woningbehoefte zal kunnen worden rekening gehouden. Hoe lang zal, zo wil ik vragen, dit onderzoek naar de mening van de Regering moeten duren?

Ter bevordering van de regionale industrialisatie — ik vind dit een zeer belangrijk punt —, vooral in het noorden van ons land, zou ik het beschikbaar stellen van extrawoningbouwcontingenten voor Groningen, Friesland en Drenthe willen bepleiten. Gaarne zal ik vernemen, of de Regering daartoe bereid is.

De bouw van kerken, scholen, enz., zo lees ik, dient als begeleidende de woningbouw, niet te worden veronachtzaamd en de wachttijd voor industriële bouw dient in het bijzonder met het oog op de toekomstige werkgelegenheid zoveel mogelijk te worden bekort. Ik hoop, dat deze opvattingen van de Regering in de praktijk verwezenlijkt zullen worden, al vrees ik, dat de overspanning op de arbeidsmarkt nog weleens een spaak in het wiel zal steken. Juist met het oog op deze overspanning zal nagegaan moeten worden hoe het produktievermogen en de produktiviteit in de bouwsector kunnen worden gestimuleerd en zal aan de gemechaniseerde bouw nog meer aandacht moeten worden besteed dan voorheen het geval was. Er rijzen hier nog meer vragen. Hoe kunnen de huishoudens met de laagste inkomens aan een passende woning worden geholpen en hoe kunnen de krotwoningen en de totaal verkommerde oude wijken in verschillende steden en dorpen van ons land binnen redelijke tijd worden opgeruimd? Er ligt hier voor de nieuwe Minister van Volkshuisvesting een bijzonder moeilijke taak. Slaagt hij erin, die taak te volbrengen — en ik wil hem graag de tijd geven om zich in te werken —, dan zal hij duizenden in ons land aan zich verplichten.

Uit de regeringsverklaring blijkt, dat rekening moet worden gehouden met een aantal, vermoedelijk twee, huurverhogingen. Merkwaardig is, dat vele huurders op die huurverhogingen zitten te wachten, omdat hun looncompensatie hoger zal zijn dan de huurverhoging zelf. Bij de vaststelling van de looncompensaties zal hiermede rekening moeten worden gehouden, evenals met het feit, dat kleine zelfstandigen en kleine gepensioneerden en rentetrekken meestal de dupe van een dergelijke huurverhoging worden.

Van bijzonder grote betekenis acht ik de landbouwparagraaf. In de bouwstenen van mr. Romme was deze paragraaf niet voldoende uit de verf gekomen. Zij was zelfs dermate vaag en onvoldoende, dat het voor de christelijk-historische fractie een beletsel vormde om steun aan een kabinet, dat daarmee in zee zou gaan, te geven. Gelukkig is later in een gezamenlijk gesprek van de vijf fractievoorzitters met mr. Romme algemeen verklaard, dat in het regeringsprogram zeer bijzondere aandacht aan de landbouw zal moeten worden besteed. In het basisprogram van dr. De Kort is dit gebeurd en nu krijgt in het Wassenarsse akkoord en daardoor in de regeringsverklaring de landbouw de aandacht, die hij verdient. In landbouwkringen valt in toenemende mate een gevoel van onbehagen waar te nemen, onbehagen, omdat het inkomen van de boer achterblijft bij dat in andere bedrijfstakken. Met voldoening heb ik kennis genomen van het feit, dat dit in de regeringsverklaring eveneens wordt geconstateerd. Hiervoor zijn inderdaad verschillende oorzaken aan te wijzen. Een der oorzaken was, dat het prijsbeleid van het vorige kabinet niet meer in overeenstemming was met de feitelijke economische problematiek binnen de landbouw. Met name kwamen rente en afschrijving van de snel roulerende investeringen onvoldoende tot hun recht in de prijsopbouw van de agrarische produkten. Combinatie van een zuivelbeleid en een rundvleesbeleid acht ik dringend geboden. Gaarne zal ik van de Regering vernemen, of in het jaar 1963 hier nog iets aan zal worden gedaan. De nieuwe Minister van Landbouw wens ik toe, dat hij erin zal slagen dusdanige prijzen voor melk en vlees vast te stellen, dat de boeren een meer redelijk bestaan zullen

hebben dan de laatste tijd het geval was. De landbouwparagraaf in het regeringsprogram is dermate sterk, dat hij in het Kabinet niet veel moeite zal hebben de daarvoor benodigde gelden los te krijgen. De Minister kennende, meen ik, dat hij dat ook zeker doen zal.

Ook in de structurele sector van het landbouwbeleid zal meer moeten gebeuren. Het nieuwe ontwikkelings- en saneringsfonds zal regelmatig moeten worden gevoed. Voor dit alles zullen zeer grote bedragen nodig zijn. Ik ben mij daarvan bewust. Ik aanvaard dit. Ik zie de zaak aldus, dat wij de E.E.G. hebben aanvaard met voordelen en nadelen, met lusten en lasten. Ons volk profiteert van de voordelen van de E.E.G. en nu eisen de billijkheid en de rechtvaardigheid, dat de landbouw, die ook nadelen van de E.E.G. ondervindt, uit hetgeen via deze voordelen wordt verkregen, daadwerkelijk wordt geholpen. Ook andere E.E.G.-landen worstelen met het produktieprobleem en het sociale probleem in de landbouw. Vandaar, dat West-Duitsland onlangs overging tot een invoerverbod voor komkommers. Ik vertrouw — en de symptomen daarvoor zijn gelukkig aanwezig —, dat de Regering niets onbeproefd zal laten om dergelijke maatregelen te laten vervallen.

De situatie in de landbouw is ernstig. Ik ben ervan overtuigd, dat de georganiseerde landbouw bereid is met de Minister te zoeken naar oplossingen, die deze situatie in gunstige zin kunnen ombuigen. De bijzondere problematiek in deze overgangsfase van de E.E.G. eist bijzondere maatregelen. De christelijk-historische fractie is in het belang van de Nederlandse agrariërs bereid deze maatregelen te steunen.

Ik kom nu tot de paragraaf betreffende de sociale zekerheid, een veel omstreden paragraaf. Ik lees daar, dat bij de bepaling der rangorde voor wat betreft de desiderata ten aanzien van het sociaal beleid zal worden in acht genomen een evenwichtige verdeling van de ruimte over: a. de mogelijkheid van verbetering der arbeidsvoorwaarden bij contractvernieuwing, en b. de uitbreiding en versteviging der sociale zekerheid.

Twee belangrijke uitgangspunten, die perspectieven openen voor loonsverhogingen en meer sociale zekerheid. Onmiddellijk daarop lees ik, dat binnen het raam van de sociale zekerheid prioriteit wordt gegeven aan de geleidelijke opvoering van de uitkeringen krachtens A.O.W. en A.W.W. tot een verantwoord sociaal minimum. Daarop volgt een passage over de behandeling van de wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering, die na aanneming m.i. ook zal moeten worden ingevoerd, een instemming met de afschaffing van de inkomensgrens van f 14 000 in de Algemene Kinderbijslagwet, een zin over de totstandkoming van een wettelijke regeling, houdende een volksverzekering voor zware geneeskundige risico's, terwijl dan de laagste prioriteit wordt toegekend aan gedeeltelijke opheffing van de discriminatie in de kinderbijslag voor niet-loontrekkenden in verhouding tot die voor loontrekkenden. Van het laatste zie ik niet veel terechtkomen, maar een minister, die erin slaagt deze sociale paragraaf te realiseren, valt te feliciteren.

Nu kan men op het ogenblik natuurlijk lang twisten over de vraag, of de geleidelijke opvoering van de uitkeringen krachtens A.O.W. en A.W.W., waarover iedereen het eens is, moet gebeuren door premieverhoging, door beschikbaarstelling van een gedeelte van de algemene middelen of gedeeltelijk door premieheffing en gedeeltelijk door een beroep te doen op de algemene middelen. Ik laat mij daarover op het ogenblik niet uit. Dat zal eens terdege onderzocht moeten worden. Hoofdzaak voor mij is, dat de uitkeringen worden verhoogd tot een sociaal verantwoord minimum. Ik hoop, dat wij hier toe in de komende periode kunnen komen. Uitgerekend zou eens moeten worden, welke bedragen de gemeentelijke diensten voor maatschappelijke zorg nu reeds betalen aan degenen, die louter en alleen zijn aangewezen op hun A.O.W.- of A.W.W.-uitkering. Dan hebben wij in ieder geval een duidelijk inzicht in deze overigens zeer belangrijke aangelegenheid. Mij vastleggen op verhoging van de premie of betaling uit de alge-

Beernink

mene middelen doe ik op het ogenblik beslist niet. Ik houd mij aan het akkoord van Wassenaar. Afspraak is afspraak.

Het kan de Minister-President uit de tijdens de kabinetshistorische gewisselde stukken bekend zijn, dat de christelijk-historische fractie enig voorbehoud heeft gemaakt betreffende de totstandkoming van een wettelijke regeling, houdende een volksverzekering voor zware geneeskundige risico's, omdat zij de mogelijkheid van een algemene verplegingskostenverzekering mede in de beschouwingen betrokken wil zien.

Over het televisiebeleid kan ik kort zijn. De gedachte van instelling van een pacificatiecommissie is door de christelijk-historische fractie naar voren gebracht, omdat zij voldoende vertrouwen stelt in het gezond verstand van alle bij het televisievraagstuk betrokkenen. Het moet in ons land mogelijk zijn tot een bevredigende oplossing van dit vraagstuk te geraken. Wanneer de voorstanders van reclame in de televisie op het ogenblik zouden trachten hun standpunt te forceren, dan zouden zij stuiten op de Kameruitspraak van enkele maanden geleden en ik prijs het in de tegenstanders daarvan, dat zij zich hebben willen neerleggen bij de instelling van een pacificatiecommissie. Deze commissie zal uiterlijk 30 juni 1965 met haar arbeid gereed moeten zijn. Is zij dat onverhoopt niet, dan zal de Regering zelf het initiatief tot een wettelijke regeling nemen. In afwachting daarvan zullen de huidige concessionarissen tijdelijk het tweede net vullen, naar ik hoop met doorgeving van Belgische en Duitse programma's.

In het regeringsprogram zijn opgenomen een aantal punten, die ook in de bouwstenen van mr. Romme stonden en waaronder de fractievoorzitters vrijwel overeenstemming hadden verkregen.

Een enkele kanttekening wil ik bij een paar van deze punten maken. Wat de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie betreft, is het bekend, dat de christelijk-historische fractie steeds bezwaar heeft gemaakt tegen oplegging van een schap via een wettelijke regeling. Wanneer onderzocht zal worden of er een ruimere mogelijkheid voor de S.E.R. kan komen tot het nemen van initiatieven om nieuwe bedrijfslichamen in te stellen, dan heb ik tegen dat onderzoek op zich zelf geen gezwaar, maar verder wil ik mij op het ogenblik niet vastleggen.

Van meer betekenis lijkt mij een onderzoek naar de mogelijkheid en wenselijkheid de bestuurders van de bedrijfslichamen te doen kiezen door de individuele bedrijfsgenoten, alsmede de organisaties van werkgevers en werknemers in de gelegenheid te stellen haar mening kenbaar te maken ten aanzien van voorgenoemde verordeningen. Gaat dit door, dan zal de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie wat dichter bij ons volk worden gebracht. De gedachte van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie acht ik gezond, maar de uitwerking van deze gedachte acht ik soms ongelukkig. Een groot deel van de bedrijfsgenoten ziet de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie als een dwangorganisatie en dat bedoelt en behoeft zij toch bepaald niet te zijn.

In de bouwstenen wordt gesproken over de politieke eenwording van Europa. Wanneer daarin soms weinig schot zit en wanneer wij soms precies de andere kant uit gedreven worden, dan troost ik mij altijd maar met de gedachte, dat het eeuwen geduurd heeft, voordat er sprake was van politieke eenwording van de Nederlandse gewesten. Optimistisch ben ik ten aanzien van de politieke eenwording van Europa zeker niet. Ik zag het gaarne anders, maar men moet met de nuchtere feiten, zoals die zich aan ons voordoen, eenvoudig rekening houden.

Mag uit de verklaring van de Minister-President, dat een vast college voor Europese aangelegenheden zal worden gevormd, worden opgemaakt, dat hij zelf de coördinatie van het departementale beleid inzake de Europese integratie ter hand neemt en naar buiten toe behartigt? Zo ja, hoe heeft hij zich de coördinatie bij de onderhandelingen te Brussel voorgesteld?

Wat de hulp aan ontwikkelingslanden betreft gaat mijn persoonlijke voorkeur in de richting van meer bilaterale hulp,

waarbij ik de daaraan verbonden bezwaren niet licht weeg, maar waarbij ik ook de praktijk een woordje laat meespreken.

Een enkele vraag hieromtrent, mijnheer de Voorzitter: houdt het voeren van een actief en constructief beleid ten aanzien van de ontwikkelingslanden ook in het openstellen van onze grenzen voor de produkten van deze landen? Wanneer dit het geval zou zijn, zou dit een positieve bijdrage kunnen leveren om de wereldhandelsconferentie in 1964 te doen slagen.

Andere punten uit de bouwstenen laat ik nu om des tijds wille maar onbesproken, hoewel zij stuk voor stuk de moeite waard zijn om aan een beschouwing te worden onderworpen. Of al deze punten voor verwezenlijking vatbaar zijn, valt, met het rapport van het Centraal Planbureau in de hand, te betwijfelen.

Eén ding heb ik in de bouwstenen gemist. Het stond er oorspronkelijk in, maar het is helaas geschrapt. Ik bedoel de passage, die als volgt luidde: „Terugbrenging — met inachtneming van de activiteitswedden — van de korting op de pensioenen van de vóór 1 januari 1963 gepensioneerden van maximaal 80 pct. tot maximaal 56 pct. De tussen 1 januari 1957 en 1 januari 1963 door de na 1 januari 1963 gepensioneerden betaalde A.O.W.-premies dienen tot gelding te worden gebracht.”.

Enige maanden geleden, mijnheer de Voorzitter, heb ik over deze voor mij hoogst belangrijke aangelegenheid een motie ingediend. Deze motie is helaas verworpen. Zij werd beschouwd als een verkiezingsstunt, terwijl zij in feite was de vertolking van een altijd ingenomen standpunt. Ik heb mij bij de kabinetshistorie het recht voorbehouden op deze zaak terug te komen en dring er sterk bij de Regering op aan deze materie nog eens in alle rust en kalmte te bezien. De motie is in een veel te emotionele sfeer behandeld, terwijl zij een zakelijke strekking had, nl. een stuk onrecht weg te nemen. Ik verwacht nu geen antwoord, maar ik spreek de verwachting uit, dat de Regering deze zaak op korte termijn nog eens van alle kanten zakelijk zal willen bezien.

Los van het regeringsprogram zou ik nog een aantal vraagstukken naar voren willen brengen.

In het rapport van het Centraal Planbureau heb ik gelezen, dat de opheffing van de gemeente-classificatie, zowel ten aanzien van het overheidsperoneel als ten aanzien van de werknemers in de nijverheid, de landbouw en de dienstensector, met zich zal brengen een stijging van de loonkosten van niet minder dan f 470 000 000. Tot algehele opheffing van de gemeente-classificatie zal op het ogenblik niet kunnen worden overgegaan. Dat is duidelijk. Wel zou ik willen aandringen op geleidelijke verzachting, door het nemen van incidentele maatregelen, door verschuivingen van gemeenten naar een hogere klasse.

Een punt van geheel andere aard is de wettelijke regeling van de vivisectie. Ik zou er bij de Regering op willen aandringen een dergelijke wettelijke regeling te bevorderen.

De recreatie zal, mede ter bevordering van de geestelijke volksgezondheid, in de komende vierjaarlijkse periode in het centrum van de belangstelling moeten staan. Ik hoop, dat het Kabinet deze materie op een frisse wijze zal benaderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog wensen kunnen kenbaar maken op het terrein van het onderwijs, de middenstand, de visserij, het maatschappelijk werk, het verkeer en zoveel andere belangrijke zaken. Ongetwijfeld zal daartoe bij de behandeling van de rijksbegroting voor 1964 alle gelegenheid zijn.

Nog een enkele opmerking over het akkoord, dat in Moskou is bereikt. Ik geloof, dat het sluiten van akkoorden omtrent stopzetting van kernproeven van grote betekenis is, in ieder geval van grotere betekenis dan eenzijdige ontwapening.

Juist acht ik het, dat de Regering zal blijven aandringen op de handhaving van het open en democratisch karakter van de Europese gemeenschappen. Ik hoop, dat zij ook de heer De Gaulle van het nut hiervan zal kunnen overtuigen.

Beernink e.a.

De behandeling van de voorstellen tot belastingherziening zal worden voortgezet, zo lezen wij in de regeringsverklaring. Houdt dit in, mijnheer de Voorzitter, dat de Minister van Financiën deze ingediende voorstellen integraal aanvaardt?

Nog een enkele opmerking naar aanleiding van datgene, wat prof. Vondeling heeft gezegd over een artikel van prof. Andriessen in het decembernummer '61 van het „Christelijk-historisch Tijdschrift”. Al dadelijk is in een hoofdartikel in het „Christelijk-historisch Weekblad” van 5 januari 1962 onder het opschrift: „Opbouwend betoog van prof. Andriessen” op dit artikel gereageerd. Daarbij werd o.a. het volgende opgemerkt:

„En ook wanneer prof. Andriessen nader verduidelijkt zijn stelling, dat de positiebepaling van de overheid in het program nog enigszins onscherp is, geloven wij, dat hij daarmee een punt heeft aangewezen, waarop de redactie van het sociaal-economisch program van de C.H.U. verbetering nog velen kan.”

Aan het slot van dit artikel staat het volgende aan het adres van prof. Andriessen:

„Uw kritiek past zeer wel in het opiniepatroon van de C.H.U. en het sociaal-economisch program is zeker op enkele punten voor veranderingen vatbaar. Wat zou ook anders onze discussie voor zin hebben?”

Ik kan u mededelen, dat mede naar aanleiding van de opmerkingen van prof. Andriessen veranderingen in het ontwerp voor een sociaal-economisch program zijn aangebracht.

Minister Marijnen is thans met zijn ploeg gestart. Het is een jonge ploeg, die, naar ik vertrouw, de problemen fris zal aanpakken.

De regeringsverklaring was een goed stuk. Het beleid van het kabinet-De Quay dient naar mijn mening door deze ploeg met vermindering van de zwakke punten te worden voortgezet. De christelijk-historische fractie treedt het nieuwe Kabinet met vertrouwen tegemoet en zal gaarne haar steun geven aan al die maatregelen, die het belang van ons land en volk kunnen dienen.

Moge God Zijn onmisbare Zegen aan dit Kabinet en aan elke individuele bewindsman in rijke mate schenken!

De heer **Smallenbroek** (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! In verband met de ziekte van de heer Van Eijsden rust op mij de taak namens de antirevolutionaire fractie te spreken.

U zult begrijpen, dat ik van deze plaats de heer Van Eijsden een spoedig herstel toewens en de hoop uitspreek, dat hij spoedig in ons midden zal terugkeren om zijn werk te kunnen hervatten.

Voordat ik enige beschouwingen geef over de verkiezingsuitslag, de kabinetsformatie en het te voeren beleid, wil ik een woord van dank spreken tot de bewindslieden, ministers en staatssecretarissen, van het Kabinet-De Quay, die niet zijn teruggekeerd en van wie velen gedurende jaren hun gaven en krachten hebben gegeven aan de behartiging van 's lands zaken.

Het verheugt mij, dat een niet onbelangrijk aantal van hen hun staatkundig en politiek werk zal voortzetten, hetzij in deze Kamer, hetzij aan de overzijde van het Binnenhof. Voor de politiek is dit een gezonde zaak.

Tijdens de kabinetsformatie is de verkiezingsuitslag geregeld aan de orde geweest. Ik zou over die uitslag een paar opmerkingen willen maken.

De grote verliezers — hieraan is van deze plaats reeds herinnerd —, groot in verband met ons stelsel van evenredige vertegenwoordiging, een toch nog altijd beter stelsel dan het districtenstelsel, waren de P.v.d.A. en de V.V.D. Verhoudingsgewijs verloor de V.V.D. meer dan de P.v.d.A. Het V.V.D.-verlies heeft minder indruk gemaakt, omdat het minder onverwacht kwam dan dat van de P.v.d.A. Voor de P.v.d.A. had niemand dit verkiezingsresultaat immers verwacht. De grootste winnaars waren de Boerenpartij en de P.S.P., partijen, die bij de kabinetsformatie geen rol spelen. Ditmaal heeft zich het onbehagen, dat altijd onder politieke verhoudingen en omstandigheden on-

Smallenbroek

der de kiezers aanwezig is, niet afgereageerd door te stemmen op de oppositiepartij, de P.v.d.A., zoals in 1958 bij de statenverkiezing en in 1959 bij de kamerverkiezing is geschied op de V.V.D. Ik weet wel, dat het wat ingewikkelder ligt. Er vinden allerlei verschuivingen plaats, ook binnen de protestants-christelijke groeperingen, maar het onbehagen heeft zich ditmaal toch wel voor een groot deel afgereageerd door te stemmen op splinterpartijen, belangengroeperingen e.d., partijen en groeperingen, van wie men toch van tevoren kan weten, dat niemand uit hun kring tot het dragen van regeringsverantwoordelijkheid zal worden geroepen.

Duidelijk is, dat de oppositie tegen het Kabinet-De Quay niet in stemmenwinst is omgezet. Ik meen voorts, dat uit het verlies van de V.V.D. niet mag worden afgeleid, dat het financieel-sociaal-economisch beleid van het Kabinet-De Quay geen instemming heeft gevonden. Wanneer dat het geval zou zijn geweest, geen instemming met de hoofdlijnen van het beleid van het Kabinet-De Quay, dan zou de P.v.d.A. daarvan zeker hebben geprofiteerd.

Hoe men nu ook de uitslag van de verkiezingen ziet, hoe men daarover ook mag denken, vaststaat, dat het door het Kabinet-De Quay gevoerde beleid niet is gedesavoueed. Instemming met de hoofdlijnen van het beleid van het vorige Kabinet betekent evenwel niet, dat op geen enkel punt het beleid zou moeten worden gewijzigd. In de regeringsverklaring wordt hier het woord „aangepast” genoemd. Reeds vóór de verkiezingen stond vast, dat ongewijzigde voortzetting b.v. van het landbouw- en het woningbouwbeleid uitgesloten was. Ik constateer dit objectief. Het televisiebeleid van het Kabinet-De Quay had niet de instemming van de Kamer gevonden. Al is daarover in de verkiezingsstrijd weinig gesproken, iedere insider wist, dat b.v. de kinderbijslag weer aan de orde zou komen en daarbij tevens het al dan niet verlenen van bijdragen uit de algemene middelen. Het was duidelijk, dat deze vraagstukken bij de kabinetsformatie een belangrijke rol zouden spelen en dat men ten opzichte van deze en andere punten tevoren moest weten wat men aan elkaar had en wat men aan elkaar zou hebben.

Van het begin af stond vast, dat de K.V.P. bij de kabinetsformatie een leidende rol zou spelen. Het was mede in overeenstemming met de verkiezingsuitslag, dat de K.V.P. de grootste politieke verantwoordelijkheid zou dragen. Niettemin kwam de benoeming van prof. Romme als informateur als een verrassing. De informatie-Romme is naar mijn mening voor de verdere formatie van grote betekenis geweest. De heer Romme heeft het gehele politieke veld verkend en de nodige bouwstenen bijeengebracht en heeft met de vijf fractievoorzitters, als door hun groep gekozen leiders, grondig overleg gepleegd. Het materiaal lag daardoor voor de formateur ter beschikking. Formateur De Kort zag zijn door de Koningin verleende opdracht „in het verlengde van de door Haar aan prof. Romme gegeven informatieopdracht”, ik citeer uit de door de heer De Kort aan de fractievoorzitters gezonden brief van 17 juni, voor het geciteerde deel openbaar gemaakt door de heer Vondeling op 27 juni. Naar mijn mening had formateur De Kort niet op de, al of niet terecht, gewekte gedachte van de mogelijkheid of wenselijkheid van een vijfpartijenkabinet moeten voortborduren.

Een vijfpartijenkabinet is reeds op politieke gronden ongewenst: het risico van spanningen in fracties en partijen zou groot zijn. Voorts is de aanwezigheid van een gezonde oppositie voor het functioneren der democratie en als correctie op het regeringsbeleid gewenst. Ook nationaal is een vijfpartijenkabinet thans niet noodzakelijk. De zetelverdeling zou niet gemakkelijk, ja onmogelijk worden.

Geen vijfpartijenkabinet betekent kiezen tussen P.v.d.A. en V.V.D. Principeel hebben wij geen voorkeur. Het is voor ons geen keuze tussen socialisme en liberalisme. Ik ben dit volledig met de heer Beernink eens. In het verleden is door ons de door prof. Oud begeerde derde macht V.V.D.—C.H.—A.R. afgevoerd. Wij staan thans nog op hetzelfde standpunt. Wij be-

Smallenbroek

geren in de eerste plaats een goede samenwerking van de drie christelijke partijen, niet alleen internationaal, maar ook op nationaal niveau.

Mijnheer de Voorzitter! Het is naar de mening van mijn politieke vrienden en mij niet in strijd met de logica, niet in strijd met de verkiezingsuitslag en voorts in overeenstemming met de continuïteit, indien eerst was geprobeerd, maar dan direct reeds in het eerste stadium van de formatie, met de V.V.D. tot overeenstemming te geraken. Dan was het minder elegant opzij zetten van de P.v.d.A. niet geschied en was de positie tegenover de P.v.d.A. duidelijker geweest. Overigens wil ik hier gaarne verklaren, mijnheer de Voorzitter, dat ik de heer De Kort hartelijk dank voor de openhartige uiteenzetting, die hij zo straks heeft gegeven.

Van de belangrijke voorarbeid, die door de heer Romme, de heren De Kort en Beel is verricht, heeft de heer Marijnen gebruik kunnen maken en hij kon mede daardoor op vlotte wijze zijn kabinet formeren. Ik wens hem daarmee gaarne geluk.

Mijnheer de Voorzitter! Vóórdat ik nu overga tot het maken van enkele kanttekeningen bij de regeringsverklaring, zou ik in algemene zin nog iets willen zeggen over wat men nu noemt en in 1959 ook noemde het „sociale gezicht”, waaraan een kabinet moet voldoen. Een kabinet moet steunen op vertrouwen in de Staten-Generaal, maar het is ook noodzakelijk, dat het Kabinet door zijn optreden het Nederlandse volk toespreekt. Dat hangt van zijn program en zijn beleid af, maar ook van zijn klimaat, van het „sociale gezicht”. Wordt het „sociale gezicht” van een kabinet uitsluitend bepaald door de paragraaf in het kabinetsprogram over het te voeren sociale beleid, ressorterend onder de Minister van Sociale Zaken? Het is belangrijk. Het is in de achter ons liggende jaren gebleken, dat het voor het vertrouwen in brede lagen van ons volk een zegen is geweest, dat het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid werd geleid door bekwame, stuwende mannen, maar het is naar mijn mening onvoldoende bepalend voor het zogenaamde „sociale gezicht” van het Kabinet. Indien het kabinetsprogram, want het is kabinetspolitiek, ten aanzien van bij voorbeeld het landbouwbeleid, het economisch beleid, het woningbeleid, vraagstukken van onderwijs en opvoeding, vraagstukken van maatschappelijk werk — en ik zou nog meer kunnen noemen — niet sociaal gericht zou zijn, kan het gewenste sociale inzicht ontbreken, ook als is het bij Sociale Zaken in orde. Ik wil met dit alles zeggen, dat „het sociale gezicht” van een kabinet niet uitsluitend wordt bepaald door het op zich zelf belangrijke Departement van Sociale Zaken.

In dit verband moet mij nog een opmerking van het hart, mijnheer de Voorzitter. Ik zou heel graag zien, dat dit Kabinet in het salarisbeleid voor het overheidsperoneel in de eerste plaats denkt aan de laagstbezoldigden. Hun situatie verdient de eerste aandacht.

Ik kom thans tot de regeringsverklaring.

De gevolgde methode van de kabinetsformatie heeft geleid tot een parlementair kabinet met binding aan de fracties, die geestverwanten in het kabinet hebben. Het Kabinet-De Quay was op een andere wijze gevormd.

Volgens de regeringsverklaring van 26 mei 1959 was er „generlei formele binding tussen fracties en kabinet”. Toen geen overleg met fracties, noch „in overleg”, noch „na overleg”. Nu in overleg met de fractievoorzitters, als door hun groepen gekozen leiders. Dit betekent in elk geval een formatie na overleg met de fracties.

Mijnheer de Voorzitter! Aan beide methoden kleven bezwaren. De bezwaren tegen de methode-De Quay hebben wij in de afgelopen vier jaar gezien en ondervonden. Ik denk aan de behandeling van de Kinderbijslagwet met haar ongelukkig compromis tijdens de rit. Ik denk aan de mammoetwet, aan de woningbouw, aan het landbouwbeleid, aan de commerciële televisie. Geen afspraken ten aanzien van controversieel liggende vraagstukken brengen noodwendig spanningen, tegenstellingen, met als gevolg, dat in de vierjarige periode op één of meer punten afspraken worden gepoogd tot stand te bren-

gen. Aan de andere kant kan een formatie in overleg met de fractievoorzitters, als door hun groepen gekozen leiders, moeilijkheden oproepen, indien b.v. de omstandigheden zich wijzigen. Ik denk in dit verband b.v. aan het Nieuw-Guineabeleid.

De staatkundige en parlementaire praktijk heeft geleerd, dat ten opzichte van een aantal punten afspraken moeten worden gemaakt. Geen afspraken over een te gedetailleerd program, maar wel over die punten, waarvan kan worden verwacht, dat er verschil van mening over kan ontstaan. Overigens zijn het in de praktijk meer afspraken over te volgen beleidslijnen; meer is ook niet mogelijk. Het is ook ondoenlijk een program voor vier jaar geheel op te stellen. Zo ver kunnen wij niet vooruitzien. Dat kan een kabinet niet en dat kunnen fracties niet. Naast de zogenaamde formele binding is er voorts de vertrouwensband tussen de ministers en geestverwante fracties.

Is het maken van afspraken nu in strijd met de eigen positie en de eigen verantwoordelijkheid van de Regering enerzijds en van de Kamer anderzijds? Ik meen, dat wij hier geen zwart-wit tegenstelling moeten maken, geen tegenstelling in absolute zin. De verschillende posities moeten op elkaar worden afgestemd in het toch noodzakelijke gemeen overleg. Naast de controle op het beleid heeft de Kamer een medewetgevende taak en in deze taak hebben wij ook te maken met een stuk beleid. De aan de orde zijnde vraagstukken spelen een rol in het spel en samenspel tussen Regering en volksvertegenwoordiging. In 1959 en ook in 1956 was een formatie met formele bindingen niet mogelijk — in zekere zin mentaal niet mogelijk —, maar de meest begeerde methode vind ik het ook niet. De bindingen, de afspraken dienen zich te beperken tot onderwerpen met een draagwijdte, die menselijkerwijs is te overzien.

De heer Marijnen had de opdracht ontvangen een kabinet te vormen, zonder nadere omschrijving. Het is verstandig van de formateur geweest, dat hij terstond heeft geprobeerd een kabinet te vormen, dat op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal kon rekenen. De Minister-President heeft volgens de regeringsverklaring geformeerd op basis van het akkoord van Wassenaar; een akkoord, dat door de vier fractievoorzitters als de door hun groepen gekozen leiders is aanvaard; een akkoord, dat zijn begin reeds vond in het informatierapport-Romme. Als formateur Marijnen dat niet had gedaan, zouden nu of straks bij de behandeling van de begroting ongewenste spanningen en tegenstellingen zijn gebleken.

Bij de formatieprogramma's, bouwstenen, gewijzigde bouwstenen, basisprogram-dr. De Kort, akkoord van Wassenaar, ontbrak — langzamerhand zijn al die programma's bekend geworden — de financiële paragraaf, waarin een antwoord zou zijn te vinden op de vraag: wat kosten de verschillende programmapunten en welke financiële ruimte is beschikbaar? Ik begrijp, dat de financiële paragraaf en de zogenaamde kwantificering in de bouwstenen, enz. niet werd opgenomen. Het is meer een zaak, die thuishoort in een kabinetsprogram. Uit de regeringsverklaring blijkt echter ook niet, waar wij aan toe zijn. Kan de Minister-President hierover ook nog nadere mededelingen doen of moeten wij wachten totdat de miljoenennota verschijnt en de afzonderlijke begrotingen worden ingediend?

De mogelijkheid, na te gaan, of er financiële ruimte was, werd tijdens de formatie wat anders, toen ineens de nota van het Centraal Planbureau op tafel kwam. Die nota geeft veel beschouwingen en cijfers, maar zij geeft uiteraard geen enkele beleidsbeslissing, want dan moet er gekozen worden. En dat is de bevoegdheid niet van het Centraal Planbureau.

Overigens vind ik het heel knap, dat men vier jaar vooruit kan zien. Prof. Zijlstra heeft hierover bij de behandeling van de begroting voor het Gemeentefonds voor 1962 en 1963 in de Eerste Kamer (*Handelingen* van 2 juli 1963, blz. 129) enige interessante opmerkingen gemaakt.

Terecht stelt de Regering de noodzaak van het bepalen van prioriteiten voorop. Haar uitgangspunt is, dat de stijging van de overheidsuitgaven moet achterblijven bij de toeneming van

Smallenbroek

het reële nationale produkt. Ik kan het ook zeggen met de woorden van het antirevolutionaire verkiezingsprogramma, nl.

„dat het beleid erop gericht moet blijven, op verantwoorde en stelselmatige wijze de verhouding tussen de overheidsuitgaven en de particuliere bestedingen ten gunste van deze laatste te wijzigen”.

Dit sluit niet uit de erkenning „van de belangrijke taak van de overheidshuishouding voor de voorziening in de collectieve behoeften”, aldus artikel VI van het program van actie Verkiezingen-1963.

In de regeringsverklaring zijn een aantal prioriteiten gesteld. De hoogste heeft de woningbouw; de woningbouw vóór alles. Voorts hoge prioriteit voor de landbouw en dan volgt een „voornamelijk plaats” voor de optrekking van de A.O.W.-uitkeringen tot een sociaal minimum. Zie ik het goed, dat dit een volgorde betekent?

De regeringsverklaring spreekt in dit verband ook over belastingverlaging. De z.g. neutralisering van de progressiefactor in de belastingheffing, zich voornamelijk openbarende in een sluipende verzwaring van de druk van de loon- en inkomstenbelasting bij stijging van het inkomen, acht de Regering als minimum geboden. Alleen ten behoeve van de woningbouw mag hierop inbreuk worden gemaakt en zo nodig mag voor de woningbouw verzwaring van lasten worden aanvaard. Akkoord, gaarne akkoord, dat het woningbeleid ook in deze zin zo primair en zo centraal wordt gesteld. Dat hebben wij nog niet beleefd sinds de oorlog. Ik kom daarop straks terug.

Iedereen is op zich zelf een voorstander van belastingverlaging. Er is niets in de wereld, ook niet in de politiek, dat op zich zelf staat. De belasting is in de directe sfeer hoog; met name voor de lagere inkomens en de inkomens van de midden-groepen. Belastingverlaging aan de voet, dus verhoging van het belastingvrije minimum, is een door ieder aanvaarde wens. Dat is geen knelpunt. Was het nu echter nodig om naast die z.g. neutralisering, die zelfs prijs wordt gegeven, als de financiering van de woningbouw dit vraagt, maar die toch ook wordt genoemd als een minimum, in het kabinetsprogramma een afzonderlijke zinsnede te wijden aan de structurele belastingverlaging, weliswaar omfloerst:

„voortzetting van het gevoerde beleid, mede gericht op structurele belastingverlaging, mits budgettaire en sociaal-economische overwegingen zich daartegen niet verzetten”.

Dat is de redactie van het akkoord van Wassenaar. Conform is de regeringsverklaring. En dat in een program, waarin staat, dat in de periode 1963 en 1967 slechts een beperkte ruimte aanwezig zal zijn voor de realisering van de claims via de overheidsfinanciën en waarin vele nieuwe uitgaven terecht worden gevraagd voor de landbouw, voor de woningbouw, voor het sociale beleid, voor de ontwikkelingslanden. Men moet dan geen verwachtingen wekken, indien men weet, dat er niets van komt en ook niets van kan komen. Dan denk ik nog niet eens aan de meerdere uitgaven voor defensie en voor andere zaken. Wij moeten blij zijn, indien de z.g. neutralisering van de progressiefactor mogelijk blijkt, en de thans bij de Kamer zijnde wetsontwerpen tot herziening van de belastingwetgeving vragen ook geen gering bedrag. Ik schat het op 80 tot 100 mln. per jaar.

Mijnheer de Voorzitter! De woningbouw heeft de hoogste prioriteit. Wij gaan hiermede zeer gaarne akkoord. Wij hopen met de Regering, dat in de periode 1963-1967 in belangrijke mate de achterstand kan worden ingelopen.

Daarvoor zullen speciale maatregelen nodig zijn. Terecht stelt de Regering de optimale benutting van de aanwezige bouwcapaciteit en de uitbreiding daarvan centraal. Dat is het belangrijkste, anders lossen wij de moeilijkheden nooit op. Uit de hoge prioriteit blijkt, dat de woningbouw in bijzondere zin kabinetsbeleid is. Kabinetsbeleid is de woningbouw natuurlijk altijd geweest. De eenzijdige en daardoor onbillijke kritische beschouwingen, die vaak zijn geuit over het beleid van

de voorganger van de huidige Minister van Volkshuisvesting, minister Van Aartsen, wekten buiten de Kamer weleens de indruk, dat hier minder sprake was van primair kabinetsbeleid dan van een beleid van de Minister persoonlijk.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Ik denk, dat het de Minister van Financiën was.

De heer **Smallenbroek** (A.R.P.): Ik geloof, mijnheer de Voorzitter, dat de geachte afgevaardigde dit zo hardop niet mag zeggen — het is kabinetsbeleid —, maar een oud-minister als de heer Vondeling mag op dit punt meer dan ik.

Het bouwprogramma van het kabinet is een ambitieus programma. Minister Bogaers staat voor een moeilijke en niet te benijden taak. Ik wens hem daarbij veel wijsheid toe om op rechtvaardige wijze een grootse bijdrage tot de oplossing van het probleem van de afschuwelijke woningnood te leveren. Daarbij zal men in vele gevallen de moed moeten hebben „neen” te zeggen, zelfs wanneer het gaat om wensen, die op zich zelf beschouwd redelijk zijn.

Prioriteit voor de woningbouw. Ik voeg eraan toe: de industriële bouw, die voor de toekomstige werkgelegenheid nodig is. Op dit punt bestaan er in vele delen van ons land spanningen. Ik erken, dat de bouw van kerken en scholen niet kan worden stopgezet, maar in andere sectoren is zeker uitstel en dus beperking mogelijk. Indien woningbouw en industriële bouw de hoogste prioriteit hebben, moeten wij kiezen en, nogmaals, „neen” durven zeggen. Ik doe een beroep op de besturen van de lagere organen om te zamen de moed daarvoor te hebben en de verantwoordelijkheid daarvoor te dragen.

Ik neem het gemeentebesturen niet kwalijk, dat zij, wanneer er „potjes” in den Haag zijn te verdelen, er een beroep op doen. Als men al die „potjes” bij elkaar voegt, kan dat wellicht ook een „bezuiniging” brengen in bepaalde sectoren, ten goede van het primaire, de grote pot, de woningbouw. Alle bouwcapaciteit moet worden benut en ze moet worden vergroot. Dat betekent, dat er een einde moet komen aan klachten, dat een aannemer wel personeel en materialen heeft, maar dat de rijksgoedkeuring er niet is. Ik zou de Regering en speciaal de Minister van Volkshuisvesting willen vragen: Overweeg nu eens, echte decentralisatie door te voeren. Vier jaar lang hebben wij in deze Kamer bij de behandeling van allerlei begrotingshoofdstukken over decentralisatie gesproken. Wij zullen het straks wel weer doen, maar hier kan werkelijk decentralisatie in het goedkeuringsbeleid worden toegepast. Waag het eens een keer. Ik vraag in dit verband bijzondere aandacht voor het adres van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, dat de Minister op de dag van zijn optreden heeft bereikt volgens persberichten. Ik meen, dat daarin ook wordt aangedrongen op meer decentralisatie. Waag het daarmee!

Een onderzoek naar de woningbehoeften met een verdeling van de woningzoekenden volgens de inkomensgroepen is op zich zelf een nuttige zaak. Ik dacht, dat de meeste gemeentebesturen deze gegevens ter beschikking hadden. In de provincie, die ik goed ken, was volgens de beschikbare gegevens per 1 januari 1963 het aantal woningzoekenden, wier inkomen lag beneden de sociale loongrens, meer dan 80 pct. van het totale aantal woningzoekenden. Wij zullen nog jarenlang goedkope woningen, dat betekent ook woningen met betaalbare huren, moeten bouwen: woningwetwoningen en goedkope premiewoningen.

In het akkoord van Wassenaar wordt de wenselijkheid van continuïteit in de bouw en de meerjarige contracten aan de orde gesteld. Meerjarige contracten veronderstellen een continuïteit in het programma.

In de regeringsverklaring wordt een programma-1964 aangekondigd. Ik heb daartegen geen bezwaar. Voor de toekomst zal het afhangen van het resultaat van het behoeftenonderzoek. Betekent dit nu, omdat de gemeentebesturen toch moeten weten waaraan zij toe zijn, dat meerjarige contracten dan

Smallenbroek

moeten wachten tot de resultaten van dat onderzoek bekend zijn? Het behoeftenonderzoek moet het maken van bouwprogramma's niet stagneren.

Ik verkrijg hieromtrent gaarne enige opheldering, want ik ben bang, dat het vaststellen van het bouwprogramma voor één jaar in strijd is met een beleid van meerjarige contracten, want meerjarige contracten en continuïteit in de bouw brengen met zich mee, dat men voor enige jaren weet waar men aan toe is. Wellicht kan de Minister-President of de Minister van Volkshuisvesting hieromtrent de nodige opheldering geven.

Zolang een woning nog een distributieartikel is, zal het goedkeuringsbeleid moeten worden gehandhaafd en zal derhalve de vrijheid in de bouw niet kunnen worden hersteld. Ik vind de woorden „vrijheid in de bouw” een slogan; zij is niet in overeenstemming met de werkelijkheid van vandaag. Een herhaling van 1961 mag niet plaatsvinden. Een rechtvaardige distributie van het tekort legt de vrijheid aan banden. Het goedkeuringsbeleid is ook in het belang van de ongesubsidieerde bouw, want vrijheid zou betekenen stijging van de prijzen en zou ook betekenen, dat de bouwmarkt zeer overspannen zou geraken, ten koste van de goedkope woningen.

Wij zijn niet in dogmatische zin voorstanders van woningwetbouw. Het ging en het gaat ons om goedkope woningen met betaalbare huren. De toestand van vandaag is in de woningwetsector niet zoals hij moet zijn. In de woningwetwoningen wonen veel te veel mensen, die er niet thuishoren. Ik heb begrepen, dat dit ook in het onderzoek wordt betrokken. De moeilijkheid is om hen, die op grond van hun inkomen niet meer in een woningwetwoning thuishoren, een andere woning te verschaffen. Toch meen ik, dat het ernstige overweging verdient de huurbeschermingsbepalingen te herzien in die zin, dat de mogelijkheid wordt geschapen huurders van woningwetwoningen, die een inkomen hebben, dat boven een bepaald bedrag ligt, te verplichten die woningwetwoningen te verlaten. Die mogelijkheid is er thans niet.

Ik erken direct, dat bezwaren zijn verbonden aan deze suggestie mijnerzijds, maar ik meen, dat bestudering van deze zaak zeker mag worden gevraagd.

Mijnheer de Voorzitter, huurverhogingen worden volgens de Regering onvermijdelijk geacht, zowel in het kader van de woningpolitiek als in dat van het financiële beleid. Opgemerkt wordt, dat ernaar zal worden gestreefd, dat de huren binnen de grenzen van de koopkracht der verdiende lonen blijven. Huurverhogingen, dus meer dan één en dat in een periode van weinig financiële en economische ruimte? Denkt de Regering dan aan compensatie buiten die ruimte? Kan de Regering de Kamer over dit vraagstuk ook nader inlichten?

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het landbouwbeleid. Wij kunnen ons met het aangekondigde landbouwbeleid gaarne verenigen. De hoge prioriteit van de landbouw is alleszins redelijk. Het beleid zal bewust zijn gericht op versterking van de positie van de Nederlandse landbouw en op het niet achterblijven van de levensomstandigheden van de agrarische beroepsbevolking bij die van andere bevolkingsgroepen. „Op een niet achterblijven” zal het beleid worden gericht. Ik heb dit onderstreept. Dit zal de landbouw, de boeren en de landarbeiders moeten toespreken. Het betekent een actief prijsbeleid en ook een actief structuurbeleid.

De nieuwe Minister van Landbouw kent de problemen. Hij heeft in verschillende kwaliteiten de landbouw gediend, nationaal en internationaal. Dit wekt verwachtingen. Terecht schreef de tweede voorzitter van de Christelijke Boeren- en Tuindersbond, de heer Cnossen, in het orgaan „Ons platteland”:

„Inmiddels mogen wij niet nalaten te waarschuwen voor te hoog gespannen verwachtingen.”.

Ik vind het een goed artikel, gewijd aan de tegenwoordige Minister van Landbouw. De Minister van Landbouw draagt inderdaad een andere verantwoordelijkheid dan de voorzitter van een landbouworganisatie.

Landbouwbeleid is ook kabinetsbeleid. Het opgestelde programma kan naar mijn mening alleen worden uitgevoerd, indien met name de Minister van Financiën en ook de Minister van Economische Zaken hieraan hun volle medewerking verlenen. Ik wens de Minister een goede samenwerking toe met de georganiseerde landbouw in het Landbouwschap, en wel zodanig, dat bij de behandeling van de begroting van Landbouw en Visserij overeenstemming over het gevoerde en te voeren beleid kan worden geconstateerd, zodat de Kamer niet behoeft op te treden, zoals in het verleden wel eens is gebeurd. In de regeringsverklaring zijn niet opgenomen de bedragen en de kosten van het landbouwprogramma. Is het mogelijk, dat de Minister-President hier daarover nog nadere mededelingen doet?

Ten slotte wil ik erop wijzen, dat de problematiek van de landbouw vooral in verband met de afzet vrijwel onafgebroken voor verrassingen zorgt. Als zodanig is dit wellicht een bewijs van de beweeglijkheid van de economische krachtsverhoudingen in ons land en daarbuiten, verhoudingen, welke met name in de land- en tuinbouw door de natuur — al of niet sterke groei der gewassen — worden bepaald of althans beïnvloed. De huidige moeilijkheden met b.v. de komkommers en het slachtpluimvee zijn er een duidelijk bewijs van, hoe gemakkelijk theorie en praktijk tot spanningen en tot maatregelen aanleiding kunnen geven. De voortdurende zorg van de hierbij betrokken bewindslieden mag ik hiervoor — naar ik aanneem ten overvloede — duidelijk vragen, en dan niet alleen en uitsluitend voor deze beide produkten — als het kan, wil ik daarover gaarne iets naders vernemen —, maar vooral ook voor de groeistruipen van de E.E.G. Ik maak deze opmerking, mijnheer de Voorzitter, omdat ik weet dat zowel de Minister-President als de Vice-Minister-President deze vraagstukken volledig kennen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil thans nog iets zeggen over de sociale politiek, die de Regering voornemens is te voeren. Op dit terrein zijn er vele — op zich zelf redelijke — wensen. De financiering, hetzij door het bedrijfsleven, hetzij door particulieren, hetzij door de overheid, is het moeilijke punt. De Regering heeft ten aanzien van de medefinanciering uit de algemene middelen de knoop doorgehakt. In de regeringsverklaring staat hierover; geen beginselkwestie. Uit het akkoord van Wassenaar had ik begrepen, dat dit nog moest worden onderzocht. Ik citeer: „of en, zo ja, in hoeverre bekostiging uit de algemene middelen dient te geschieden”. In elk geval is het vraagstuk principieel opgelost.

Bij de behandeling van de Algemene Kinderbijslagwet is deze zaak van mede-financiering uit de algemene middelen aan de orde geweest. De heer De Kort heeft hieraan nog eens herinnerd. Ik heb het verslag van de discussie, die wij toen hebben gehad, dezer dagen nog eens doorgelezen. Namens de overgrote meerderheid geen bezwaar zou hebben tegen een aanvullende bijdrage uit de schatkist, omdat bij de financiering van de gewenste kinderbijslag voor de zelfstandigen de premiestijging de draagkracht te boven ging. Ook andere argumenten spelen daarbij een rol; ik zal ze niet uitvoerig noemen. Ik denk aan het zgn. linie-effect, het neveneffect en ook aan de bestaande, algemeen geldende premiegrens. Men spreekt vandaag in de kringen van de zelfstandigen — ik heb het veel meegemaakt tijdens de verkiezingen — over de tiende penning.

Ik heb respect voor de opvatting; wanneer het niet via premieheffing kan worden gefinancierd, moet geen verdere uitbreiding tot stand worden gebracht. Ik meen evenwel, dat dit mede in verband met de maatschappelijke ontwikkeling zo te eenvoudig wordt gesteld. Ik zal dit nu niet verder gaan behandelen, maar tegen een aanvullende bijdrage uit de schatkist, ten einde de bestaande discriminaties tussen de zelfstandigen en de werknemers geleidelijk op te heffen, heb ik — nu wel met de Regering, toen niet — geen bezwaar. Het is — zegt de Regering terecht — een zaak van prioriteitenafweging.

Ik zou hier verschil willen maken tussen de A.O.W. en de kinderbijslag. Ik zie de kinderbijslag als een correctie op de loonvorming en als een correctie op de prijsvorming; de A.O.W. gaat als verzekering uit van het gezamenlijk dragen van risico's,

Smallenbroek

zoals het is bij de verschillende sociale verzekeringswetten. Ik meen, dat het probleem van een bijdrage uit de algemene middelen voor de financiering van de kinderbijslag anders is dan dat van de A.O.W. Dus ik geef hieraan, in beginsel dan via de kinderbijslag, de voorkeur. Met de premie, die dan vrijkomt, zou de optrekking van de A.O.W. kunnen worden gefinancierd. Dit is ook in de verschillende stukken, die in de formatietijd zijn gewisseld, gesteld. Ik zie de heer Vondeling knikken. Ik heb hiervan, zij het wat later dan de heer Vondeling, kennis kunnen nemen. Een en ander hangt dus samen met de financieel-economische mogelijkheden.

De afschaffing van de inkomensgrens van f 14 000 in de Algemene Kinderbijslagwet vind ik in zekere zin een tragische zaak. Er is hiervoor twee jaar geleden in deze Kamer een strijd gevoerd, met allerlei gevolgen. Ik zal dit nu niet weer gaan ophalen. Toen is, ook door mij, voorspeld, dat deze zaak weer aan de orde zou komen en dat de kinderbijslag op de politieke agenda zou blijven staan. Op zich zelf heb ik tegen de afschaffing van de inkomensgrens geen bezwaar. Het is een discriminatie ten opzichte van de werknemers. Er zijn nog meer argumenten voor afschaffing te noemen, welke onder meer in de administratieve sector liggen. De afschaffing nu krijgt echter een heel ander accent, omdat die nu voorrang krijgt boven de afschaffing van de andere discriminatie, die zelfstandigen ondervinden ten opzichte van de werknemers, nl. de discriminatie ten opzichte van het eerste en tweede kind. Ik weet wel, dat dit veel moeilijker is, met name financieel, maar sociaal is het minstens zo gewenst. Ik begrijp heel goed, dat vanwege de financiële consequenties de koppeling op dit stuk moeilijk kan plaatsvinden. Maar uit dit voorbeeld moeten wij toch allen leren, dat men voor de start van een kabinet afspraken moet maken. Dan was ons dit geval bespaard gebleven.

Ik wil nog bijzondere aandacht voor het invalidenvraagstuk vragen. De arbeidsongeschiktheidsverzekering voor loontrekkenden is thans bij de Kamer in behandeling. Ik vraag aandacht voor de invalide geboren — ik heb dit bij een andere gelegenheid ook al eens gedaan — en voor hen, die op jeugdige leeftijd invalide zijn geworden. Ik weet, dat dit een veel omvattend vraagstuk is. Het is echter een vraagstuk, waar wij niet onderuit kunnen en mogen gaan. Als er een groep is van ons volk, waarvoor solidariteit moet worden gevraagd — wij vragen zo vaak solidariteit —, dan is het wel voor deze. Ik meen, dat de Minister van Sociale Zaken met een aantal van zijn ambtgenoten — ik denk speciaal aan de Minister van Maatschappelijk Werk — hieraan in de komende tijd speciale aandacht moet geven. Het is een omvangrijk vraagstuk. Het verdient in de sociale politiek een hoge prioriteit. Het heeft ook nog met Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te maken; de vervoerkosten naar de scholen b.v. van deze invaliden. Dit probleem is anders dan dat van de vervoerkosten van niet-invaliden. Ik meen, dat dit gehandicaptenvraagstuk in zijn algemene zin dringend een activiteit van regeringszijde behoeft. Het is toegezegd. Ik denk aan de behandeling van de begroting van Maatschappelijk Werk. Ik weet, dat er ook aan gewerkt wordt. Nogmaals dring ik op activiteit ter zake aan.

Ik kom nu tot het televisiebeleid en de televisie-organisatie. Ons standpunt is bekend: het is niet gewijzigd. Naar onze mening behoort het radio- en televisiebestel niet geschoeid te zijn op commerciële leest, doch dient dit te berusten op in het volksleven gewortelde organisaties. De wet moet het mogelijk maken, dat zulke organisaties de veelzijdigheid van de geestelijke en culturele waarden in ons land tot hun recht doen komen. Dit staat zo geformuleerd in ons program van actie voor de verkiezingen in 1963, paragraaf VII. Dit betekent onder meer: regeling van het radio- en televisiebeleid bij de wet, met de mogelijkheid van een open bestel. Dat aanvaarden wij volledig: eerbiediging van de geestelijke vrijheid. In afwachting van een wettelijke regeling willen wij het tweede televisienet toevertrouwen aan de huidige concessionarissen, omdat bij voorbaat, dus voordat er een wettelijke regeling tot stand komt, in de bestaande structuur geen wijzigingen mogen worden aangebracht.

Dit betekent niet, dat de tijdelijke bezetting van het tweede net mag vooruitlopen op definitieve regelingen.

Wij menen voorts, dat de uitspraak van de Kamer bij de behandeling van de televisienota dient te worden geëerbiedigd. Om uit de moeilijkheden te komen zal een pacificatiecommissie worden ingesteld. Worden aan deze commissie richtlijnen meegegeven? Heeft het Kabinet zich reeds beraden over de vertegenwoordiging van de verenigde kandidaat-concessionarissen? Laat het Kabinet hierbij zorg dragen dat geen eenzijdige vertegenwoordiging wordt opgenomen.

Mijnheer de Voorzitter! In de regeringsverklaring zijn vele vraagstukken aan de orde gesteld. Deze behoeven thans niet alle te worden besproken; dat is ook onmogelijk. Ik betuig evenwel mijn instemming met het voornemen van de Regering om op hoog niveau een commissie in te stellen, met opdracht advies uit te brengen over de taakverdeling tussen de Departementen van Maatschappelijk Werk, Onderwijs, K. en W. en Sociale Zaken en Volksgezondheid. Ook hoop ik, dat werkelijk inhoud zal worden gegeven aan de wijziging van de onderneemingsstructuur. Ik verwacht, dat het niet bij „bijzondere aandacht” zal blijven. Kan de Regering niet bevorderen, dat de rapportering door de commissie-Verdam wordt versneld?

Mijnheer de Voorzitter! Het Kabinet-De Quay heeft een actief industrialisatiebeleid gevoerd. Vooral minister De Pous heeft zich voor de regionale industrialisatie sterk ingespannen. Maar wij zijn er nog niet. Het beleid in de probleemgebieden moet worden voortgezet, zowel ten opzichte van de industrievestiging als ten opzichte van de versterking van de infrastructuur.

In de regeringsverklaring wordt gesteld, dat voor de ontwikkelingslanden steeds met ruimhartigheid een evenredige bijdrage zal worden geleverd in de verschillende voor hulpverlening geëigende vormen. De Regering weet, dat de anti-revolutionaire fractie aan de wezenlijke hulp aan de ontwikkelingslanden grote betekenis hecht.

Mijnheer de Voorzitter! De Bijbel spreekt telkens weer over gerechtigheid, ook over gerechtigheid in de menselijke verhoudingen, in het leven van het volk. De Bijbel, het Woord van God, leert ons: „Gerechtigheid verhoogt een volk, maar de zonde is een schandvlek der naties”. Die bijbelse gerechtigheid moet norm zijn voor ons handelen, in het grote en in het kleine. Dat moet voor ons betekenen, dat wij bereid zijn offers te brengen, b.v. ten opzichte van de nood, waarin de ontwikkelingslanden verkeren. Het is primair een morele plicht. Naast de taak van de christelijke kerk — „brood voor het hart” — heeft de overheid haar eigen taak, ook, om het maar eens eenvoudig te zeggen, wanneer dit een belastingverlaging belet.

Gerechtigheid betekent ook, dat b.v. ten opzichte van de woningbouw, de landbouw en de sociale politiek een dusdanig beleid wordt gevoerd, dat, voor zover de overheid hiermee te maken heeft, steeds weer primair aandacht wordt gevraagd voor het zwakke in de samenleving.

Gerechtigheid oefenen, daarmee telkens voortgaan, is de eerste taak van de overheid. Wanneer het Kabinet dit tot grondslag van zijn beleid maakt, kan het op onze steun rekenen.

Aan het akkoord van Wassenaar achten wij ons gebonden. Het is het resultaat van veel overleg en op een aantal punten is het een politiek compromis. Dat kan niet anders in ons politiek verdeeld vaderland. Wij vinden evenwel in vele punten het A.R.-program terug.

De Regering startte met een goede regeringsverklaring. Dit stemt tot vertrouwen. Het komt nu evenwel op de uitwerking aan. Deze wachten wij in vertrouwen gaarne af.

Met instemming hebben mijn politieke vrienden en ik vernomen, dat de Regering de christelijke grondslag van onze beschaving als beginsel van het Kabinet stelt, zijnde van zoveel betekenis voor de ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid.

Smallenbroek e.a.

God geve, dat dit Kabinet zegenrijk werk mag doen. Wij wensen zijn voorzitter, zijn leden en hun medewerkers Gods onmisbare zegen toe.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Niemand zal het mij euvel duiden, dat ik de eerste keer, dat ik als fractievoorzitter op dit spreekgestoelte sta, met dankbaarheid terugdenk aan mijn voorganger prof. Oud, die deze functie zoveel jaren op zo eminente wijze heeft vervuld; dankbaarheid voor het feit, dat ik nog vier jaren heb mogen profiteren van zijn onschatbare kennis van ons parlementaire bestel en van de wijsheid en bezonnenheid, waarmee hij ook onder moeilijke omstandigheden aan zijn fractie leiding wist te geven. De overtuiging, dat vier jaren onder Oud dubbel tellen, verzoent mij enigmate met het feit, dat ik met een wel zeer geringe parlementaire ervaring moet beginnen aan de zeer zware taak om een man als Oud te vervangen.

Als ik constateer, dat het vandaag ons aller taak is om terug te blikken op een langdurige en moeizame formatieperiode, dan zeg ik niets anders dan datgene, wat tevoren al in alle toonaarden gezegd en geschreven is. Ik doe dat alleen, omdat ik de gelegenheid wil aangrijpen erop te wijzen, dat er een tijd is geweest, waarin de formaties in het algemeen aanzienlijk gemakkelijker plachten te verlopen, nl. de periode vóór 1918, de tijd, toen er veelal een stembusakkoord tot stand kwam, waarbij dan tevens de toekomstige politiek in grote lijnen werd uitgestippeld. De winnende groepering werd dan min of meer automatisch regeringsmeerderheid.

Zo'n stembusakkoord is er in 1963 niet gesloten, al heb ik het gevoel, dat wij er dichterbij zijn geweest dan, in ieder geval sinds 1945, ooit het geval is geweest. Heel duidelijk hebben de vier regeringspartijen tijdens de verkiezingscampagne te kennen gegeven, dat het beleid van het Kabinet-De Quay moest worden voortgezet, zij het natuurlijk met vermindering van een enkel zwak punt. Het verschil met een stembusakkoord was, dat zij zich er niet allemaal over uitlieten, met welke partijen dat beleid diende te worden voortgezet. De V.V.D. heeft dat overigens wel gedaan.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Neen.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Ja, zeker. Dan vergist de geachte afgevaardigde de heer Vondeling zich. Wij hebben uitdrukkelijk gezegd, dat wij niet alleen voortzetting wilden van het beleid van het Kabinet-De Quay, maar ook met geestverwanten van dezelfde fracties, waarmede dat beleid in de afgelopen tijd was gevoerd. Ik geloof, dat het goed geweest zou zijn, als alle partijen dat hadden gedaan. Dan zou, geloof ik, bijzonder veel van de nu ondervonden narigheid achterwege zijn gebleven en de uitspraak van de kiezers zou nog duidelijker zijn geweest. Ik zeg: nog duidelijker, omdat het mijn overtuiging is, dat ook de uitspraak van 15 mei niets aan duidelijkheid te wensen heeft overgelaten.

De vier regeringspartijen — ik zeide het al — hadden hun kiezers duidelijk verteld, dat zij het regeringsbeleid-De Quay wilden doorzetten. De P.v.d.A. had geen gelegenheid laten voorbijgaan om op dit beleid de grootst mogelijke kritiek te laten horen, niet alleen op een enkel vrijwel algemeen erkend punt, maar over de hele linie. Vooral ook de televisie met haar vele fora droeg er in belangrijke mate toe bij, dat voor de doorsnee kiezer de vraag: Zal mijn bestaan in de komende vier jaren gegrondest zijn op de basis van het beleid-De Quay of op die van de door de P.v.d.A. gepredikte kwaliteit van het bestaan?, allesbeheersend was bij deze verkiezingen. Dat was de vraag, waarop de kiezer het door hem gewenste antwoord gaf in de intimiteit van zijn stemhokje. En het antwoord van de gezamenlijke kiezers liet naar mijn mening over de bedoeling daarvan geen enkele twijfel bestaan. Natuurlijk, er waren kiezers en deze keer nogal veel, die zich tot geen van beide levenspatronen aangetrokken voelden en dus op een van de vele splinterpartijen stemden. Dat is uit de aard der zaak hun

Geertsema

goed recht, maar zij weten dan tevoren, dat hun stem bij de kabinetsformatie geen enkel gewicht in de schaal legt, geen enkel gewicht ook in de schaal legt ten aanzien van het te voeren regeringsbeleid, al zullen ongetwijfeld sommige vertegenwoordigers van de vijf splinterpartijen in deze Kamer hun kiezers het tegendeel ten onrechte voorhouden. Ik herhaal, dat het antwoord van de kiezers op 15 mei jl. voor mij geen twijfel overliet.

De door de P.v.d.A. gepropageerde kwaliteit van het bestaan bleek bij de kiezers niet hoog genoteerd. De daling van het stemmenpercentage voor de P.v.d.A. zette zich voort. Met uitzondering van 1948 werd zelfs een dieptepunt bereikt. Voor een oppositiepartij — er is hier vandaag reeds meer aan herinnerd — een wel zeer ongebruikelijk verschijnsel. Veel minder ongebruikelijk, ik geloof zelfs in de lijn van de waarschijnlijkheid liggende op dat moment, was het feit, dat de V.V.D. een deel van haar oppositiewinst uit 1959 moest prijsgeven. Een goed gevoerde oppositie, zelfs de meest loyale, trekt altijd veel mensen aan, die zich dan met de valse hoop gelukkig prijzen, dat nu ineens al hun privébelangetjes zullen worden behartigd en als dit dan niet het geval blijkt te zijn, haasten zij zich naar de volgende partij. Het is, geloof ik, een waarschuwing aan het adres van de geachte afgevaardigde de heer Koekoek. Maar een verlies lag dus in de lijn van de verwachtingen. Het deed toch mijn partij deugd, dat het percentage van 8,4 pct., dat wij bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1962 haalden, bij deze verkiezingen steeg tot ongeveer 10,3 pct. Daarin kwam een groeiend vertrouwen in de partij en naar mijn mening ook in het kabinetsbeleid tot uitdrukking. De K.V.P., die toch wel het meest de exponent was geweest van het beleid van het Kabinet-De Quay, won een zetel. De protestants-christelijke partijen bleven, te zamen gerekend, gelijk. Nogmaals, ik geloof, dat dit een naar mijn mening niet mis te verstane uitspraak was. Het deed mij genoegen, dat de Minister-President dat vanmorgen ook constateerde. Als men deze uitspraak had aangehouden, dan zou naar mijn overtuiging deze formatie een heel ander en veel prettiger beeld hebben vertoond. Dan zou men in de eerste plaats niet zijn begonnen met een informatie-Romme. Ik wil niet verhelten, dat ik daartegen grote bezwaren koester. Naar mijn mening had de heer Romme deze informatie-opdracht, in de vorm waarin deze was gesteld, nimmer mogen aanvaarden. Begrijpt u mij goed, mijnheer de Voorzitter, ik stel daarvoor de huidige Minister-President niet staatsrechtelijk verantwoordelijk. Dat is natuurlijk onmogelijk. Er is hier maar één verantwoordelijk man en dat is de heer Romme zelf, een verantwoordelijkheid, die in deze Kamer niet verder tot gelding kan worden gebracht, maar waarvan het toch, geloof ik, geen kwaad doet haar hier vast te stellen. De tekst van de opdracht aan de heer Romme was met zich zelf in de eerste plaats al in tegenspraak. Daar stond in: „Gelet op de uitslag van de verkiezingen.”. Dat kon maar één betekenis hebben, namelijk te streven naar een vierpartijkabinet, de vier partijen uit het Kabinet-De Quay, terwijl, wat er ook in stond, „een zo breed mogelijke steun” in de richting ging van een vijfpartijkabinet.

De heer **Van Rijckevorsel** (K.V.P.): Waarom heeft uw fractie dat dan niet aan de heer Romme gezegd?

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Zeer juist!

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Ik zou bijzonder graag willen weten, mijnheer de Voorzitter, waaruit de heer Van Rijckevorsel afleidt, dat dit niet gezegd zou zijn.

De heer **Roemers** (P.v.d.A.): De heer De Kort heeft het gezegd.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Aha, ik kom daarop dadelijk nog wel terug.

Het is de aanvaarding van deze opdracht en de uitleg daarvan door de heer Romme in laatstbedoelde zin, waarin de bakermat is gelegen van vrijwel alle daarop gevolgde narighe-

Geertsema

den. De heer Romme voerde zijn opdracht uit op de wijze, die wij van hem konden verwachten: uitvoerig en gedegen. Hij vond meer potentiële verschilpunten tussen de vijf partijen dan velen voor mogelijk hadden gehouden.

In deze fase bleken naar mijn mening de bezwaren tegen een informatie in het algemeen heel duidelijk. Met een informateur kan niet worden onderhandeld. Een informateur noteert en registreert. De heer Romme stelde niet — ik geloof, dat wij dat met zekerheid kunnen zeggen — en heeft nimmer gesteld, dat hij streefde naar een vijfpartijenkabinet. Ik heb alle redenen om aan te nemen — daarmee geef ik dus het antwoord aan de heer Van Rijkevorsel —, dat de heer Romme precies wist, dat de V.V.D. geen vijfpartijenkabinet wilde. Wanneer hier dus twee informaties tegenover elkaar staan, is het weer aan eventueel derden om daaruit hun conclusies te trekken, maar ik kan niet anders zeggen dan dat ik zeer gegronde redenen heb om aan te nemen, dat de heer Romme zeer precies wist, dat de V.V.D. geen vijfpartijenkabinet wilde. Wanneer ik hier heb gehoord wat de sprekers, die mij zijn voorafgegaan, de heren Beernink en Smallembroek, hebben gezegd over een vijfpartijenkabinet, lijkt het mij niet verbazingwekkend, wanneer ook van die zijde de informateur Romme nooit de indruk heeft gekregen, dat men daar zo bijzonder gesteld was op een vijfpartijenkabinet.

De heer **Rijkevorsel** (K.V.P.): Maar de heer De Kort heeft alle stukken gezien en verklaart precies het tegendeel.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Ik zeg ook helemaal niet, mijnheer de Voorzitter — als de heer Van Rijkevorsel dat bedoelt —, dat deze mening van de V.V.D. ooit in schriftelijke stukken is neergelegd. Er gebeurt wel meer in informatie- en formatieperioden, dat niet op schrift wordt neergelegd. Dit is echter juist ook het grote bezwaar, dat ik heb tegen deze gehele informatiezaak, waarbij niet kan worden onderhandeld, waarbij slechts genoteerd en geregistreerd wordt, dat op die wijze heel gemakkelijk een vals beeld van de situatie kan ontstaan. Ik geloof, dat alle interrupties hier maar al te goed bewijzen, hoe vals juist dat beeld is geworden en hoe onzeker de situatie is geworden.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Maar u had er direct een einde aan kunnen maken door niet uw medewerking aan die methode te geven.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Hierop kan ik de heer Vondeling ook een antwoord geven.

Op het eerste moment, waarop het woord „vijfpartijenkabinet” op schrift is verschenen,.....

De heer **Van Rijkevorsel** (K.V.P.): Nu spreekt u zelf van „op schrift”.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Ja, ja, dat is het kabinetsprogramma, als ik even mag antwoorden op deze interruptie, van de heer De Kort. Daar verschijnt voor het eerst op 17 juni op schrift het woord „vijfpartijenkabinet”. Dan haast de toenmalige fractievoorzitter van de V.V.D., de heer Toxopeus, zich om op 19 juni te zeggen: Geachte heer De Kort, als u denkt aan een vijfpartijenkabinet, dan hebt u het mis, want daar voelen wij absoluut niets voor.

De heer **Van Rijkevorsel** (K.V.P.): Dat is een maand na de verkiezingen, dat had uw fractie dan eerder duidelijk moeten maken.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Ik zeg net, dat er nog nooit in enig geschrift het woord „vijfpartijenkabinet” zelfs maar naar voren was gekomen en dat bij gelegenheden, waarbij het mondeling naar voren werd gebracht, ook mondeling de mogelijkheid daarvan is ontkend. Deze gehele discussie wijst er alleen maar op hoe onwezenlijk het beeld was. Om het nu eens popu-

lair te zeggen: de fractievoorzitters laten het achterste van hun tong bij een dergelijk gesprek niet zien. En terecht. Op die manier kon heel gemakkelijk de indruk ontstaan, dat eigenlijk iedereen het met iedereen eens was. Voor een oppervlakkig toeschouwer was dat inderdaad de conclusie uit de fase-Romme. Het betekende tegelijkertijd een ongelukkig startpunt voor formateur De Kort. Dit ongelukkige startpunt is de heer De Kort niet meer te boven gekomen. De tragiek van de informatie-Romme is ook, dat tegen de wil van de heer Romme juist is gebeurd wat hij altijd heeft gezegd niet te zullen doen. Hij zei nl., dat hij geen regeringsprogramma wilde opstellen. Dat zou hij aan de formateur overlaten, maar ten slotte zijn via het akkoord van Wassenaar de bouwstenen van de heer Romme de kern gaan vormen van het regeringsprogramma-Marijnen. Mijn conclusie uit dit alles is duidelijk. De enig juiste consequentie van de uitslag van 15 mei zou zijn geweest de directe aanwijzing van een formateur met de opdracht om een kabinet te formeren op dezelfde partijgrondslag als het Kabinet-De Quay. Als men per se met een informatie had willen beginnen, had die uitsluitend betrekking moeten hebben op het onderzoeken van de mogelijkheden tot het vormen van een kabinet op deze oude basis. Het heeft mij genoeg gedaan, dat ik ook uit de woorden van de geachte afgevaardigde de heer Smallembroek heb menen te mogen beluisteren, dat ook hij een directe formatie-opdracht in deze zin zou hebben geodkeurd.

Helaas, deze weg is niet gevolgd. De heer De Kort zat met een opdracht, die een vijfpartijenkabinet niet uitsloot, en een doos met bouwstenen, waarmee de indruk was gewekt, dat daaruit met groot gemak een vijfpartijenkabinet zou kunnen worden samengesteld. Toch — ik herhaal dat — moest het voor iedere insider duidelijk zijn, dat dit volstrekt uitgesloten was, al was het alleen maar, omdat het totaal niet paste bij de gang van zaken in de afgelopen vier jaar en bij de uitslag van de verkiezingen. Er moest dus gekozen worden en het lag voor de hand, dat de keuze zou gaan tussen de P.v.d.A. en de V.V.D.

Als wij de heer De Kort een verwijt zouden willen maken, dan zou het zijn, dat hij niet direct heeft gekozen. Misschien heeft hij inderdaad op een vijfpartijenkabinet aangestuurd. Hij heeft het ons zoëven in ieder geval medegedeeld. Naar buiten heeft hij echter de indruk gevestigd, aan te sturen op een offerfeest van eisen en beginselen, geofferd op het altaar van de wens tot het dragen van regeringsverantwoordelijkheid. Het organiseren van een zodanig offerfeest behoort niet tot de goede gebruiken in het Nederlandse politiek-staatkundige bestel. Ik acht het dan ook juist, sterker, het was een dwingende noodzaak, dat de heer Toxopeus aan deze gang van zaken een eind maakte door zijn bekende brief aan formateur De Kort, op het eerste moment — ik herhaal het —, waarop het woord vijfpartijenkabinet in een schriftelijk stuk was vermeld, een brief, waarin hij dat vijfpartijenkabinet verwees naar het rijk van de fabelen, waarin het in feite steeds had verkeerd. De illusie-Romme lag aan scherven. De formateur moest kiezen en koos de V.V.D. Het zal u niet verbazen, mijnheer de Voorzitter, als ik zeg, dat dit de enig mogelijke, de enig juiste keuze was.

Maar nog steeds was er een basisprogramma-De Kort, samengesteld uit bouwstenen-Romme en een enkele bouwsteen van eigen makelij, allemaal bouwstenen voor het fantasmagorische breedste-basis-gebouw, dus nogal wat afgeronde bouwstenen. Tot mijn verbazing beklagde de geachte afgevaardigde de heer Vondeling zich vanmiddag erover — als ik hem goed begreep —, dat hij bouwstenen miste, die de heer Romme op zijn verzoek in de bouwdoos had gestopt. Zo ziet men dan waartoe zo'n wondere informatie nog kan leiden.

Was het nu vreemd, dat de heer Toxopeus zich op het standpunt stelde, dat het waard was om te onderzoeken of voor dat nieuwe reële vierpartijengebouw geen hechtere, beter passende bouwstenen waren te vinden en of er ook geen aanleiding zou zijn in deze nieuwe conceptie een aantal bouwstenen overboord te gooien? Het heeft mij altijd hoogst verbaasd, dat dit uiterst redelijke verlangen de heer De Kort volgens zijn zeggen aanleiding heeft gegeven zijn opdracht terug te geven. Ik wil mij

Geertsema

hierin niet verder verdiepen, al wil ik wel constateren, dat de heer Toxopeus uiteindelijk zijn zin heeft gekregen, want het basisprogram-De Kort is in de periode-Beel geheel onder de tafel verdwenen. Ik ga dan nu over op de informatie-Beel.

Daar sta ik bepaald genuanceerder tegenover dan tegenover de informatiefase-Romme.

Ik ben volmaakt bereid te erkennen, dat er zo langzamerhand zoveel verwarring was ontstaan, dat het optreden van een informateur nut kon hebben om weer duidelijkheid in de situatie te scheppen. Ik sta voorts op het standpunt, dat het uitgangspunt van de heer Beel volmaakt juist was. Hij baseerde zich op de mijns inziens enig juiste conclusie uit de verkiezingsuitslag en onderzocht de mogelijkheid van het formeren van een kabinet, bestaande uit geestverwanten van de vier partijen, waarvan ook geestverwanten zitting hadden gehad in het Kabinet-De Quay. Ook met de procedure, die hij daarvoor koos, kan ik mij verenigen. Hij deed nl. datgene, wat de heer Toxopeus steeds van de heer De Kort had gevraagd, maar niet had gekregen, datgene, wat in een situatie als deze het meest voor de hand liggende middel is om een bestaande onzekerheid tot een oplossing te brengen, nl. het ronde-tafelgesprek tussen de vier fractievoorzitters onder leiding van formateur of informateur. Tot zover ben ik dus helemaal akkoord.

Moeilijker wordt het als wij gaan bestuderen wat nu uiteindelijk het resultaat is geweest van de conferentie van Wassenaar. Dan komen er nl. bij mij duidelijke bezwaren naar voren. Het doel van de conferentie van Wassenaar had moeten zijn om te onderzoeken, of de vier fractievoorzitters in grote trekken gelijk dachten over een aantal grote lijnen, die in de komende vier jaren door het kabinet zouden moeten worden getrokken en als zou zijn gebleken, dat dit inderdaad het geval was, had een formatie-opdracht kunnen worden gegeven. De formateur zou een basisprogram hebben kunnen opstellen, waarin hij uitging van de zo juist genoemde grote lijnen en wanneer hij dan op dat basisprogram kandidaat-ministers zou hebben aangezocht, die het volle vertrouwen hadden van de fractievoorzitters en hun groeperingen, dan zou op juiste wijze een hecht kabinet zijn ontstaan en zou, om nu maar eens even de woorden van het akkoord van Wassenaar te gebruiken, de eigen positie en de daaruit voortspruitende verantwoordelijkheid van de Regering enerzijds en die van de Staten-Generaal anderzijds zijn blijven vooropstaan en duidelijk zijn onderscheiden. Helaas is dit niet de lijn, die in Wassenaar is gevolgd. Men heeft zich in de eerste plaats niet beperkt tot grote lijnen. Men is vrij ver in details afgedaald, en wel zeer in het bijzonder, toen men de mogelijkheid opende, alle op dat moment nog overgebleven bouwstenen-Romme te maken tot een onderdeel van het akkoord van Wassenaar, maar in de tweede plaats — en dit is voor mij veel ernstiger — heeft men zich niet beperkt tot het peilen van de meningen van de fractievoorzitters, maar heeft men een formeel akkoord gesloten, waarin dan bovendien enkele passages voorkomen ten aanzien van de aangegane bindingen, waartegen ik toch wel zeer grote bezwaren koester. Niet alleen, dat de fractievoorzitters zich persoonlijk hebben gebonden, neen, zij hebben dit gedaan als door hun groepen gekozen leiders, waaronder wordt verstaan, dat hun instemming includeert de instemming van hun groep. Nu zullen wij goed moeten zien wat dit in feite inhoudt. Punt 1 h van het akkoord spreekt over een formele binding. Die formele binding kan uitsluitend en alleen slaan op de fractievoorzitters zelf. Alleen zij kunnen worden geacht formeel gebonden te zijn door het akkoord en zij hebben zich voorts — nu wil ik gaarne een juridische term gebruiken — sterk gemaakt, dat de grote meerderheid van hun fracties hun in dezen wel zal volgen. Verder dan dat konden zij niet gaan, want — en nu houd ik mij aan de juridische terminologie — zij zijn niet gerechtigd hun fracties in rechten te vertegenwoordigen bij het sluiten van een contract. Zeer terecht doelt daarop de passage in het akkoord, die zegt: ongeacht de vraag hoe de fractievoorzitter meent deze verantwoordelijkheid op zich te kunnen nemen. Voor de V.V.D. spreekt

dat „hoe” vanzelf. Daarmede neem ik dan tegelijkertijd elke ongerustheid weg bij diegenen, bij wie misschien langzamerhand de vrees was gekomen, dat ik met veel omhaal van woorden zou gaan zeggen, dat de fractie van de V.V.D. zich niet gebonden voelde aan het akkoord van Wassenaar. Wij voelen ons aan dit akkoord formeel niet gebonden, maar moreel wél gebonden. Het is een morele gebondenheid, die voortspruit zowel uit het grote vertrouwen van de fractie in de toenmalige fractievoorzitter als uit het vertrouwen in de personen van de liberale Ministers. Daarmede, mijnheer de Voorzitter, heeft dan ook de geachte afgevaardigde de heer Vondeling het antwoord, waar hij vanmiddag om vroeg. Ik ben overigens getroffen door zijn roerende bezorgdheid op dit punt voor het Kabinet. Ik zou mij best hebben kunnen indenken, dat de heer Vondeling zich op het standpunt zou hebben gesteld, dat het hem een zorg was, al viel de gehele V.V.D.-fractie op een bepaald moment uit de boot. Het tegendeel doet mij nu goed.

De heer Vondeling heeft hiermede dus het antwoord, waar hij mij vanmiddag om vroeg, en ik behoef dus eigenlijk niet in te gaan op alle afzonderlijke punten. Alleen heb ik toch wel het gevoel, dat ook hij niet afkerig is van naar zich toe rekenen. Zo doet hij het langs zijn neus weg voorkomen, dat met het onderzoek, dat wordt genoemd bij de — laat ik het zo maar noemen — p.b.o.-bouwsteen, in ieder geval bedoeld zou zijn het aanhangige onderzoek bij de S.E.R. Dat is b.v. een punt, dat ik zeer bepaald niet onderschrijf. Hier heeft de Regering een volledige vrijheid om b.v. een staatscommissie in te stellen, die al die vragen zal gaan onderzoeken.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): Maar die vraag ligt bij de S.E.R.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Dat weet ik, maar daaruit is toch absoluut niet af te leiden, dat de Regering haar onderzoek alleen zal moeten beperken tot datgene, wat op het ogenblik bij de S.E.R. aanhangig is. Dat is nergens uit af te leiden.

Evenmin volgt uit deze bouwsteen, dat de fracties zich bij voorbaat zouden neerleggen bij het resultaat van dit onderzoek. Dat hangt helemaal af van de motiveringen, die daarbij gegeven zullen worden. Als de heer Vondeling spreekt over de bijzondere aandacht ten gunste van de herziening van het recht op de naamloze vennootschappen, dan doet hij b.v. of dat alles omvat. Ik wil hem wel zeggen, als hij b.v. denkt aan arbeiderscommissarissen: verre van dat! Dat staat er ook niet in. Zo zou ik door kunnen gaan, maar ik dacht, dat dit antwoord wel uitvoerig genoeg was.

Ik herhaal, dat wij ons moreel gebonden voelen aan het akkoord van Wassenaar. Wat dat betreft behoeft het Kabinet dus niet bevreesd te zijn. Toch heb ik er behoefte aan met nadruk vast te stellen, dat ik ernstig bezwaar heb tegen deze wijze van formeren. De Minister-President noemde het vanmorgen: formeren in overleg. Ik ga nog verder. Ik heb het gevoel, dat in Wassenaar vijf formateurs aan het werk zijn geweest of, zo men wil, zes, want ook informateur Beel zal af en toe wel eens een duit in het zakje hebben gedaan en gezien de overgenomen bouwstenen-Romme, zal ook het getal zeven nog niet misplaatst zijn.

De heer **Veldkamp**, Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid: Vier en één is vijf.

De heer **Biesheuvel**, Minister van Landbouw en Visserij: Vijf en één is zes.

De heer **Roemers** (P.v.d.A.): Hij kan wel tot tien tellen!

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Maar de zevende kan ik de geachte bewindsman van Landbouw ook nog wel noemen. Die heb ik vanmiddag overigens pas voor het eerst horen noemen. Dat betreft de bouwsteen-Ruygers; de motie-Ruygers — het wordt wat ingewikkeld — geïncorporeerd in een bouwsteen-

Geertsema

Romme, die weer geïncorporeerd was in het akkoord van Wassenaar, dat weer geïncorporeerd is in de regeringsverklaring van de heer Marijnen. Het is mij allemaal wat veel. Ik hoop van ganser harte, dat wij een dergelijke soort formatie niet meer zullen beleven.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): U hoort er toch niet voor het eerst van, neem ik aan.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Als ik de heer Vondeling daarmee een genoegen kan doen, wil ik wel zeggen, dat ik er absoluut niet voor het eerst van hoor.

Nu zou ik mij, gezien zijn interruptie, kunnen indenken, dat de geachte afgevaardigde de heer Vondeling uit het betoog, dat ik tot op dit ogenblik heb gehouden, afleidt, dat ik betreur, dat de toenmalige fractievoorzitter van de V.V.D. aan het akkoord van Wassenaar heeft medegewerkt. Wanneer de heer Vondeling dat denkt, dan wil ik hem zeer gaarne uit de droom helpen. Ik sta in dit opzicht volledig achter de heer Toxopeus. Het alternatief van zijn niet medewerken zou zijn geweest, dat de heer Beel zich zou hebben gewend tot de P.v.d.A. Op dat ogenblik was voldoende bekend geworden over de stromingen in de K.V.P. om te weten, dat de kans zeer groot was, dat daaruit een kabinet zou zijn geboren, dat mijn politieke vrienden en ik niet in het landsbelang achtten. Dat alternatief mocht niet bevorderd worden op grond van louter procedurele bezwaren, hoe ernstig die bezwaren dan ook mochten zijn.

Ik zeg met nadruk: op grond van procedurele bezwaren, omdat wij ons met de verdere inhoud van dat akkoord in grote trekken kunnen verenigen, zeker wanneer wij daarbij bedenken, dat het in dit gesprek natuurlijk moest worden een kwestie van geven en nemen. Dat hoort nu eenmaal bij een werkelijk overleg in deze omstandigheden. In dit opzicht heeft in Wassenaar een goede geest geheerst. Hier was niet één man, die zijn wil aan de anderen oplegde; hier is hard en met open vizier gevochten en hier hebben alle betrokkenen wel één of meer veren moeten laten, al wisten sommige kranten het anders te melden. Ik heb zo hier en daar gelezen, dat de liberale fractievoorzitter als grote overwinnaar het slagveld zou hebben verlaten en dat anderen, met name de fractievoorzitter van de K.V.P., voor hem door de knieën zouden zijn gegaan.

Dat is bepaald onjuist. Het zou dwaasheid zijn te ontkennen, dat ook van liberale zijde in Wassenaar bepaalde concessies zijn gedaan. Wij weten, dat Nederland nu eenmaal niet regeerbaar is, als niet alle betrokkenen bij een kabinetsformatie bereid zijn enig water in de wijn te doen. Men heeft er alleen maar voor te zorgen, geen werkelijke beginselen te verloochenen en geen uitdrukkelijke beloften aan kiezers te verbreken. Aan deze voorwaarde voldoet wat de liberalen betreft naar mijn mening het akkoord van Wassenaar wel.

Bij de bespreking van het regeringsprogramma kom ik nog wel terug op enkele onderdelen van het akkoord van Wassenaar, maar eerst moet ik mijn chronologisch overzicht van de kabinetsformatie beëindigen. De informatiefase-Beel ging over in een formatiefase-De Quay. Ik geloof, dat ook hier — het spijt mij, dat ik dit op een aantal punten moet doen, maar het zit niet anders — wel een enkel woord van kritiek past. Ik doel hier nl. op de kwestie van het premierschap. Deze zaak was terloops nog even aan de orde gesteld aan het slot van het Wassenaarse akkoord. Ik meen de veronderstelling te mogen uiten, dat dit punt aan het einde van de slijtageslag van Wassenaar niet die aandacht heeft gekregen, die het verdiende. Ik geloof, dat de heer Beel op dit punt grondiger had moeten informeren. Dan zou hem duidelijk zijn geworden, dat ondanks de geaccepteerde formule in het akkoord „Bijaldien de te benoemen Minister-President niet tot de K.V.P.-groep zal behoren . . .” — en dan komt er een bepaalde zetelverdeling — het eenvoudig ondenkbaar was, dat een formatie zou slagen, waarbij het premierschap aan een ander dan aan een lid van de K.V.P. zou toevallen. En dat niet alleen op grond van bezwaren bij de K.V.P., maar tegelijkertijd op grond van bezwaren

bij de drie andere partijen. Wanneer dit tijdig zou hebben vastgestaan, had, geloof ik, de gehele formatiefase-De Quay vermeden kunnen worden. Bij alle eerbied, ik mag wel zeggen: de grote eerbied, die ik koester voor de heer De Quay — de dankwoorden, die de Minister-President hedenmorgen heeft gesproken, onderschrijf ik ten volle —, is het voor mij toch eigenlijk een raadsel, dat de heer De Quay een formatie-opdracht heeft aanvaard, wetende dat hij geen premier zou worden. Ik geloof, dat de ervaring, die hij in de afgelopen vier jaren heeft opgedaan, hem had moeten doen inzien, dat onder die omstandigheden die poging tot mislukking was gedoemd. Goed, de reden, door de heer De Quay formeel opgegeven voor zijn falen, was een andere. Ik ontken het belang daarvan niet, maar ik geloof, dat de onoverkomelijke hindernis veel eerder lag in het niet terecht aanvaarden van de formatie-opdracht.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn dan aangeland bij de slotfase, de formatie-Marijnen. Deze formateur heeft snel en kundig gehandeld en daarvoor komt hem alle lof toe.

Het akkoord van Wassenaar eenmaal gesloten zijnde, was het juist, dat hij dit als uitgangspunt van zijn formatie gebruikte. Hij heeft kan gezien op korte termijn een aantal bekwame bewindslieden te vinden, die bereid waren de verschillende departementen te bemannen. Met alle excuses voor het laatste woord aan minister Schouwenaar.

Dat hierbij nog wel een enkele moeilijkheid zou rijzen, lag voor de hand. Op één daarvan wil ik nog even ingaan. Het betreft hier de bezetting van het Departement van Defensie. Er dreigt hierover enige legendevorming te ontstaan. Daarom stel ik er prijs op een aantal zaken duidelijk vast te stellen.

De V.V.D. is van den beginne af aan van mening geweest, dat het Departement van Defensie het best zou kunnen worden bezet door een geestverwant van de K.V.P., de grootste aan deze formatie deelnemende groepering. Wij hadden daarvoor een aantal m.i. zeer juiste motieven, waarop ik hier overigens niet behoef in te gaan. Die motieven werden echter in eerste instantie, o.a. door de formateur De Quay, niet gedeeld. De heer Toxopeus heeft zich toen — hier gaat het mij nu om — bereid verklaard namen te noemen van geestverwanten, die bereid en bekwaam waren om minister Visser op te volgen. Hij heeft in dit verband meer dan één naam naar voren gebracht. Ik zou het op prijs stellen — ik vraag dat met nadruk —, als de Minister-President deze gang van zaken wilde bevestigen.

Begrijpt u mij goed, mijnheer de Voorzitter; het gaat er niet om, dat ik bezwaren zou hebben tegen het feit, dat dit departement nu in katholieke handen is. Het gaat mij erom, dat niet gezegd mag en kan worden, dat de V.V.D. geweigerd heeft hiervoor een geestverwant beschikbaar te stellen.

Mijnheer de Voorzitter, mijn politieke vrienden en ik zijn volkomen tevreden met de afloop van de formatie-Marijnen. Drie geestverwanten, waarin wij volledig vertrouwen stellen en van wier bekwaamheden wij overtuigd zijn, maken deel uit van dit Kabinet. In de eerste plaats begroet ik natuurlijk met vreugde minister Schouwenaar. Het doet mij deugd, dat zij de vrouwelijke traditie in het Kabinet heeft willen voortzetten. Zij weet, dat van liberale zijde in het verleden nog weleens kritiek is geleverd op het bestaan van het nu door haar bestuurde departement, maar zij weet ook, dat die nimmer betrekking heeft gehad op de te verrichten taken, die eenvoudig niet meer weg te denken zijn uit onze samenleving, doch uitsluitend op de vraag, of hiervoor een afzonderlijk departement nodig was. Inmiddels is het bestaan van dit departement een politieke realiteit geworden en blijft alleen de vraag over hoe dit departement zo kan worden geëquipeerd, dat het naar beste krachten kan bijdragen aan het maatschappelijk welzijnsbeleid, dat deze Regering wil gaan voeren. Dat de Regering hierover het oordeel wil inwinnen van een commissie op hoog niveau, lijkt mij voortreffelijk. Ik meen overigens te mogen aannemen — ik zou dat graag bevestigd zien —, dat dit geen ambtelijke commissie zal zijn. Ik wens minister Schouwenaar van ganser harte succes toe bij haar verantwoordelijke taak.

Geertsema

Minister Toxopeus neemt zijn oude vertrouwde plaats weer in. Ik twijfel er niet aan of hij zal dit met evenveel succes doen als in de vorige periode, al zullen er zeker wel enkele zware wetsontwerpen in deze periode op zijn weg komen. Het doet mij genoegen, dat ondanks de vele onvermijdelijke teleurstellingen uit het verleden het streven naar decentralisatie een plaats in het regeringsprogramma blijft behouden.

Minister Witteveen neemt een sleutelpositie in het Kabinet in. Aan hem is de zware taak om datgene te realiseren, wat voor mij de kern is van het hele regeringsprogramma, de spil waarom het beleid van de Regering-Marijnen in de komende vier jaren zal draaien, een spil, die ik tot mijn grote verbazing eigenlijk vandaag door niemand heb horen noemen, nl. om de stijging der staatsuitgaven bij de toeneming van het reële nationale produkt te doen achterblijven, een zware taak, waarbij ik hem veel kracht en veel succes toewens.

De heer **Van Rijckevorsel** (K.V.P.): Dat heeft de heer Van Dis ook gezegd.

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Ik dank de geachte afgevaardigde de heer Van Rijckevorsel voor het feit, dat hij mij hierop attent maakt. Dan wordt het natuurlijk allemaal veel gemakkelijker.

Ik kom dan nu aan het regeringsprogramma-Marijnen. Ik vraag mij daarbij af of de Regering zich heeft gehouden aan de suggestie, vervat in het akkoord van Wassenaar, om te komen tot een kort en duidelijk basisprogramma. Ik heb het gevoel, dat het geheel nogal lijk is geworden en dat het feit, dat er zo'n groot aantal punten zijn overgelaten aan verdere studie en onderzoek, aan de duidelijkheid van het geheel wel enige afbreuk doet. Maar dat alles verhindert mij overigens niet om met nadruk te zeggen, dat de geest van dit programma door mij volledig kan worden onderschreven. Het doet mij deugd, dat de Regering-Marijnen in alle duidelijkheid constateert, dat de koers van het Kabinet-De Quay ook haar koers is. Wij hebben ons bij die koers altijd wel bevonden. Het „hoe” en „waarom” daarvan behoeft ik hier niet verder uit te leggen. Ik zou alleen maar herhalen wat mijn voorganger Oud hiever vier jaar geleden op deze zelfde plaats heeft gezegd. Dat de middelen om die koers te kunnen volgen, niet altijd meer de middelen van 1959 tot 1963 zullen zijn, spreekt welhaast vanzelf. Elke periode vraagt om haar eigen middelen en methoden, maar waar het ten slotte om gaat, is, dat in deze tijd van ongekend snelle ontwikkeling van de techniek en van stijgende welvaart, waarvan de regeringsverklaring spreekt, van de Regering de nodige stimulansen uit moeten gaan om dat alles in goede banen te leiden. De Regering heeft tot taak het juiste klimaat te scheppen voor individueel initiatief en zelfstandige krachtontplooiing en tegelijk zal de Regering ervoor moeten zorgen, dat de gevolgen van de welvaartsstijging zodanig worden opgevangen, dat voor steeds grotere groepen een werkelijke vrijheid en een zinvolle verantwoordelijkheid worden verwezenlijkt. Dat was voor ons het uitgangspunt bij de verkiezingen van onze visie op het toekomstige regeringsbeleid en het is datzelfde uitgangspunt, dat ik tot mijn voldoening in de regeringsverklaring terugvind.

Het ligt niet in mijn voornemen, mijnheer de Voorzitter, diep op de verschillende onderdelen van het regeringsprogramma in te gaan. Daartoe leent dit debat met de Minister-President zich slecht. Bij de begrotingsbehandeling zullen wij in ruime mate de gelegenheid krijgen, met de verschillende bewindslieden van gedachten te wisselen over hun beleidsterrein. Ik wil mij daarom beperken tot enkele hoofdzaken. Tot die hoofdzaken behoort dan in de eerste plaats — ik heb het zo juist in een ander verband, toen ik de heer Witteveen toesprak, reeds gezegd — het feit, dat de Regering zo terecht stelt, dat de stijging van de staatsuitgaven bij die van het nationale produkt ten achter moet blijven. Ik geloof, dat deze gulden regel door de Minister van Financiën ingelijst boven zijn bed moet worden gehangen en in zijn werkkamer aan de wand, want vele zullen de aanslagen zijn,

die in de komende jaren op zijn schatkist zullen worden gedaan. Volstrekt honorabel zullen daarbij de motieven zijn van de aanslagplegers, die niet alleen zullen bestaan uit leden van het Kabinet, maar ook uit leden van deze Kamer. De V.V.D.-fractie zal daarbij trachten het haar geestverwant niet onnodig moeilijk te maken, maar ik weet nu al, dat zij daarin niet geheel zal slagen. Misschien mag ik dan vandaag al beginnen met een uiterst actueel vraagstuk en daarmee bewijzen, dat zowel de geachte afgevaardigde de heer Koekoek als ik „De Telgraaf” lezen, nl. het punt van de bescherming van de middenbermen op onze rijkswegen, dat ik toch graag ook van mijn kant in de sterke aandacht van de nieuwe Minister van Verkeer en Waterstaat zou willen aanbevelen. Daaraan moet iets gebeuren, en wel op heel korte termijn. De tijd van studie moet naar mijn mening voorbij zijn. Hier zijn vele mensenlevens mede gemoeid.

Maar in de komende periode zal overigens in volle duidelijkheid blijken, dat regeren kiezen betekent. Een enkele keuze is al gedaan bij het akkoord van Wassenaar, een juiste keuze, die o.m. recht doet wedervaren aan de tallozen, die de mate-loze ellende van de woningnood ondervinden. En ook de hoge prioriteit voor de landbouw zal wel geen enkele tegenspraak ondervinden. De neutralisering van de progressiefactor in ons belastingstelsel is voor mij een vanzelfsprekendheid, maar ik hoop van ganser harte, dat verder gaande belastingverlaging mogelijk zal blijken. De druk op de lagere en middeninkomens is naar mijn overtuiging tot een ondraaglijke hoogte gestegen en het is daarom dat ik er toch wel ten sterkste bij de Regering op zou willen aandringen, dat, zelfs als onverhoopt een verdere verlaging van de loon- en inkomstenbelasting in de komende periode onmogelijk zou zijn, iets, dat ik voorshands niet bereid ben om aan te nemen, in elk geval zal worden gestreefd naar een verschuiving van de belastingdruk door een overigens naar mijn mening in het kader van de Europese harmonisatie toch al noodzakelijke wijziging in de verhouding tussen directe en indirecte belastingen.

De heer **Vondeling** (P.v.d.A.): U had het toch over de verlaging van de belastingdruk op de laagste inkomens!?

De heer **Geertsema** (V.V.D.): Ja, daarover had ik het, maar dan niet geheel in het verband, dat de geachte afgevaardigde de heer Vondeling graag zou leggen.

Bestudering van het regeringsprogramma ten aanzien van het sociale beleid heeft mij duidelijk gemaakt, dat daarover op dit moment nog niet veel te zeggen valt.

De hoge prioriteit, welke gegeven wordt aan het optrekken van de A.O.W.- en de A.W.W.-uitkeringen tot een sociaal minimum, heeft onze instemming, maar ook hier zal het allesbeheersende vraagstuk zijn dat van de financiering.

Wij hebben in dit opzicht de beslissing van de Regering af te wachten, alvorens deze vrije kwestie een onderwerp van discussie in de Staten-Generaal kan vormen, maar ik stel er toch prijs op te zeggen, dat wij daarbij ook als fractie zeker geen aprioristisch standpunt zullen innemen.

Als ik aan prioriteiten denk, mijnheer de Voorzitter, gaan mijn gedachten toch ook uit naar het Departement van Defensie. Bij de beoordeling van het defensiebeleid spreekt het voor mij vanzelf, dat dit gericht zal blijven op het leveren van bijdragen aan het gezamenlijke verdedigingsapparaat van de N.A.V.O. en op onze nationale verdedigingsbehoeften.

De alles overheersende vraag zal daarbij zijn, hoeveel dit alles zal gaan kosten en hoe het moet worden gefinancierd. Het heeft mij wel enigermate verbaasd, dat ik noch in de prioriteiten, noch in de bouwstenen, noch elders hierover ook maar iets heb kunnen vinden. Moet ik daaruit een zeer lage prioriteit afleiden?

Ik geloof, dat het goed zou zijn, wanneer wij daarover iets te horen zouden krijgen, te meer omdat de cijfers van het Centraal Planbureau op dit punt wel zeer indrukwekkend zijn. Acht de Regering deze juist, of meent de Regering dat het zo'n vaart wel niet zal lopen?

Geertsema

Nu wij het toch over de defensie hebben, past hierbij wel een enkel woord over internationale zaken. Ik kan daarover kort zijn. Het Kabinet-Marijnen trekt de lijn van het Kabinet-De Quay door en hierover verheugen wij ons. Wij hebben ons bij die lijn ook op dit punt altijd goed gevoeld, zeker ook wat betreft de Europese politiek.

Met instemming hebben wij kennis genomen van de instelling van een Raad voor Europese Aangelegenheden onder voorzitterschap van de Minister-President. Ik vraag mij alleen af, of het in de bedoeling ligt, dat ook naar buiten toe de Minister-President een belangrijke rol gaat spelen op dit terrein. Gezien in het licht van het steeds intensiever wordende internationale overleg zou mij dat juist voorkomen.

Vervolgens een enkele opmerking over de loon- en prijspolitiek. Het spreekt haast vanzelf, dat de Regering de vrijere loonpolitiek zal handhaven. Het moet ook voor de Regering-De Quay een voldoening zijn geweest om in het bekende adres van het N.V.V. en de K.A.B. te lezen, dat die politiek, waartegen in den beginne zeer krachtig is gefulmineerd, nu als fundamenteel juist wordt erkend en zelfs nog wat vrijer moet worden. Speciaal ook voor mijn politieke vrienden en mij is dat een grote voldoening. Al ben ik het met de Regering eens, dat de prijzen niet uit de hand zullen mogen lopen, toch hoop ik, dat het mogelijk zal blijken een iets minder starre prijspolitiek te voeren dan in de afgelopen periode het geval was.

De Minister-President deelde mede, dat het prijsbeleid, waar nodig, zal worden gevoerd in samenhang met andere sectoren van het sociaal-economische beleid, met name met de loonpolitiek. Ik wil er de nadruk op leggen, dat de hier genoemde band tussen loon- en prijspolitiek inderdaad alleen waar nodig door direct regeringsingrijpen behoort te worden gehandhaafd. Het bevorderen van vrije concurrentie is nog altijd het beste middel om het juiste evenwicht te bewaren tussen lonen en prijzen.

In dit verband wijs ik er ook op, dat de Regering heeft medegedeeld grote waarde te hechten aan een gezonde ontplooiing van het midden- en kleinbedrijf. Het zal daarbij niet altijd mogelijk zijn om prijsstijgingen te voorkomen, wil dat midden- en kleinbedrijf niet achterblijven in groeitempo. Ook onvermijdelijke verzwaring van de premielasten zal door deze bevolkingsgroepen moeten kunnen worden opgevangen zonder dat de bestaanszekerheid wordt aangetast. Daarbij zal men nooit uit het oog mogen verliezen, dat dat toch in vele gevallen een onmogelijkheid zal blijken te zijn in verband met de concurrentie van het grootbedrijf. Ik geloof, dat dit de Regering dwingt de uiterste terughoudendheid te betrachten t.a.v. maatregelen, die tot een lastenverzwaring zouden leiden.

Het verheugt ons ten slotte, wat dit betreft, dat de Regering ernaar streeft die groei van het midden- en kleinbedrijf evenwichtig te doen verlopen.

Ik kom nu tot hetgeen topprioriteit heeft gekregen — terecht —, de woningbouw. Indien deze Minister, eventueel in combinatie met zijn opvolger, erin zou slagen om tegen 1970 een evenwicht op de woningmarkt te bereiken, dan heeft hij ongetwijfeld een standbeeld verdiend. Ik geloof, dat het dan symbolisch juist zou zijn, dat standbeeld in Wassenaar neer te zetten. Ik zou daarvoor graag een mooi gemeentelijk park beschikbaar willen stellen. Ik wil de Minister overigens graag de verzekering geven, dat hij onze steun ten volle zal hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bijzonder belangstellend naar de resultaten van het in te stellen onderzoek naar de aard van de woningbehoefte. Ik heb het gevoel, dat die resultaten wel eens anders zouden kunnen zijn dan men op het ogenblik veronderstelt. Ik wil overigens wel bij de Regering op snelheid bij dit onderzoek aandringen. Een jaar lijkt lang, maar het is in feite o zo kort. In afwachting van de resultaten van dat onderzoek accepteer ik het bouwprogramma voor 1964, al had ik het graag anders gezien. Mijn vertrouwen in deze Minister geeft mij echter nog de hoop, dat ook die 5000 ongesubsidieerde woningen, die ik te kort kom, er nog zullen komen. Verhoging van de bouwproductiviteit is daarbij natuurlijk een eerste voorwaarde.

Als de Regering daarin slaagt, zien ook de mogelijkheden voor de bouw voor de industrie er weer rooskleuriger uit.

Ik zou het op prijs stellen, wanneer de Minister-President een korte nadere toelichting gaf op de grotere vrijheid voor de gemeentebesturen, die wij in het akkoord van Wassenaar vinden. Ik zou graag willen weten, of die grotere vrijheid alleen slaat op punt 3 h van het akkoord, de bevoegdheid om te kiezen tussen premiewoningen en woningwetwoningen, of dat het meer betekent. Ik hoop van ganser harte, dat het meer betekent. Wat dat betreft sluit ik mij graag aan bij hetgeen door de geachte afgevaardigde de heer Smallenbroek over deze zaak is opgemerkt.

Ik zou ook graag een nadere toelichting willen ontvangen ten aanzien van punt 3 f van het akkoord van Wassenaar:

„In zoverre aan de hand van het onderzoek onder d de mogelijkheid zal blijken van de bouw van goedkope woningen in de vrije sector zonder te kort te doen aan hen, die een woningwetwoning of premiewoning behoeven, zal tot de vrije bouw gelegenheid worden gegeven.”

Er komen heel veel woorden in voor, die mij door hun klank bijzonder aanspreken, maar de aaneenrijging daarvan geeft toch een cryptisch geheel. Een nadere exegese zou door mij zeer op prijs worden gesteld.

Ten slotte wil ik nog de aandacht vestigen op het feit, dat natuurlijk een zo hoog mogelijk bouwprogramma essentieel is voor een spoedige opheffing van de woningnood, doch dat men de belangrijke bijdrage daartoe door middel van opschuiving, die wordt geleverd door datgene, wat de Regering met een bijzonder fraaie terminologie noemt „een reële vermindering van de afstand tussen de diverse huurniveaus”, een terminologie, die men geloof ik ook door „huurverhoging” kan vervangen, niet mag onderschatten.

In prioriteit na de woningbouw en na de neutraliseringsbelastingverlaging komt dan de landbouw. Ik juich het toe, dat men daaraan zoveel aandacht heeft willen besteden. Dit zal er hoop ik toe bijdragen, dat er weer een sfeer van vertrouwen ontstaat tussen de landbouw en de overheid, een sfeer, die de laatste jaren aanzienlijk vertroebeld was. Vertrouwen in de bedoelingen van de overheid en daarmee ook in de toekomst van het eigen bedrijf is nodig, wil men overgaan tot modernisering van het bedrijf en dit zal toch in heel veel gevallen dringend noodzakelijk zijn, gezien ook de veranderingen in de bedrijfsstructuur. Overigens vertrouwen in de overheid alleen is niet voldoende; gezien de grote investeringen, die moeten worden gedaan, is ook een meer materiële steun onmisbaar.

Ten slotte wil ik iets over de kwestie van de televisie zeggen. Wij hebben er begrip voor, dat tijdens de formatie op het gebied van radio en televisie niet de kwadratuur van de cirkel is gevonden. Wij hebben er ook begrip voor, dat er een voorlopige oplossing voor het tweede net gezocht en gevonden moest worden. Maar of nu de voorlopige oplossing, nl. bezetting door de huidige concessionarissen, de meest gelukkige is, blijft voor ons een grote vraag. Wij hebben het volle vertrouwen, dat de bezetting door de huidige concessionarissen inderdaad een voorlopige zaak is. Dit vertrouwen wordt versterkt door de aanwezigheid in dit kabinet van beide oorspronkelijke ondertekenaars van de Nota Reclametelevisie, de heren Scholten en Veldkamp.

Voor wat betreft de samenstelling van de Pacificatiecommissie, waarover het akkoord van Wassenaar spreekt, gaan wij ervan uit — ook de geachte afgevaardigde de heer Vondeling heeft dit punt aangevoerd —, dat onder „vertegenwoordiging van de kandidaat-concessionarissen” meer wordt verstaan dan één vertegenwoordiger. Zowel het taalgebruik als een goed beleid leidt tot de conclusie, dat het hier gaat om een zo evenwichtig mogelijke samenstelling van de commissie.

Mijnheer de Voorzitter! Aan het slot van deze beschouwing gekomen, stel ik er prijs op nog eens met nadruk te zeggen, dat dit Kabinet zowel uit hoofde van zijn program, alsook

Geertsema e. a.

uit hoofde van zijn personele samenstelling ons vertrouwen heeft. Ons verkiezingsprogram 1963 droeg de trotse titel van: dynamische instelling, en het is deze dynamische instelling, waarop wij ook bij dit Kabinet menen te mogen rekenen.

De Voorzitter: Ik stel voor, de beraadslaging over de regeringsverklaring in eerste termijn van de zijde der Kamer te sluiten.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik zal gaarne morgen bij de aanvang van de vergadering aan de heer Minister-President gelegenheid geven, de Kamer te antwoorden.

Ik stel aan de Kamer voor, het voor de leden ter inzage gelegde gedeelte van het officiële verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt te 1.09 uur des nachts gesloten.

Noot van Minister Marijnen (zie blz. 70)

DEFINITIEVE TEKST DER OP 4 JULI 1963 TE WASSENAAR GEMAAKTE AFSPRAKEN

1. Aard en omvang van de aan te gane bindingen

a. De eigen positie en de daaruit voortspruitende verantwoordelijkheid van de Regering enerzijds en die van de Staten-Generaal anderzijds blijven vooropstaan en duidelijk onderscheiden.

b. Wil het komende kabinet zich verzekerd achten van een vruchtbare samenwerking met de Volksvertegenwoordiging, dan is het noodzakelijk, dat dit kabinet in ieder geval voor wat betreft zijn beleid ten aanzien van controversieel liggende vraagstukken zich verzekerd weet van de instemming van de aan de kabinetsleden geestverwante fractievoorzitters als door hun groepen gekozen leiders.

c. Onder de omschrijving „fractievoorzitters als door hun groepen gekozen leiders” wordt verstaan, dat de instemming van de fractievoorzitter geacht wordt te includeren de instemming van zijn groep, ongeacht de vraag, hoe de fractievoorzitter meent deze verantwoordelijkheid op zich te kunnen nemen en voorts met het normale voorbehoud, dat bij een of ander punt altijd wel enkele van zijn groep „uit de boot mogen vallen”.

d. De positie en de daaruit voortspruitende verantwoordelijkheid van de formateur moeten eveneens duidelijk in het oog worden gehouden. Hij is het, die in overleg met de door hem aan te zoeken kandidaat-ministers het program voor de komende periode 1963—1967 opstelt.

e. De ten aanzien van de controversieel liggende vraagstukken verkregen instemming, als onder b bedoeld, heeft tot consequentie, dat de formateur de bij het onderzoek tussen de vier fractievoorzitters terzake verkregen overeenstemming in inhoud en formulering ongewijzigd overneemt in zijn program.

f. Het is aan de formateur om — in overleg met de door hem aan te zoeken kandidaat-ministers — uit te maken, welke andere punten uit de „Bouwstenen - Mr. Romme” in het program zullen worden opgenomen.

Indien en voor zover ten aanzien van deze laatste punten opnemings in het program plaatsvindt en de inhoud en formulering daarvan overeenstemmen met die, in genoemde „Bouwstenen” vervat, dan geldt voor deze punten de instemming der vier fractievoorzitters. 1)

g. Ter voorkoming van een te strakke binding en met het oog op de wenselijkheid, dat bij zich wijzigende verhoudingen en wisselende omstandigheden een soepel beleid geboden blijft, wordt erop vertrouwd, dat de formateur zal streven naar de totstandkoming van een kort en duidelijk basisprogram, waarop het beleid wordt opgebouwd.

h. Naast de „formele” binding, waarvan sprake is in de punten b en f, blijft de morele binding, welke uit de aard der zaak bestaat tussen het kabinet en de geestverwante fracties zijner leden.

2. De prioriteiten

a. De bepaling van prioriteiten is hierbij slechts aan de orde, voor zover het beleid van het kabinet voor de periode 1963—1967 daardoor in belangrijke mate wordt bepaald en mogelijk controversiële inzichten hierover nopen tot vaststelling van een standpunt, dat de instemming zal hebben van de vier fractievoorzitters als door hun groepen gekozen leiders.

b. Uitgegaan is hierbij van de veronderstelling, dat de toeneming van het reële nationale produkt parallel zal lopen met de structurele ontwikkeling en voorts van de wenselijkheid om de stijging der staatsuitgaven bij de toeneming van het reële nationale produkt te doen achterblijven.

c. Het gestelde onder b houdt in, dat verwacht wordt, dat in de periode 1963—1967 geen scherpe conjuncturele fluctuaties zullen optreden. Zou dit wel het geval zijn, dan is het de Regering, die zal hebben na te gaan in hoeverre haar beleid daaraan moet worden aangepast en zij zal haar gewijzigd beleid hebben te verdedigen tegenover de Staten-Generaal.

d. De bepaling der prioriteiten, in de zin, als onder a bedoeld, achten de vier fractievoorzitters te meer geboden, nu moet worden aangenomen, dat in de periode 1963—1967 slechts een beperkte ruimte aanwezig zal zijn voor de realisering van claims via de overheidfinanciën.

1) Ten aanzien van de punten 6 (Europa-politiek), 11 (Georganiseerd overleg) en 25 (Energiebeleid), wordt de voorkeur gegeven aan de formuleringen, opgenomen in het door Dr. de Kort ontworpen basisprogram.

e. Neutralisering van de progressiefactor in de belastingheffing, zich voornamelijk openbarend in een sluipende verzwaring van de druk der loon- en inkomstenbelasting, is — als minimum — geboden, omdat de loon- en inkomstenbelasting voor de lagere inkomens en de inkomens van de middengroepen bijzonder hoog moeten worden geacht, in vergelijking tot andere landen exceptioneel hoog.

Voortzetting van het gevoerde beleid, mede gericht op structurele belastingverlaging, mits budgettaire en sociaal-economische overwegingen zich daartegen niet verzetten.

f. Voorrang boven andere desiderata wordt verleend aan het woningbeleid. In de periode 1963—1967 moet beduidend op de woningachterstand worden ingelopen en daarmee een evenredige bijdrage worden geleverd tot opheffing — voor zover enigszins mogelijk — van de woningnood in 1970.

Zo nodig moet hiervoor verzwaring van lasten aanvaard worden en dus ook een inbreuk op het gestelde onder e.

g. De momentele situatie in de landbouw vraagt bij de rangordebepaling naar het oordeel der fractievoorzitters bijzondere aandacht.

h. Voor wat de prioriteiten op het gebied van de sociale zekerheid betreft, wordt verwezen naar het gestelde onder 5. (Sociale Zekerheid.)

i. Met inachtneming van het vorenstaande zal het kabinet telkens hebben na te gaan, of er voldoende ruimte is voor een voorgestane voorziening, of deze voorrang behoort te hebben boven een andere en of ook in verdere toekomst gezien, verwacht mag worden, dat het mogelijk zal zijn de lasten te dragen. Zijn beslissing zal het hebben te motiveren tegen de Staten-Generaal.

3. Het woningbeleid en de huurverhogingen

a. De nog bestaande woningachterstand noopt tot het treffen van bijzondere voorzieningen, welke er toe kunnen leiden, dat in de periode 1963—1967 in beduidende mate op deze achterstand zal worden ingelopen en daardoor een evenredige bijdrage zal worden geleverd om — zo enigszins mogelijk — in 1970 tot opheffing van de woningnood te geraken. De lasten, welke daartoe noodzakelijk zullen blijken te zijn, worden bij voorrang aanvaard.

b. Het streven naar een optimale benutting van de aanwezige bouwcapaciteit en naar de uitbreiding hiervan wordt centraal gesteld. Het beleid dient te worden gericht op meer continuïteit, dus meerjarige bouwcontracten, en voorts meer vrijheid van de gemeentebesturen.

c. Het overheidsbeleid dient zo goed mogelijk te worden afgestemd op een woningbouw, welke voorziet in de behoeften van hen, voor wie overheidshulp daarbij onmisbaar is.

d. Op korte termijn dient een onderzoek te worden ingesteld naar de woningbehoeften met een verdeling der woningzoekenden naar inkomensgroepen. In het onderzoek wordt mede betrokken een vergelijking van de verdeling van de woningvoorraad met de inkomensverdeling.

e. In afwachting van het resultaat van het onderzoek onder d wordt voor het jaar 1964 en zonder dat hieruit consequenties voor het verder beleid mogen worden getrokken, het bouwprogram bepaald op 90 000 woningen, waarvan 45 000 woningwetwoningen, 25 000 premiewoningen en 20 000 ongesubsidieerde woningen.

Indien een verhoging boven 90 000 mogelijk is, wordt in ieder geval de eerstvolgende ruimte van 5000 toegewezen aan de ongesubsidieerde bouw.

In zoverre aan de hand van het onderzoek onder d de mogelijkheid zal blijken van de bouw van goedkope woningen in de vrije sector zonder tekort te doen aan hen, die een woningwetwoning of premiewoning behoeven, zal tot de vrije bouw gelegenheid worden gegeven.

g. Structurele maatregelen, houdende faciliteiten ter bevordering van eigen woningbezit voor de lagere inkomensgroepen.

h. Bevoegdheid voor de gemeentebesturen om voorkeur uit te spreken voor subsidiëring op de voet van de woningwet dan wel bij wijze van premie, een en ander met inachtneming van het onder e genoemde totaal van 45 000 woningwetwoningen.

i. De bouw van kerken, scholen, enz. dient als begeleidend de woningbouw, niet te worden vernachtaamd.

j. De wachttijd voor industriële bouw dient in het bijzonder met het oog op de toekomstige werkgelegenheid, zo veel mogelijk te worden bekort.

k. Bij de huurverhogingen, welke onvermijdelijk worden geacht, zowel in het kader van de woningpolitiek als in dat van het financiële beleid, zal er naar dienen te worden gestreefd, dat de huren — met aanvaarding van de opvatting, dat een goede woning haar prijs waard is — blijven binnen de grenzen van de koopkracht der verdiende lonen.

l. De subsidieverlaging bij huurverhoging zal matiging dienen te ondergaan in zoverre als aan de hand van het resultaat van het onder *d* bedoelde onderzoek zulks nodig blijkt voor een redelijke voorziening in woningbehoeften.

4. Het landbouwbeleid

a. Het kabinetsbeleid dient bewust te zijn gericht op versterking van de positie van de Nederlandse landbouw en op een niet achterblijven van de levensomstandigheden van de agrarische beroepsbevolking bij die van andere bevolkingsgroepen. Daartoe dient met inachtneming van de eigen verantwoordelijkheid van de zelfstandige ondernemers en hun organisaties een actief markt- en prijsbeleid te worden gevoerd.

b. Bij dit beleid dient rekening te worden gehouden met de veranderingen, welke — ook internationaal en met name in Europees verband — bezig zijn zich te voltrekken en waaraan de Nederlandse landbouw zich zal hebben aan te passen. De bijzondere problematiek in deze overgangsfase vraagt de volle aandacht, ook van de overheid.

c. Regelmatige voeding van het nieuwe ontwikkelings- en saneringsfonds en bevordering mede daardoor o.m. met inschakeling van de Stichting Beheer Landbouwgronden, van een verschuiving naar betere gronden, bedrijven van grotere omvang, produktiviteitsverbetering, beïnvloeding van de produktierichting en stimulering van de noodzakelijke aanpassing der bedrijfsstructuur.

d. Versterkte voortzetting van ruilverkaveling met inschakeling van op meervoudige ook niet-agrarische doeleinden gerichte ontwikkelingsplannen.

e. Bevordering — zoveel mogelijk — van de aanwezigheid van voldoende alternatieve werkgelegenheid op het platteland. Verbreding — waar nodig — van de beroeps- en onderwijsmogelijkheden en de beroepskeuzevoorlichting.

5. De sociale zekerheid

a. Bij de bepaling der rangorde voor wat betreft de desiderata ten aanzien van het sociaal beleid zal worden in acht genomen een evenwichtige verdeling van de ruimte over:

1. de mogelijkheid van verbetering der arbeidsvoorwaarden bij contractvernieuwing;

2. de uitbreiding en versteviging der sociale zekerheid.

b. Binnen het raam der sociale zekerheid wordt prioriteit gegeven aan de geleidelijke opvoering tot een sociaal minimum van de uitkeringen krachtens A.O.W. en A.W.W.

c. Het ontwerp van wet tot vaststelling van een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor loontrekkenden is bij de Staten-Generaal. De behandeling daarvan zal vanzelfsprekend voortgang kunnen vinden. Vermelding van een beginseluitspraak over de omzetting in een volksverzekering komt onder de omstandigheid, dat daaraan in de periode 1963—1967 niet kan worden gedacht, niet opportuun voor.

d. Met de afschaffing van de inkomensgrens van f 14 000 in de A.K.K. wordt ingestemd.

e. De totstandkoming van een wettelijke regeling, houdende een volksverzekering voor zware geneeskundige risico's, zal in deze periode worden bevorderd.

f. Mocht, hetgeen momenteel niet te voorzien is, in de loop van de periode 1963—1967 blijken, dat er ruimte beschikbaar kan worden gesteld voor gedeeltelijke opheffing (bij voorbeeld vanaf het tweede kind) van de discriminatie in de kinderbijslag voor niet-loontrekkenden in verhouding tot die voor loontrekkenden, dan zal daarnaar worden gestreefd. Daarbij zal alsdan mede worden onderzocht of, en zo ja, in hoeverre bekostiging uit de algemene middelen dient te geschieden.

6. Het televisiebeleid (bezetting tweede televisienet)

a. Instelling van een Pacificatie-commissie ter voorbereiding van een wettelijke regeling¹⁾. Indien de Pacificatie-commissie niet uiter-

lijk 30 juni 1965 haar rapport heeft uitgebracht, zal de Regering zelf het initiatief voor een wettelijke regeling nemen.

b. In deze Pacificatie-commissie zullen o.a. zitting hebben: de vijf fractievoorzitters (K.V.P., P.v.d.A., V.V.D., A.R.P. en C.H.U. of de door hen aangewezen personen; de bestaande omroepverenigingen; een vertegenwoordiging van de verenigde kandidaatconcessionarissen.

c. De in afwachting van de totstandkoming der wettelijke regeling te treffen overgangsregeling zal in geen enkel opzicht prejudiciëren op de definitieve bezetting van het tweede televisienet.

De uit de voorlopige regeling voortvloeiende bezetting van dit net zal mitsdien generlei invloed mogen uitoefenen op de vraag, aan wie de concessie(s) bij de definitieve regeling zal (zullen) worden verleend. Het vrijblijvend karakter moet uitdrukkelijk zijn gewaarborgd.

d. Met inachtneming van het gestelde onder *c* zal de voorlopige bezetting van het tweede televisienet worden toevertrouwd aan de huidige concessionarissen, zulks zonder verhoging der kijkelden. In de te verlenen aanvullende tijdelijke concessie zullen de waarborgen, bedoeld onder *c*, nauwkeurig moet worden omschreven. Deze concessievoorwaarden worden aan de Staten-Generaal medegedeeld. Bijaldien geen overeenstemming wordt verkregen met de huidige concessionarissen over het door hen tijdelijk overnemen van de zorg voor dit tweede net, zal het Belgische of Duitse program worden doorgegeven.

e. De Regering stelt de Pacificatie-commissie in de gelegenheid over het ontwerp der tijdelijke concessie, bedoeld onder *d*, binnen een daarbij gestelde termijn advies uit te brengen.

7. De in de „Bouwstenen - Mr. Romme" opgenomen punten betreffende:

- a. Bezitsvorming
- b. P.B.O.
- c. Hulp aan ontwikkelingslanden
- d. Europa-politiek
- e. Ondernemingsstructuur
- f. Stakingsrecht
- g. Territoriale decentralisatie
- h. Gemeentelijk belastinggebied
- i. Georganiseerd overleg
- j. Bijzonder wetenschappelijk onderwijs
- k. N.A.V.O.
- l. Diensttijdverkorting
- m. Energiebeleid
- n. Consumentenpolitiek
- o. Loonpolitiek
- p. Ziekenfondswet
- q. Bioscoopwet
- r. Ruimtelijke ordening

blijven ongewijzigd aanvaard. Indien en voor zover de formateur deze punten naar inhoud en formulering ongewijzigd overneemt in het program, worden ook deze geacht de instemming te hebben van de vier fractievoorzitters, als door hun groepen gekozen leiders. Hierbij wordt aangetekend, dat voor wat de punten *d*, *i* en *m* betreft de voorkeur uitgaat naar de formulering dezer punten in het ontwerp-basisprogram-Dr. de Kort.

Wat de zetelverdeling betreft wordt ingestemd met — bij ongewijzigde handhaving van het totaal aantal van 13 — de volgende verhouding:

- 6 K.V.P.-ministers, onder wie de Minister-President
- 3 V.V.D.-ministers
- 2 A.R.P.-ministers
- 2 C.H.U.-ministers

Bijaldien de te benoemen Minister-President niet tot de K.V.P.-groep zou behoren, bestaat geen overwegende bedenking tegen een uitbreiding van het aantal ministers tot 14¹⁾.

In dat geval zou de verhouding worden:

- 7 K.V.P.-ministers
- 3 V.V.D.-ministers
- 2 A.R.P.-ministers
- 2 C.H.U.-ministers

Wassenaar, 5 juli 1963.

¹⁾ Als een mogelijkheid werd mijnerzijds hierbij gesteld, dat alsdan een afzonderlijke Vice-Minister-President uit de K.V.P.-groep zou worden benoemd, aan wie o.m. de zaken overzee zouden kunnen worden toevertrouwd.

BIJLAGE

UITTREKSEL UIT HET ONTWERP-BASISPROGRAM DR. DE KORT

Europa-politiek

Voortzetting van de Europa-politiek, gericht op een politieke éénwording van Europa, gericht op toetreding van Engeland en andere democratische Europese staten, alsmede op economische openheid, ook omwille van de ontwikkelingslanden.

Bij de organisatie van de deelneming vanuit Nederland aan de bestaande Europese Gemeenschappen worde op ministerieel en ambtelijk niveau recht gedaan zowel aan de overheersende politieke betekenis dier deelname als aan de onsplitsbaarheid van het beleid der onderscheiden Nederlandse ministers in een nationaal en een Europees gedeelte.

Georganiseerd overleg

Instelling van een eigen secretariaat der Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken ten behoeve van een

doeltreffende documentatie, die voor allen in het georganiseerd overleg toegankelijk zal zijn en ter voorbereiding van de vergaderingen.

Herziening van structuur en positie van de regeringsdelegatie.

Energiebeleid

Onderzoek naar de vraag, welke maatregelen, in afwachting van een gemeenschappelijk energiebeleid in Europees verband, moeten worden genomen om de Nederlandse mijnen niet in een ongunstige concurrentiepositie te doen verkeren ten gevolge van aanzienlijke overheidsbijdragen in de andere K.S.G.-landen. In afwachting der coördinatie in Europees verband, overwegen of en in hoeverre verdere coördinerende maatregelen in nationaal verband dienen te worden bevorderd.

DE BOUWSTENEN BEDOELD OP BLADZIJDE 8 VAN HET AKKOORD VAN WASSENAAR VAN 4 JULI 1963

a. Bezitsvorming

Voortzetting van het beleid inzake de bezitsvorming.

Bijzondere aandacht ten gunste van het vraagstuk van werknemersdeelneming in ingehouden winst.

b. P.B.O.

Onderzoek naar:

a. ruimere mogelijkheid voor de S.E.R. tot het nemen van initiatieven om nieuwe bedrijfslichamen in te stellen;

b. de mogelijkheid en wenselijkheid, de bestuurders der bedrijfslichamen te doen kiezen door de individuele bedrijfsgenoten, alsmede de organisaties van werkgevers en werknemers in de gelegenheid te stellen haar mening kenbaar te maken ten aanzien van voorgenumen verordeningen;

c. instelling van een Raad voor de functionele decentralisatie, met aantekening, dat de sub a en b genoemde onderwerpen reeds door de Regering bij de S.E.R. aanhangig zijn gemaakt.

c. Hulp aan ontwikkelingslanden

Betekende hulp aan de ontwikkelingslanden, die gebiedende eis is, kan alleen worden bereikt bij ruime internationale deelneming. Van Nederlandse zijde zal deze met alle kracht worden bevorderd en steeds met ruimhartigheid een evenredige bijdrage worden geleverd in de verschillende voor hulpverlening geëigende vormen.

d. Europa-politiek

Voortzetting van de Europa-politiek, gericht op een politieke éénwording van Europa, gericht op toetreding van Engeland en andere democratische Europese staten, alsmede op economische openheid, ook omwille van de ontwikkelingslanden.

Bij de organisatie van de deelneming vanuit Nederland aan de bestaande Europese Gemeenschappen worde op ministerieel en ambtelijk niveau recht gedaan zowel aan de overheersende politieke betekenis dier deelname als aan de onsplitsbaarheid van het beleid der onderscheiden Nederlandse ministers in een nationaal en een Europees gedeelte.

e. Wijziging ondernemingsstructuur

Bijzondere aandacht ten gunste van de herziening van het recht op de naamloze vennootschap, waardoor althans in de z.g. open N.V.'s, met erkenning van de zelfstandige functie van de ondernemer, de verantwoordelijkheid en het risico van de werknemers bij de gang van zaken naast de verantwoordelijkheid en het risico van de aandeelhouders tot uitdrukking komen.

f. Stakingsrecht

Bevredigende regeling van het stakingsrecht, zo nodig door wettelijke regeling.

g. Territoriale decentralisatie

Voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot instelling van een Raad voor de territoriale decentralisatie en stimulering van de interdepartementale activiteit op dit terrein.

h. Gemeentelijk belastinggebied

Uitbreiding van het gemeentelijk belastinggebied met voorkoming van betekende verzwaring van de algemene belastingdruk op de gemeentelijke burgerij.

i. Georganiseerd overleg

Instelling van een eigen secretariaat der Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken ten behoeve van een doeltreffende documentatie, die voor allen in het georganiseerd

overleg toegankelijk zal zijn en ter voorbereiding van de vergaderingen.

Herziening van structuur en positie van de regeringsdelegatie.

j. Bijzonder wetenschappelijk onderwijs

Onderzoek naar de wenselijkheid en de voorwaarden van financiële gelijkstelling voor het bijzonder wetenschappelijk onderwijs (V.U., Nijmegen, Rotterdam, Tilburg) en de Gem. Universiteit van Amsterdam. In afwachting hiervan verhoging van de subsidie aan de evengenoemden tot 100 pct. in de kosten van investering en 97 pct. in die van exploitatie, zulks onder uitbreiding van artikel 113 Wet wetenschappelijk onderwijs (voorafgaande ministeriële goedkeuring) tot alle investeringsobjecten; bij verschil van mening, of een uitgave onder investering dan wel onder exploitatie valt, beroep op de Kroon.

k. N.A.V.O.

Het Nederlandse beleid dient gericht te zijn op versterking van de N.A.V.O., waaraan Nederland zijn evenredige bijdrage moet leveren. Om wille van kostenbesparing, mindere knelling van het personeelsvraagstuk en betere bijdrage aan de N.A.V.O., streven naar grotere internationale samenwerking, die leidt tot specialisatie. Zolang integratie niet te verwachten is in de N.A.V.O. met supranationale zeggenschap, in het bijzonder nagaan in hoeverre, op de grondslag van politieke besluiten, de samenwerking op militair gebied met België versterkt kan worden, zulks mede ten gunste van de Beneluxverhoudingen.

l. Diensttijdverkorting

In overeenstemming met de terzake door het Ministerie van Defensie genomen en geslaagd geachte proef, diensttijdverkorting voor een belangrijk deel der dienstplichtigen bij de landmacht.

m. Energiebeleid

Onderzoek naar de vraag, welke maatregelen, in afwachting van een gemeenschappelijk energiebeleid in Europees verband, moeten worden genomen om de Nederlandse mijnen niet in een ongunstige concurrentiepositie te doen verkeren ten gevolge van aanzienlijke overheidsbijdragen in de andere K.S.G.-landen. In afwachting der coördinatie in Europees verband, overwegen of en in hoeverre verdere coördinerende maatregelen in nationaal verband dienen te worden bevorderd.

n. Consumentenpolitiek

Versterking van de aandacht aan de positie van de consument o.a. door steun aan consumentenorganisaties en vergelijkend warenonderzoek.

o. Loonpolitiek

Voortzetting van het huidige loonpolitieke systeem naar zijn algemene beginselen.

p. Ziekenfondswet

Overweging van de mogelijkheid van invoering van een eigen risico voor de verzekerden.

q. Bioscoopwet

Overweging van de herziening van de Bioscoopwet met name ook op het stuk van de z.g. nakeuring.

r. Ruimtelijke ordening

Overweging van de mogelijkheid, om in bepaalde van tevoren aangewezen streken ongewenste vestigingen in de industrie- of de dienstsector te kunnen verhinderen.